

10 Domskrivning

10.1 Inledning

Enligt direktiven skall utredningen undersöka om det går att underlätta domstolarnas arbete genom ett system där avgörandet, alltså dom eller beslut, inte skrivs ut fullständigt i sådan fall där varken parterna eller någon annan har behov av det. Direktiven utvisar särskilt det danska systemet med "tilkendegivelse" såsom förebild för en tänkbar reform. Denna s.k. danska modell kommer att behandlas mer ingående i kapitel 11.

10.2 Domens motivering i ett historisk perspektiv¹

All dom skall befästas med uppenbara skäl och bevis, ty domaren skall intet döma utan skäl och bevis.

Domarreglerna, art. 35.

I den klassiska romerska rätten var domen enligt flera forskare sällan motiverade. Rättsläran skall i detta hänseende ha vilat på idén "stat pro ratione auctoritas" vilket betyder att auktoriteten ersätter skäl och grunder.

I det senromerska riket förändrades rättegången. Protokoll fördes och den muntligt givna domen tillställdes parterna i skrift. Möjligheten att överklaga (appellera) infördes och i överklagade mål skulle underinstansens domare utarbeta en fullständig berättelse som skulle sändas till överinstansen men också meddelas parterna i målet. Det har sagts att det var genom överklagandeförfarandet som domskäl i en eller annan form gör sitt inträde.

Inom den kanoniska rätten sysslade juristerna jämförelsevis mycket med processrätt och då också med domen och dess motivering. Man hade en skeptisk inställning till domskäl och sådana

---

¹ Här följs Bergholtz a.a.

ansågs inte behöva lämnas. Kanonisterna värnade i stället om domarens auktoritet och en huvudinvändning mot domskäl var att domskäl stod i motsättning till domarens värdighet. Om domskälen var fel kunde nämligen domen bli ogiltig och det var därför oförsiktigt av domaren att ange några skäl.

Under medeltiden var utvecklingen olika i de europeiska länderna. I Frankrike förekom domskäl under högmedeltiden men år 1344 förbjöds Parisparlamentet att lämna några domskäl. Från denna tid fram till franska revolutionen ges inte några domskäl i Frankrike. Anledningen till detta har ansetts vara att de kungliga domstolarna var suveränens röst och att denne inte behövde rättfärdiga sin avgöranden. Men det har också sagts att det var behagligt för domare att inte behöva ge några domskäl och att detta så småningom sågs som ett särskilt privilegium. Som ett komplement till förbudet mot domskäl rädde under l'ancien régime, alltså 1600- och 1700-talen, förbud mot att utan tillstånd av domstolen och senare kungen publicera rättsfall. Under upplysningen ökade kraven på obligatorisk domsmotivering och år 1789 krävde generalstånderna en allmän motiveringsskyldighet. Under revolutionsåren ökade skyldigheten att motivera domar och år 1810 förklarades slutligen domar som saknade motivering vara ogiltiga.

I Tyskland där centralmakten alltid varit jämförelsevis svag förekom motivering av domar under medeltiden. Därefter kom utvecklingen att likna den franska. Offentliga domskäl gavs inte förrän i slutet av 1700-talet även om protokollerade skäl för domstolsinternt bruk förekom. Många tyska rättsvetenskapsmän var negativa till offentliga domsmotiveringar. Det ansågs att motiveringar skulle kunna medföra att domaren skulle förlora i trovärdighet. Vidares anfördes bl.a. att partsombud skulle kunna missbruka skälen och att domstolens arbetsbörda skulle öka samt att domarna kunde bli för långa.

Den svenska medeltida rättegången var formbunden och muntlig. Bevisreglerna och förfarandets muntlighet och omedelbarhet inför menigheten vid tingen har ansetts innebära att parterna utan svårighet kunde förstå den avslutningsvis avkunnade domen.

1614 års rättegångsordinantia innebar bl.a. att en ny form av utövning av kungens domsrätt skapades i och med tillkomsten av Svea hovrätt samma år. Året därpå tillskapades 1615 års s.k. rättegångsprocess. Det fanns varken i ordintian eller rättegångsprocessen några särskilda bestämmelser om domens motivering

eller i övrigt sättet att skriva dom. Däremot fanns i den sistnämnda föreskrifter om att ett protokoll skulle omfatta både domskäl, grunder och bevis. Från och med år 1682 började Svea hovrätt till följd av ett kungligt brev att motivera sina domar.

I 1734 års lag angavs i 24 kap. 3 § rättegångsbalken att "All dom bör fästas på skiäl och lag, och ej på godtycko: och skal sielfva saken och målet, their i tvisten består, med thes nödiga omständigheter, tydeliga ther i utsättas, så ock the hufvudskiäl, och then lag, ther å slutet grundas [...]". Begreppet "skiäl" har ansetts innebära sakfrågan och bedömningen av bevisningen, medan "lag" har ansetts syfta på rättsfrågan. Lydelsen innebar också att det skulle finnas såväl övertygande skäl i faktiskt och rättsligt hänseende som att dessa skäl skulle framgå av den skrivna domen. Paragrafen kvarstod i stort sett oförändrad till dess att nya RB trädde i kraft år 1948.

10.3 Europakonventionens betydelse för reglerna om vad ett avgörande skall innehålla och hur parter får del av detta

I Europakonventionens krav på en rättvis rättegång har ansetts ligga att domstolarna på något sätt måste motivera sina domar.

Europadomstolen har i några fall uttalat att de nationella domstolarna måste tillräckligt klart upplysa om grunderna för sina avgöranden.²

Även Europakommissionen har i flera fall framhållit att avsaknad av domskäl kan tänkas strida mot artikel 6 i konventionen, men det finns inte några klara hållpunkter för vilka krav som konventionen ställer i fråga om domskäl. I fråga om en del avgöranden där skälen för beslutet är självklara eller framgår av lagen eller som är av mer skönsmässig karaktär, har det inte ansetts att några krav på egentliga domskäl kan ställas.³

När det gäller sättet för den berörde att få del av utgången av prövningen uttalas i konventionen huvudregeln att domen skall avkunnas offentligt. Detta betyder bokstavligen att domen skall läsas upp vid ett sammanträde till vilken parter och allmänhet har tillträde. Det egentliga syftet med regeln är emellertid att allmän-

² Hadjianastassiou mot Grekland och Georgiadis mot Grekland. Se även Ruiz Torija mot Spanien och Hiro Balani mot Spanien, Danelius a.a. s. 191 f.

³ Mål 8769/79 mot Tyskland, D.R. 25 s. 240, 10412/83 mot Frankrike, D.R. 52 s. 128 och 24949/94 Konttinen mot Finland, D.R. 87-A s. 68. Se också Danelius a.a. s. 192 f.

heten skall kunna få kännedom om de domar som meddelas. För att detta syfte skall kunna tillgodoses behöver det inte alltid ske ett muntligt avkunnande. Europadomstolen har därför förklarat att kravet på avkunnande inte behöver tolkas bokstavligen.⁴

Det sagda innebär att praxis enligt svensk rätt, där s.k. kansli-domar i tvistemål torde vara mer regel än undantag, inte utgör någon överträdelse av konventionens krav på en rättvis rättegång. Däremot kan det noteras att möjligheten att meddela dom genom att hålla den tillgänglig på rättskansli i stället för att muntligen avkunna den, redan när RB trädde i kraft var tänkt som ett undantag.⁵

10.4 Regler om avgörande i allmänhet enligt RB

Enligt gamla RB fanns inte någon fast och enhetlig terminologi för att beteckna olika slag av avgöranden i underrätt. Om ett avgörande skedde under en pågående rättegång av en där uppkommen fråga användes vanligen uttrycket beslut. När det gällde avgöranden som innebar att rätten skiljde mål från sig, användes uttrycken utslag och dom. Det gjordes inte någon strikt åtskillnad mellan avgöranden som innebar en prövning av saken och andra.

Genom nya RB infördes en distinkt skillnad mellan dom och beslut. Rättsens avgörande av saken skall ske genom dom och andra avgöranden skall ske genom beslut, se 17 kap. 1 § och 30 kap. 1 § RB. Beslut finns av olika slag. Om t.ex. rätten skiljer saken från sig utan att pröva den materiellt, skall det ske genom ett slutligt beslut.

Enligt 17 kap. 7 § RB skall en ordinär tvistemålsdom i tingsrätt alltid avfattas skriftligt.⁶ Den skall innehålla *skilda avdelningar*.

---

⁴ Se Danelius, a.a. s. 171 f., Europadomstolens avgörande Pretto m.fl. mot Italien. I det rättsfallet hade en dom i stället för att avkunnas hållits tillgänglig på rättskansli. Europadomstolen framhöll att praxis i konventionsstaterna varierar när det gäller att offentliggöra domar. Domstolen menade att det inte var nödvändigt att på denna punkt tolka konventionen efter sin ordalydelse och att offentlighetskravet fick värderas med hänsyn till förfarandets art och syftet bakom artikel 6.

⁵ Enligt 17 kap. 9 § RB skall domen om inte synnerligt hinder möter skriftligen avfattas och meddelas inom två veckor (!) efter förhandlingens avslutande. Processlagberedningen uttalade att i regel bör den i lagen utsatta tiden inte få överskridas med mer än en eller annan vecka, se SOU 1938:44 s. 221.

⁶ Med ordinär menas att det inte är fråga om förenklad domskrivning. Någon skillnad görs emellertid inte mellan domar i s.k. FT-mål och andra. Det kan nämnas att när lagen(1974:8) om tvistemål om mindre värden tillkom uttalades att som en allmän riktlinje för domskrivningen i det förenklade förfarandet borde gälla att domarna borde skrivas kortfattat.

Dessa avdelningar skall innehålla upplysning om domstolen samt tid och ställe för domens meddelande, parterna samt deras ombud eller biträden, domslutet, parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundats på (reciten) och domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet. I 30 kap.5 § RB anges vad som gäller för en brottmålsdom. Den skall i nu berört hänseende i stort sett ha samma innehåll som en tvistemålsdom.

10.4.1 Närmare om reciten

I Processlagberedningens ursprungliga förslag avseende 17 kap. 7 § första stycket 4 RB fanns ett tillägg som löd: ”parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter, varå dessa grundats, *jämte motpartens yttrande däröver*”. Beredningen anförde bl.a. följande.

Härefter bör i domen upptagas redogörelse för de yrkanden och invändningar, som framställts av ena eller andra parten, samt för de omständigheter, varå dessa grundats (omedelbart relevanta fakta). I samband härmed bör i domen redogöras för motpartens ståndpunkt till dessa fakta ävensom för medgivanden eller bestridanden av framställda yrkanden. Redogörelsen för andra omständigheter (medelbart relevanta fakta) liksom erkännanden eller bestridanden därav torde däremot i erforderlig omfattning böra ingå i domskälen.⁷

Lagrådet anmärkte att det praktiska syftet med denna punkt var att det av domen bör framgå vad som blivit prövat och avgjort. För att tillgodose detta syfte var det inte nödvändigt med en så utförlig redogörelse som föreslagits. Det var, enligt Lagrådet, tillräckligt att domen anger parternas yrkanden i sak och vad som behövs för att individualisera dessa, det vill i regel säga de omständigheter som yrkandena grundades på.⁸ I propositionen godtogs Lagrådets förslag såtillvida att orden *jämte motpartens yttrande däröver* ströks.

Omedelbart relevanta fakta och medelbart relevanta fakta kallas med Ekelöfs terminologi för *rättsfakta* respektive *bevisfakta*. De materiella rättsfakta som en part åberopar sedda som en komplexitet kallas för *grunden*.⁹ I 17 kap. 7 § första stycket 4 RB kallas som framgått rättsfakta för ”omständigheter som dessa [yrkandena och

---

Vidare sades det att redovisningen av domskäl och bevisning borde kunna ges en mer sammanfattande karaktär, se prop. 1973:87 s. 194.

⁷ SOU 1938:44 s. 218.

⁸ NJA II 1943 s. 211 f.

⁹ Ekelöf, Första häftet s. 32 f.

invändningarna] grundats på". Däremot har det ansetts att de enda invändningar som behöver redovisas är s.k. motfakta.¹⁰

Utredningen har i ett tidigare avsnitt föreslagit att kravet på vad domens recit skall innehålla skall ändras. Det saknas därför anledning att här närmare tränga in i den problematik som terminologin utgör; det finns också olika åsikter om vad denna innebär. Förslaget innebär bl.a. i viss mån en återgång till Processlagutredningen ursprungliga föreslag. Det kan hänvisas till det resonemang som förs i detta avsnitt(5.3.2).

När det gäller *brottmål* är bestämmelserna om domens innehåll i stort identiska med de för tvistemålens del. Frågor om rättsfakta etc. är emellertid inte särskilt framträdande för brottmålen del varför det saknas anledning att gå in närmare på detta område. Det kan emellertid sägas att de rättsfakta ("omständigheter") som skall anges i domen, enligt 30 kap. 5 § första stycket 4 RB, är främst åklagarens gärningsbeskrivning. Även den tilltalades inställning skall naturligtvis anges.

10.4.2 Närmare om domskälen

Enligt 17 kap. 7 § första stycket 5 och 30 kap. 5 § första stycket 5 RB skall i en dom anges domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet. Med domskäl avses de skäl som bestämt utgången i målet såväl i bevisfrågan som rättsfrågan.

Processlagberedningen uttalade att det är av vikt att det klarläggs på vilka grunder rätten stöder sin övertygelse om vad som i målet är bevisat. En redogörelse av detta hade även betydelse som kontroll av rättens bevisprövning. Hur utförlig redogörelsen skulle göras var, enligt beredningen, beroende av omständigheterna. Beredningen ansåg även, i likhet med vad tidigare processlagkommissionen hade framhållit, att domstolarnas motivering för sina domar var alltför knapphändig och inte sällan också otydlig. Särskilt med hänsyn till det fallet att en dom överklagats var det, enligt beredningen, både för parterna och för den högre rätten, av stor betydelse att underrättens uppfattning om såväl bevisfrågorna som de rättsliga spörsmålen kommit till klart uttryck i domen.¹¹

Ekelöf framhåller följande fördelar med att domen motiveras. Det möjliggör att man kan kontrollera hur rätten resonerat, vilket

¹⁰ Se Fitger 17:23-24 med hänvisningar.

¹¹ SOU 1938:44 s. 218 f.

stärker förtroende för rättsskipningen. Vid författandet av en dom kan domaren själv *kontrollera sin tankegångar.* Som Ekelöf framhåller: hur ofta händer det inte att man inser ohållbarheten i sitt resonemang först då man nedtecknat detta i skrift. Sitt största värde har domskälen, enligt Ekelöf, på grund av möjligheten att *fullfölja talan mot domen.* En utförlig motivering underlättar för den tappande parten att bedöma om det lönar sig att överklaga och för den högre instansen att överpröva domens riktighet.¹² Slutligen har domskälen, när det gäller en rättsfråga, betydelse som *prejudikat*.¹³

Att det är av godo att domstolen motiverar sitt avgörande är väl numera att se som självklart.¹⁴ Frågan är vad domskälen skall innehålla. Förutom vad som enligt lagtexten skall anges, nämligen vad som är bevisat, bör också rätten upplysa om varför den har funnit något bevisat. I detta ligger en redovisning av hur rätten bearbetat bevismaterialet. Man skall alltså av domen kunna få upplysning om hur rätten sammanställt materialet och vilka bevis som enskilt eller tillsammans styrkt en viss ifrågasatt händelse. Rätten skall således förklara om den grundar en viss slutsats på ett vittnesuttalande, eller motsatsvis varför det åberopade vittnets utsaga inte kan ligga till grund för en viss slutsats.¹⁵

En annan fråga är i vilken mån bevismaterialet måste refereras i domen. Skall domen belastas med kanske långa utförliga redogörelser för innehållet i vittnesmål och andra bevisutsagor som ändå finns på ljud- eller videoband?¹⁶ På många håll har det utbildats en praxis som innebär att man mer eller mindre slentrianmässigt utförligt refererar en utsaga oavsett i vilken mån den har någon betydelse i målet. Det har sagts att det i och för sig inte är fel att låta referat flyta in i domen, men en fara är att arbetet med detta tar så mycket tid och kraft i anspråk att de s.k. egentliga domskälen blir lidande av detta.¹⁷ Denna fråga kommer att beröras något närmare under avsnitt 10.6 (Förenklad domskrivning)

¹² Av en byretsdom i Danmark skall det framgå om den inte innehåller en fullständig redovisning av parternas sakframställning. Överklagas en sådan dom, skall domstolen avge en komplettering av domen till överrätten och parterna, se bilaga 2 avsnitt 2.5. I Sverige finns som framgått inte något krav på att "fullständiga sakframställningar" skall redovisas i en dom.

¹³ Ekelöf, Femte häftet s. 204 f.

¹⁴ Så har det dock inte alltid varit, se t.ex. Bergholtz a.a. s. 26–96.

¹⁵ Ekelöf, Femte häftet s. 206 f.

¹⁶ Se t.ex. Fitger 17:25, Kring a.a. s. 377 och Hellners, Bör förhørsutsaga återges i dom s. 552.

¹⁷ Ekelöf, Femte häftet s. 206.

Utöver bevisningen omfattar domskälen även en redovisning för eventuella rättsfrågor i målet. Även om domaren anses känna lagen skadar det inte att han för säkerhets skull också talar om vilka lagbestämmelser – eller vilka andra rättsregler – han tillämpat. Detta är naturligtvis desto angelägnare ju mindre klara sådana frågor är och olika tolkningsmodeller kan komma till användning.

10.4.3 Hur parter och andra får del av avgörandet

De grundläggande reglerna om beslutande och meddelande av dom finns i 17 kap. 9 § (tvistemål) och 30 kap. 7 § (brottmål) RB. Dessa paragrafer är i stort likalydande varför endast tvistemålsreglerna redovisas här. Innan domen beslutas skall överläggning hållas. Om huvudförhandling ägt rum, skall samma eller sist nästa helgfria dag överläggning hållas och, om det kan ske, dom beslutas och avkunnas. Behövs på grund av målets beskaffenhet rådrum för domens beslutande eller avfattande, får rätten besluta anstånd; domen skall dock, om inte synnerligt hinder möter, skriftligen avfattas och meddelas inom två veckor efter förhandlingens avslutande. Avkunnas inte domen vid huvudförhandlingen, skall den avkunnas vid annat rättens sammanträde eller också meddelas genom att den hålles tillgänglig på rättens kansli; vid huvudförhandlingen skall underrättelse ges om tiden och sättet för domens meddelande. Detta gäller förutom när ett mål avgjorts efter huvudförhandling också då mål avgörs vid sammanträde för muntlig förberedelse. Avgörs i annat fall ett mål utan huvudförhandling, skall så snart som möjligt överläggning hållas samt domen beslutas, skriftligen avfattas och meddelas. Meddelandet skall ske genom att domen hålles tillgänglig på rättens kansli. Avkunnande av dom får ske genom återgivande av domslutet och skälen jämte meddelande av fullföljdshänvisning. Har skiljaktig mening förekommit, skall denna meddelas parterna på samma tid och sätt som domen. När ett mål avgjorts, skall parterna snarast underrättas skriftligen om utgången i målet.

Enligt 2 § förordningen (1980:900) om statliga myndigheters serviceskyldighet, m.m. jämförd med 26 § förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol skall i ett mål eller ärende vid allmän domstol en dom eller ett beslut sändas till parterna samma dag som det meddelas. Om avgörandet har meddelats

genom att avkunnas, behöver det inte sändas förrän en vecka efter avkunnandet.

Vid doms avkunnande behöver alltså endast domslutet, domskälen, och besked om hur man överklagar återges. Det har sagts att när det gäller domskälen torde ordalydelsen i lagen lämna utrymme för en närmare utformning av domskälen vid domens författande och att i enklare mål det ofta torde vara tillräckligt med relativt kortfattade anteckningar.¹⁸ Detta bör emellertid ses som en möjlighet till endast redaktionella och språkliga förbättringar. I sak kan naturligtvis inte redan avkunnade domskäl tillåtas få ändras.

10.4.4 Beslut

Enligt 17 kap. 12 § RB gäller även för slutliga beslut i tvistemål att dessa skall avfattas skriftligen och innehålla de avdelningar som en vanlig dom innehåller, men endast om det behövs med hänsyn till frågans beskaffenhet. För slutliga beslut i brottmål gäller samma sak, om inte annat är föreskrivet, se 30 kap. 10 § RB. Slutliga beslut kan vara av skiftande slag. För sådana som innebär att målet avskrivs behövs i regel sällan någon motivering av beslutet. Om beslutet däremot innebär att rätten tar ställning till om någons talan eller stämningsansökan skall avvisas kan nog så komplicerade frågor komma att behandlas. Sådana beslut kan därför ofta kräva en utförlig motivering.

När det gäller beslut som inte är slutliga skall i den utsträckning det behövs anges de skäl som beslutet grundas på, se 17 kap. 13 § första stycket och 30 kap. 11 § första stycket.

10.5 Avgörandet i förvaltningsprocessen

Enligt 30 § förvaltningsprocesslagen skall de skäl som bestämt utgången framgå av det beslutet som innebär målets avgörande. I lagtexten regleras alltså inte om avgörandet skall kallas beslut eller dom, däremot står det klart att även förvaltningsdomstolarnas avgöranden skall motiveras.¹⁹ Bestämmelser om att ett avgörande av saken skall ha domsbeteckning finns i stället i 30 § förordningen

¹⁸ Gärde m. fl. s. 190, jfr Fitger 17:32.

¹⁹ I prop. 1971:30 s. 584 uttalade departementschefen att det inte bör komma ifråga att generellt föreskriva att förvaltningsdomstolarnas avgöranden skall kallas dom.

(1979:575) om protokollföring m.m. vid de allmänna förvaltningsdomstolarna. Det framgår inte närmare av lagen eller förordningen hur domskälen skall utformas.²⁰

10.6 Förenklad domskrivning

10.6.1 Gällande regler

Utredningen har tidigare redogjort för de regler som finns för vad en ordinär dom skall innehålla (17 kap. 7 § och 30 kap. 5 § RB). Bestämmelserna är att se som minimikrav. Domstolarna får emellertid under vissa omständigheter utforma en dom i *förenklad form*.

För tvistemålens del gäller enligt 17 kap. 8 § RB att tredskodom, dom efter svarandens medgivande och en dom som endast innebär att högre instans fastställer en lägre instans dom får utfärdas i förenklad form. Detta innebär att i tingsrätt paragrafen inte kan tillämpas i indispositiva mål. I sådana mål kan ju tredskodom inte meddelas och inte heller kan ett käromål bifallas endast på grund av ett medgivande.

För brottmålen del regleras frågan om förenklad dom i 30 kap. 6 § RB. Där anges att dom i förenklad form får utfärdas om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestämts till annat än fängelse eller slutet ungdomsvård eller till fängelse i högst sex månader. Liksom vad beträffar tvistemålen får högre instans fastställande av lägre rätts dom ske i förenklad form. Om det inom ramen för rättegången (i lagtexten anges detta som målet vilket är definitionsmässigt tveksamt) förs talan om enskilt anspråk i anledning av brott får också förenklad dom utfärdas men endast om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.²¹

Vad menas då med dom i förenklad form? Vid RB:s tillkomst ansågs förenklad dom i första hand bestå i att domslutet kunde få

²⁰ Se härom Lavin, En JO:s syn på domskrivningen i förvaltningsdomstol s. 61–72.

²¹ Det kan noteras att alltså i vart fall formellt kan en dom avseende ett civilt anspråk som förs inom ramen för en brottmålsrättegång utfärdas i förenklad form trots att anspråket inte är medgivet, vilket krävs för motsvarande mål enligt 17 kap. 8 § RB. I förarbetena till lagen uttalade departementschefen som exempel på när saken kunde vara uppenbar när ersättning yrkas för förstörd egendom enligt ett företett värdeintyg eller självrisk på försäkring, se prop. 1980/81:175 s. 12. Det har emellertid sagts att det inte finns några som helst skäl att behandla ett civilrättsligt anspråk annorlunda bara för att det förs inom ramen för en brottmålsrättegång. I den mån det skulle ha behövts en motivering i en tvistemåldom behövs motiveringen även i brottmålsdomen, se Fitger 30:15.

tecknas på stämningsansökan eller på en överklagad dom.²² För tvistemålens del regleras detta numera i 22 § förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol. Där anges att innehållet i en dom som utfärdas i förenklad form inte behöver redovisas i skilda avdelningar. De omständigheter som yrkanden eller bestridanden grundas på får redovisas i bilaga. I en dom genom vilken en domstol fastställer en överklagad dom behöver skälen för domen anges endast när de avviker från skälen i den överklagade domen. Att domen får utfärdas i förenklad form har antagits innebära bl.a. att några domskäl inte behöver skrivas eller i vart fall inte några "egentliga" domskäl.²³ I allmänhet torde dock domen sättas upp på vanligt vis, dvs. innehållet redovisas i olika avdelningar även i sådana mål som kan falla inom ramen för förenklad domskrivning. Däremot kan det under dessa avdelningar hänvisas till bilagor. Någon form av domskäl skrivs även om de är kortfattade, såsom t.ex. "Talan är medgiven, yrkandet skall därför bifallas" eller liknande.

Vad en förenklad dom i brottmål innebär anges inte i paragrafen. Enligt 21 § förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol får Domstolsverket meddela föreskrifter om utformningen av tingsrätters och hovrätters domar och beslut i brottmål. Med stöd härav har verket utfärdat vissa föreskrifter om en förenklad dom.²⁴ Blanketten innebär bl.a. att några domskäl inte behöver skrivas men att gärningsbeskrivningen skrivs ut i sin helhet liksom brottsbenämning och lagrum. I övrigt skall den vanliga nomenklatur och formalia som följer av den s.k. RI-handboken anges.

10.6.2 Debatten om förenklad domskrivning

Redan vid RB:s tillkomst fanns bestämmelser om förenklad domskrivning. För tvistemålens del har dessa inte ändrats i sak. När det gäller brottmålen har däremot utrymmet för paragrafens tillämpningsområde utvidgats efter hand. Den första reformen kom till år 1982.²⁵ Bakgrunden till denna reform var en skrivelse den 22

---

²² SOU 1938:44 s. 219.

²³ Prop. 1980/81:175 s. 3, jfr Ds Ju 1980:6 s. 2.

²⁴ Domstolsverkets föreskrifter (DVFS 1998:4) om utformning av dom och slutligt beslut i brottmål.

²⁵ Prop. 1980/81:175

augusti 1979 från lagmännen vid Stockholms, Göteborgs och Malmö tingsrätter.²⁶

Lagmännen konstaterade att antalet tjänster skulle minskas vid tingsrätterna. Ett sätt att bemöta detta var att rationalisera domskrivningen i brottmål (tvistemål berördes inte i skrivelsen). Lagmännen såg främst två vägar att gå. Den ena innebar att man i och för sig skrev domskäl men kortade ned dessa. Detta kunde ske t.ex. genom slopandet av den ofta tämligen fullständiga redovisningen av vad hörda personer berättat. Reformen krävde inte lagstiftning men totalresultatet skulle, enligt lagmännen, bli avsevärt bättre om man genom lagstiftning begränsade skyldigheten att redovisa domskälen skriftligt. Den andra vägen innebar att man genom lagstiftning minskade de typfall där en fullständig motivering skulle finnas. Sådana jämkningar skulle dock inte betyda så mycket från rationaliseringssynpunkt, eftersom domar i sådana mål regelmässigt skrivs ytterst kortfattat eller efter mall. Lagmännen föreslog i stället följande ordning. Vid avkunnande av dom skulle domslutet och domskälen redovisas muntligen för parterna. Däremot skulle en fullständig dom skrivas endast om parterna inom en vecka från avkunnandet begärde det. Med begäran om en fullständig dom borde, enligt lagmännen, jämföras att part överklagade domen inom fristveckan. Undantag föreslogs för vissa grövre brottmål.

Som en följd av förslaget uppstod en debatt i dagspressen. Den sattes igång av professorn Ulf Bernitz som i en artikel hävdade att det var en mänsklig rättighet för parter att få en motiverad dom. Förslaget mötte ett starkt motstånd bland jurister, inte minst bland domare. Det sades bl.a. att domskälen behövdes för insyn och kontroll av rättskipningen och att förtroendet för rättskipningen och domarkären kunde minska.²⁷

Lagmännens skrivelse resulterade i Ds-promemorian Förenklad domskrivning (Ds Ju 1980:6). I promemorian diskuterades förslagen. Det föreslogs för brottmålsdelen att området för förenklad domskrivning skulle utvidgas, bl.a. på så vis att även dom på högst sex månaders fängelse kunde omfattas av reglerna. Vidare diskuterades om någon reform av tvistemålsreglerna i detta hänseende var lämpligt. Så befanns inte vara fallet. Lagmännens förslag att, om domen tidigare avkunnats, endast skriva ned domskälen på begäran avvisades. I promemorian angavs bl.a. att det skulle vara mer eller

²⁶ Skrivelsen finns intagen i prop. 1980/81:175 och i Ds Ju 1980:6.

²⁷ Bernitz a.a. Se i övrigt Bergholtz a.a. s. 119 f.f. för en fylligare redogörelse för debatten.

mindre meningslöst att införa en bestämmelse om att domskälen inte skall redovisa mer än vad som behövs. Så fick ändå anses gälla. De allra enklaste målen krävde ju inte heller någon särskilt avancerad domskrivning. När det gäller inskränkningen av de mål som kräver fullständig dom sades att det inte kunde komma i fråga att göra någon allmän inskränkning av principen att domar skall motiveras. Promemorian resulterade därför endast i ett förslag om viss utvidgning för förenklad dom avseende brottmål.

Lagrådet lämnade förslaget utan erinran. En ledamot av lagrådet reserverade sig dock och anförde att förslaget stred mot de krav på att myndigheterna motiverar sina beslut som vuxit sig allt starkare under senare år och kommit till uttryck i lagstiftningen vid tillkomsten av 1971 års förvaltningsrättsreform. Förslaget ledde senare till lagstiftning.²⁸

Här skall också sägas något om återgivandet i domen av referat av vad hörda personer berättat. Detta ligger som en underström i lagmännens skrivelse. Det är inte ovanligt att en dom till opropor­tionerligt stor del består av referat av hörda personers utsagor. Som förklaring till detta har nämnts såväl gamla RB:s system och systemet för protokollering under nya RB:s första år. Under gamla RB:s tid hänvisades i underrättsdomen till de i domboken uppställda berättelserna. När sedan enligt nya RB domen skulle stå på egna ben och då domboken kom att bestå av endast domen, var det naturligt att ta in berättelserna i domen.²⁹ Men som förklaring har också nämnts att RB och dess förarbeten utgick från dåtidens teknik att protokollera utsagor. Under RB:s första år sammanfattades nämligen en vittnesutsaga omedelbart efter förhöret och lästes upp för den hörde, varefter den upptecknade utsagan togs in i protokollet. Denna teknik övergavs när domstolarna utrustades med bandspelare. Några sammanfattningar av utsagorna togs där­efter inte in i protokollet. Sannolikt kände man då ett behov av att ta in sammanfattningarna – referaten – i själva domen.³⁰

Redan innan lagmännen lade fram sitt förslag hade en debatt om domskrivning pågått i Svensk Juristtidning. Den inleddes med att Tord Widebeck i SvJT år 1978 ställde några frågor kring en doms

²⁸ Prop. 1980/81:175. Lagrådets yttrande på s. 69. Som bilaga till propositionen finns en sammanställning av remissvaren. De flesta remissinstanser anslöt sig till de tankegångar som framförs i promemorian, dock med reservationer från t.ex. Stockholms, Göteborgs och Malmö tingsrätter. Även här var man emellertid ense med flertalet andra instanser om att någon utvidgning av möjligheten att meddela förenklad dom i tvistemål inte borde övervägas.

²⁹ Bergholtz a.a. s. 123.

³⁰ Domskrivning. En promemoria från Sveriges domareförbund.

utformning.³¹ I debatten som följde kan utläsas en genomgående tanke hos skribenterna att referat av vad hörda personer sagt endast bör antecknas i domen i den utsträckning de verkligen är av betydelse.³² Frågan diskuterades också särskilt i ett inlägg av Trygve Hellners. I korthet kom han fram till att det var tveksamt om fördelarna med referaten uppvägde de nackdelar i form av merarbete som systemet innebar. Detta gällde såväl sett utifrån ett partsperspektiv som ett överrättsperspektiv.³³

Slutligen kan i det här sammanhanget nämnas en promemoria som gavs ut år 1980 av Sveriges domareförbund. Den kan sägas delvis ha kommit till mot bakgrund av vad i den allmänna debatten och i departementspromemorian sagts om att en onödigt stor del av domen bestod i referat av omfattande berättelser. I denna påpekades bl.a. att referaten fått ett alltför stort utrymme på bekostnad av de egentliga domskälen. En minskning av referaten borde kunna ge bättre motiverade domar och samtidigt innebära en resursbesparing för domstolsväsendet i dess helhet.³⁴

Diskussionen om vad som skall tas in i en dom och då särskilt om förhørsutsagor skall refereras har på intet sätt avstannat efter den nu redovisade. Som det påpekas i utredningens direktiv har frågan delvis kommit i ett nytt läge genom att även den tilltalades berättelse numera skall tas in i protokoll eller motsvarigheten till detta, dvs. i praktiken tas upp på ljudband.

10.7 Överväganden

Utredningens slutsats: Utredningen föreslår inte någon ändring av reglerna om domskrivning.

I RB enligt nuvarande lydelse görs en skillnad mellan ordinär dom enligt 17 kap. 7 § eller 30 kap. 5 § RB och dom i förenklad form. Den senare formen används i princip endast när några domskäl inte behöver anges. Utredningen behandlar först i vilken mån en ordinär dom kan förenklas.

³¹ Widebeck a.a. s. 712.

³² SvJT 1979 s. 373–379. Inläggen skrevs av Hans B. Andersson, Michael von Koch, Irvis J. Scheynius och Claes Kring.

³³ Hellners, Bör förhørsutsaga återges i dom? s. 552–561.

³⁴ Domskrivning. En promemoria från Sveriges domareförbund.

Vid frågan om det går att förenkla domskrivningen kan det till en början vara lämpligt att fråga sig hur långtgående allmänt sett RB:s krav på en dom är.

Domen skall avfattas skriftligt. Detta krav får anses ofrånkomligt när det gäller själva domslutet, upplysning om domstolen och vilka parterna är (avd. 1–3). I annat fall skulle inte domen kunna gå att verkställa eftersom själva domen skall fungera som en exekutionstitel eller på annat sätt läggas till grund för något. Kravet på skriftlighet gäller i detta hänseende även dom i förenklad form.

Behovet av skriftlighet för reciten (avd. 4) föreligger också. Om inte parternas yrkanden och åberopade rättsfakta anges skriftligen i domen finns i allmänhet inte någon information om vad som blivit rättskraftigt avgjort genom domen, se 17 kap. 11 § och 30 kap. 9 § RB. Därmed inte sagt att denna information inte skulle kunna tas in i en dom genom bilagor bestående av t.ex. partsinlagor eller en skriftlig sammanfattning enligt 42 kap. 16 § RB.

När det sedan gäller domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet (avd. 5), talar övervägande skäl för att även dessa skall anges skriftligen. Ekelöf ansåg, vad beträffar domskälen som sådana, att dessa var viktiga bl.a. för att rätten då kunde kontrollera sina tankegångar, för att parter skulle kunna bedöma om det var lönt att överklaga, för att överrätten lättare skulle kunna bedöma riktigheten av underrättens dom och för domens prejudikatverkan.

Bortsett från att parterna i och för sig skulle kunna bedöma om det var lönt att överklaga en dom även om de bara fick del av den muntligt kan alltså skriftligheten ha ett avsevärt värde i de andra av Ekelöf uppräknade fallen. Att en dom är skriftlig kan ha betydelse inte endast för överrättens bedömning av om en dom skall ändras när den frågan prövas utan också för frågan om överrätten överhuvudtaget skall ta upp underrättens dom för prövning enligt reglerna om prövningstillstånd.³⁵ Skriftligheten har också betydelse i ett annat hänseende. Ser man till andra intressenter än parterna har dessa normalt inte någon möjlighet att ta del av domen om den inte utfärdas i skriftlig form. På så vis undanhålls massmedia och forskning från domens motivering.

Huvudreglerna i 17 kap. 7 § och 30 kap. 5 § RB om ordinära domar anger endast att domen skall sättas upp skriftligen och ha ett visst minimiinhåll som skall redovisas i skilda avdelningar. Utredningen anser inte att någon av de olika avdelningar som

³⁵ Det kan nämnas att justitiedepartementet har föreslagit att samtliga domar och beslut i tvistemål skall omfattas av reglerna om prövningstillstånd, se Ds 2001:36.

anges i bestämmelsen bör tas bort eller att det skulle vara ändamålsenligt att byta ut någon avdelning mot en annan motsvarande variant. Det sakliga innehållet i varje avdelning är väl motiverat men reglerna är ändå inte så strikta att de lägger hämsko på den som författar domen. Innehållet i de olika avdelningarna utgör inte heller fristående storheter utan får sin betydelse bl.a. mot bakgrund av reglerna om rättskraft, överklagande och verkställighet.

Inom ramen för de nu redovisade reglerna har den enskilde domaren stor frihet att utforma och skriva en ordinär dom. Reglerna i 17 kap. 7 § och 30 kap. 5 § RB drar, som nämnts, endast upp en yttre ram och anger minimikraven. Domarens frihet i detta hänseende bör behållas så länge innehållet i domen uppfyller dessa krav. Det torde också vara få domare som skriver mer omfattande domar än vad som kan anses motiverat utifrån förhållandena i det specifika målet och det gäller både recit och domskäl.³⁶ Den som gör det får skylla sig själv! Och att införa en regel med innebörd att domen inte skall innehålla mer än vad som behövs förefaller lika meningslöst i dag som då frågan diskuterades på 1980-talet.

Utredningen vill också framhålla att det torde vara vid ytterligt få tillfällen, om ens några, som det kan sägas ligga i linje med ett medborgarperspektiv att reducera parters och andra intressenters möjlighet att få en dom i ett sakprövat mål som i vart fall uppnår de nyss nämnda minimikraven. I detta sammanhang kan det också hänvisas till den historiska redovisningen och de överväganden som där anges för att lämna respektive inte lämna domskäl.

Utredningen går nu över till frågan i vilken mån bestämmelserna om förenklad dom kan reformeras eller utvidgas. När man diskuterar detta bör två varianter hållas isär.

Enligt den första kan en reform avse själva innehållet i domen. Som framgått av föregående avsnitt innebär huvudregeln om vad en ordinär dom skall innehålla endast vissa minimikrav. Spännvidden mellan de lägsta kraven och den bortre ramen är tämligen stor. Av skäl som angetts bör inte minimikraven på en ordinär dom efterges. Ser man till enbart de domar som i dag

³⁶ JO har i ett ärende prövat om följande "egentliga" domskäl var godtagbara: "Bengt-Åke N. har förnekat brott. Genom målsägandeförhör och utredningen i övrigt är emellertid åtalet styrkt". JO konstaterade bl.a. att det inte av domen framgick anledningen till att den tilltalade förnekade den åtalade gärningen och att det saknades varje form av redogörelse för vad som kommit fram av målsägandeförhöret. JO:s bedömning var att domskälen inte hade utformats på ett tillfredsställande sätt. I detta fall hade alltså domen enligt JO inte ens nått upp till en miniminivå. JO:s ämbetsberättelse 1999/2000 s. 55 f. Se även de förut angivna rättsfallen Ruiz Torija mot Spanien och Hiro Balani mot Spanien, Danelius a.a. s. 191 f.

utfärdas i förenklad form finns inte heller anledning att förenkla dessa ytterligare. Bestämmelsen i 22 § förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol, som reglerar innehållet i en sådan dom är visserligen inte helt kristallklar. De minimikrav som där anges bör dock inte underskridas om domen skall kunna användas i andra sammanhang som exekutionstitel eller ligga till grund för bedömningen av vad som är rättskraftigt avgjort m.m.

Den andra varianten innebär att regeln om förenklad domskrivning görs tillämplig på fler måltyper eller snarare situationer än vad som medges enligt gällande rätt. Ett exempel är att dom i s.k. FT- mål eller brottmål där påföljden bedöms kunna stanna vid böter får utfärdas i förenklad form.

Problemet är emellertid att dom i förenklad form innebär att några domskäl i princip inte behöver skrivas. Man kan knappast förvänta sig att parterna i FT-målet eller den som mot sitt nekande döms till böter – eller överhuvudtaget parter i mål som är tvistiga – i allmänhet skulle godta en dom där det inte framgår varför domstolen har dömt på visst sätt. Det är utredningen främmande att föreslå en reform som innebär att medborgarnas rätt att få domskälen redovisade återförs till det läge som gällde före franska revolutionen.

Reglerna om när förenklad dom kan komma i fråga bör alltså enligt utredningens uppfattning inte utökas till att gälla fler måltyper eller fler situationer. Det kan snarare vara så att redan gällande regler i vissa fall ter sig väl extensiva. Ett exempel är att förenklad dom kan utfärdas när någon döms till fängelse i upp till sex månader. När bestämmelsen ändrades år 1981 uttalade departementschefen bl.a. att det för förenklad dom i allmänhet måste krävas att den valda påföljden inte avviker från vad som normalt brukar utdömas och att det inte får vara troligt att domen kommer att överklagas.³⁷ Man kan med fog fråga sig om denna hypotetiska acceptans har sin motsvarighet i verkliga livet.

Utredningen menar således att övervägande skäl talar för att inte göra någon ändring av de bestämmelser som direkt reglerar kraven på hur en dom skall utformas. När utredningen har haft informella kontakter med domare och andra berörda avseenden denna fråga under utredningens gång har utredningen fått uppfattningen att våra synpunkter till stor del delas av dessa. Man har ansett att en domares främsta uppgift skall vara att döma och att i detta ligger att ge motiverade domskäl. Att dessa inte alltid behöver vara så

³⁷ Prop. 1980/81:175 s. 7 f.

omfattande som många gånger är fallet är en annan sak. Det behov som dock många gånger finns att minska omfattningen av en domares arbetsuppgifter bör således lösas på annat sätt än genom att man sänker kvaliteten på den uppgift som får anses vara hans eller hennes primära.

Det som har sagts nu avser de situationer när en dom skall ges. I många tvistemål avslutas handläggningen med att parterna förlikas och då behöver naturligtvis inte någon dom skrivas annat än när förlikningen skall stadfästas.

Det sades nyss att domarens främsta uppgift av många anses ligga i att döma. Man kan emellertid också säga att domaren är en konfliktlösare i alla bemärkelser. Kan en tvist lösas utan att tviste-frågorna behöver ställas på sin spets i en dom är detta, så länge parterna är nöjda, givetvis av godo. I utredningens direktiv framhålls som ett alternativ till domskrivning ett tillvägagångssätt som förekommer i Danmark, s.k. "tilkendevivelse". Detta institut har utredningen valt att behandla separat från frågan om förenklad domskrivning. Det danska systemet är nämligen i första hand ett sätt att uppnå förlikning och inte en metod att minska domarens arbete med domskrivning. En annan sak är att varje förlikning i praktiken minskar behovet av domskrivning. Det kan redan här förutskickas att utredningen ser positivt på vad vi kallar den danska modellen.

11 Medling, förlikning och andra samförståndslösningar

Discourage litigation. Persuade your neighbours to compromise whenever you can. Point out to them how the nominal winner is often a real loser – in fees, expenses and waste of time. As a peacemaker the lawyer has a supreme opportunity of being a good man. There will be business enough.

Abraham Lincoln

11.1 Förlikning och medling

Dispositiva tvistemål är sådana i vilka saken är sådan, att förlikning därom är tillåten. Indispositiva tvistemål är sådana i vilka förlikning om saken inte är tillåten.

Förlikning är alltså inte tillåten i indispositiva mål, varför det endast är i dispositiva mål som rätten enligt 17 kap. 6 § RB kan stadfästa en förlikning. Även i indispositiva mål träffar parterna ofta uppgörelser i godo. Men då kallar man det inte för förlikningar utan för överenskommelser eller liknande. Dessa överenskommelser kan dock även i indispositiva mål utgöra den väsentliga grunden för ett domslut.

Av 42 kap. 6 § framgår att förberedelsen har i syfte att klarlägga bl.a. om det finns förutsättningar för förlikning. I 42 kap. 17 § RB finns de egentliga reglerna om rättens förlikningsverksamhet. Om saken är sådan, att förlikning därom är tillåten, skall rätten, i den mån det är lämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, verka för att parterna förlikas. Av paragrafens placering följer att domarens förlikningsverksamhet i första hand förutsätts äga rum under förberedelsen. Det är också så regeln i allmänhet tillämpas. I lagrummets andra stycke anges att rätten, om det med hänsyn till målets beskaffenhet är lämpligare att särskild medling äger rum, kan förelägga parterna att inställa sig till ett förlikningssammanträde inför en medlare som förordnats av

rätten. Det har blivit vanligare men är fortfarande inte så ofta som en särskild medlare utses. Erfarenheterna av medlingsinstitutet är emellertid goda.¹

I förarbetena till den nuvarande lydelsen av 42 kap. 17 § RB anfördes bl.a. att omständigheterna i själva saken samt parternas inställning till frågan om en frivillig uppgörelse är avgörande för om rätten skall försöka förlika parterna. Det framhölls särskilt att rätten är skyldig, dvs. regeln är obligatorisk, att verka för en förlikning, om omständigheterna är de rätta.²

Den allmänna uppfattningen i dag torde vara att det är få mål som inte lämpar sig för förlikning eller i vart fall värt en diskussion om förlikning. Många domare lägger med växlande framgång ner mycket tid och kraft på att få målen förlikta.

Vid sidan av RB har utvecklats andra sätt att åstadkomma uppgörelser i godo.³ Mycket av det som kallas alternativ tvistlösning har sitt ursprung i USA och kallas där för ADR (Alternative Dispute Resolution). Under detta paraply ryms flera olika varianter t.ex. "Summary Jury Trial" och "Early Neutral Evaluation". Ett välkänt tvistlösningsinstitut i Sverige är Stockholms Handelskammars medlingsinstitut som också givit ut särskilda medlingsregler.

11.2 Den danska modellen för förlikning i målets slutfas

11.2.1 Något om det danska domstolsväsendet⁴

Den danska domstolsorganisationen består av byretter, landsretter och höjesterett. Byretten är första instans i brottmål och tvistemål. Dock är landsret första instans i tvistemål där tvisteföremålet överstiger en miljon kr och i brottmål där fängelse i fyra år eller mer kan bli aktuellt.⁵ Sö- och Handelsretten i Köpenhamn är första instans i tvister som rör sjö- och handelsförhållanden.

---

¹ Se t.ex Skogsberg a.a. s. 9.

² Prop. 1986/87:89 s. 207.

³ Se angående medling och alternativ tvistlösning Lindblom, Allmän domstol som alternativt tvistlösningsorgan s. 261-288, Lindell, Alternativ tvistlösning, Norman a.a.

⁴ Se Främby, Om domareutbildning i Danmark s. 730. Se även Andréén a.a och Främby, Domarrollen i ett europeiskt perspektiv. En ingående redogörelse för den danska domarrollen finns i Garde, Peter, m.fl. (red.) Dommeren i det 20. århundrede. Dommerforeningens 100 års jubilaum. Utredningen har också genom studiebesök vid Köpenhamns Byret inhämtat vissa uppgifter som ligger till grund för framställningen.

⁵ År 1999.

Kollegial sammansättning (motsvarande "tresits") förekommer inte i byret eller i Sö- och Handelsretten. Med några få undantag är alla byretter enmansdomstolar med en enda ordinarie domare. Den danska domaren motsvarar således närmast en svensk lagman i en endomartingsrätt (eller häradshövding i de gamla häradsrätterna). Brottmål där det inte är aktuellt med fängelse och erkända brottmål – oberoende av brottets svårighetsgrad – handläggs också av ensamdomare. I förnekade brottmål där fängelse kan följa dömer domaren med två domsmän (nämndemän).

I Danmark avgörs alla mål som prövas i sak efter en förhandling. Rätten till muntlig förhandling är inskriven i grundloven.

11.2.2 Systemet med tillkännagivande (tilkendegivelse)

Inom de danska domstolarna har för tvistemål vuxit fram ett institut som kallas för tilkendegivelse (tillkännagivande). Med detta menas rättens besked till parterna om hur saken kommer att avgöras, dvs. ett slags förhandsbesked om domens innehåll. Tillkännagivandet lämnas efter en förhandling – oftast en huvudförhandling (domsförhandling) – och syftar till att parterna skall träffa en förlikning i överensstämmelse med tillkännagivandet.⁶

Tillkännagivandet har i dansk juridisk litteratur beskrivits som muntliga eller skriftliga uttalanden om på vilket sätt en rättegång angående ett civilt rättsligt krav bör avgöras på grundval av parternas framställning. Dessa uttalanden kan ta sin utgångspunkt i såväl rättsliga hänsyn som billighetshänsyn. Syftet är att uttalandet skall kunna ligga till grund för en förlikning mellan parterna, allt med utgångspunkt i parternas bevisföring och argumentation.⁷ Leder tillkännagivandet till en förlikning blir det inte någon dom i saken. Institutet har också sagts innebära en förlikning på "domsvilkår", med vilket menas att förlikningen har samma innehåll som en dom skulle ha haft.⁸

⁶ Betaenkning nr. 1341/1997. Smäsagsudvalgets betaenkning s. 265.

⁷ von Eyben, Dommer-tilkendegivelser s. 16. von Eyben använder här uttrycket billighetshänsyn. I praktiken torde billighetshänsyn förekomma endast i den utsträckning samma billighetshänsyn kan tas i en eventuell dom, dvs. utgångspunkten är alltid rättsliga hänsyn. Om parterna kunde hoppas på att en dom för dem skulle kunna vara förmånligare än tillkännagivandet skulle det vara mycket svårt att få dem att acceptera ett sådant.

⁸ Betaenkning nr. 1341/1997. Smäsagsudvalgets betaenkning, s. 265.

Tillkännagivande förekommer inom de flesta sorters tvistemål och även inom den danska skiljedomsrätten.⁹ Systemet är inte reglerat i lag. Det har sagts att institutet har utvecklats genom sedvana.¹⁰ Den lagstiftning som ligger närmast är den som reglerar förlikning. Enligt § 268 retsplejeloven skall rätten i första instans i alla civila mål försöka medla mellan parterna i syfte att nå förlikning. Medling kan dock underlåtas om det på grund av sakens beskaffenhet, parternas förhållanden eller liknande omständigheter redan på förhand kan antas att medlingen blir resultatlös. Enligt § 269 retsplejeloven kan rätten med parternas godkännande besluta att förlikningsdiskussionerna skall ske bakom stängda dörrar, om detta kan antas främja möjligheten att uppnå en förlikning.

Som nyss nämnades är systemet med tillkännagivande inte lagreglerat. Det danska retsplejerådet lade emellertid i april 2001 fram ett lagförslag som främst tar sikte på tillkännagivande.¹¹ Förslaget hör hemma i reglerna om huvudförhandlingen (domsforhandlingen) och lyder: "*Når forhandlingerne er sluttet, optages sagen til afgørelse. Retten kan dog med parternes samtykke udsætte sagen på parternes stillingtagen til rettens forligsforslag*" (§ 365 Stk. 3).

Retsplejerådet anger att syftet med den föreslagna bestämmelsen är att bringa retsplejelovens ordalydelse i överensstämmelse med den praxis som utvecklats i fråga om tillkännagivandena. Enligt förslaget kan rätten föreslå parterna, att rätten skall ge ett tillkännagivande om domens förväntade resultat, varvid parterna får en viss betänketid att ta ställning till, om de på grundval av tillkännagivandet vill träffa en förlikning. Rådet framhåller att man genom att använda ordet förlikningsförslag (forligsforslag) inte avser någon ändring av rådande praxis. Men eftersom tillkännagivandet läggs fram med hänsyn till parternas ställningstagande till om de vill träffa en förlikning är det naturligt att i bestämmelsen använda uttrycket förlikningsförslag. Retsplejerådet framhåller särskilt att det alltid är upp till rätten att bestämma om den vill lämna ett förlikningsförslag och att detta endast får ske om parterna på ömse håll ger sitt samtycke.¹²

Det uppkommer inte några särskilda rättigheter eller skyldigheter för parterna genom själva tillkännagivandet utan detta sker

⁹ von Eyben, Dommertilkendegivelser 1987 til 1997 s. 53.

¹⁰ Vindelöv a.a. s. 113.

¹¹ Betaenkning nr. 1401. Reform af de civile retspleje I. (Instansordningen, byrettens sammensætning og almindelige regler om sagsbehandlingen i første instans), Afgivet av Retsplejerådet.

¹² Ibid. s. 513.

först genom en eventuell förlikning. Tillkännagivandet är alltså bara ett underlag – om än viktigt – för den förlikning som sedan kan komma att träffas. I praktiken kan naturligtvis ett tillkännagivande som godtas av parterna uppfattas mindre som en förlikning i vanlig bemärkelse och mer som att parterna underkastar sig domarens uppfattning om utgången i målet. Genom förlikningen skapas en verkställbar exekutionstitel, se § 478 första stycket 2 retsplejelagen. Det är alltså själva förlikningen – inte tillkännagivandet – som ger upphov till de exekutiva rättigheterna.¹³

En dansk förlikning har inte någon materiell rättskraft. Om en part någon månad efter träffad förlikning kommer till domstolen med samma sak tas talan upp. Förlikningen har samma betydelse som andra "civila" avtal som träffas. En invändning mot förlikningen kan föras vidare till överinstans om den grundar sig på något fel vid rättens handläggning. Det är således viktigt att göra en åtskillnad mellan det faktum att förlikningen kan verkställas och dess – obefintliga – rättskraft.

Till skillnad mot svensk rätt behöver alltså förlikningen inte stadfästas genom dom för att kunna verkställas. En i dom stadfäst förlikning vinner också rättskraft enligt svensk rätt. En förlikning enligt svensk rätt behöver inte stadfästas genom en dom men är då varken verkställbar eller rättskraftig.

Förfarandet med tillkännagivande kan i praktiken gå till på följande vis. Efter huvudförhandlingen frågar domaren parterna om de är intresserade av ett tillkännagivande. Är de det ber han dem vänta i kanske 15–20 minuter. I mer komplicerade mål anger domaren en viss tid eller viss dag för tillkännagivandet. Domaren går därefter in på sitt ämbetsrum och funderar. När domaren kommer tillbaka gör han eller hon något som närmast påminner om avkunnandet av en dom. Domaren upplyser parterna om hur saken enligt domarens bedömning kommer att avgöras och redovisar därvid de tänkta domskälen med resonemang i bevis- och rättsfrågor samt det tänkta domslutet. Parterna får därefter en stund på sig att i enrum fundera över om de vill godta tillkännagivandet, avvakta med ställningstagandet eller överklaga en kommande dom. Parterna kan också få längre betänketid. Om parterna godtar tillkännagivandet antecknas "domslutet" (den ingångna förlikningen) i protokollet och målet skrivs av. Protokollet utgör en verkställbar exekutionstitel.

---

¹³ von Eyben. Dommertilkendegivelser 1987 til 1997 s. 54.

Om tillkännagivandet inte godtas skrivs en fullständig dom som inte avviker från tillkännagivandet när det gäller själva slutet men kan innehålla utförligare domskäl. Om parterna har fått betänketid avvaktar domaren med att vidta någon åtgärd till dess parterna gett besked om tillkännagivandet godtas.¹⁴

Tilkännagivandena kan vara muntliga eller skriftliga. Vid muntliga tillkännagivanden redovisar domaren sin bedömning och sitt förslag muntligt. Detta förfarande tillämpas främst i mindre komplicerade mål. "Domskälen" skrivs inte ut fullständigt utan resonemanget redovisas på grundval av stolpar, ungefär som när en svensk domare avkunnar dom i brottmål. Däremot kan själva slutet skrivas ned. Godtar parterna tillkännagivandet skrivs själva förlikningen in i förhandlingsprotokollet. I sådana fall fästs inte "domskälen" på pränt.

Vid skriftliga tillkännagivanden tar sig domaren viss tid för att skriva ned "domskälen" och slutet i en handling. Denna sänds till parterna, som får en frist för att till domstolen meddela om de godtar tillkännagivandet/förlikningsförslaget. De får samtidigt besked om att om de inte godtar förslaget kommer dom i målet att meddelas en viss dag.

Rättegångskostnaderna utgör en särskild fråga. De danska domarna behandlar denna på olika sätt. Det är vanligt att domaren frågar parterna – samtidigt som domaren frågar om parterna önskar ett tillkännagivande – om de också är villiga att överlämna frågan om rättegångskostnadernas fördelning till domaren. Fördelningen av rättegångskostnaderna brukar oftast ske i enlighet med de allmänna reglerna härom, dvs. att den tappande parten får ersätta den vinnande partens rättegångskostnader. Det finns dock inte något som hindrar att domaren i denna del även beaktar andra skäl än de som strikt gäller enligt lag, s.k. billighetshänsyn. Utredningen har emellertid fått intrycket att det är mindre vanligt att sådana hänsyn tas.

Frågan om rättegångskostnaderna kan också skiljas från förlikningens innehåll i övrigt. Parterna kan, om de inte uttryckligen gjort avkall på denna möjlighet, överklaga rättens beslut angående

---

¹⁴ Förfarandet beskrivs av Allan Camitz i Domstolsverket informerar, nr. 2 1999. Beskrivningen bygger på ett studiebesök som författaren och Peter Fitger gjorde i Danmark december 1998. De följde där under knappt två veckor domstolsarbetet vid Köpenhamns Byret och vid byretten i Roskilde. Vad Camitz redovisat överensstämmer i huvudsak med vad utredaren och sekreteraren erfarit vid sitt studiebesök vid Köpenhamns Byret hösten 2001. Från detta studiebesök härrör några exempel på tillkännagivanden som intagits i bilaga 5.

rättegångskostnadernas fördelning även om de förlikas om själva saken. Det är därför ofta på det viset att rättegångskostnaderna inte ingår i en förlikning.¹⁵

Domar meddelade av byret får enligt § 372 retsplejeloven överklagas till landsret inom fyra veckor från det att domen meddelades. Har parterna godtagit tillkännagivandet och träffat en förlikning skrivs målet av.

Att en domare gör ett tillkännagivande innebär inte att det tänkta avgörandet i målet inte motiveras. Avgörandet motiveras muntligt och sedan är det upp till parterna att bestämma om de vill förlikas på grundval av den motivering och det slut som lämnats.

Det danska systemet kan beskrivas som en möjlighet för rätten att lämna ett sent förlikningsförslag. I Sverige förekommer det ju att parter förlikas inte bara under huvudförhandlingen utan även sedan huvudförhandling avslutats men innan domen har meddelats. Vid en sådan förlikning vet parterna inte vad rätten skall komma fram till. Det vet de enligt den danska modellen.

Även om institutet med tillkännagivanden – än så länge – inte har något uttryckligt lagstöd har det blivit väl förankrat i rättspraxis och Højesteret har godtagit förfarandet.¹⁶

11.3 Överväganden

Utredningens överväganden och förslag: Utredningen föreslår inte några nya regler för medling.

- Utredningen föreslår en viss skärpning av rättens skyldighet att verka för förlikning. Denna skyldighet skall uttryckligen omfatta även indispositiva tvistemål. Som ett övergripande begrepp, som skall täcka även de indispositiva målen, föreslås ordet samförstånds lösning.
- Utredningen ställer sig positiv till att det danska systemet med tillkännagivanden prövas även i Sverige. Systemet innebär att domstolen efter en huvudförhandling i ett tvistemål lämnar ett preliminärt besked till parterna om hur den kommer att döma i målet. Godtar parterna detta besked har de

¹⁵ Detta förfarande som alltså innebär att parterna kan förlikas om det som tvisten egentligen handlar om men låta domstolen avgöra frågan om rättegångskostnadernas fördelning kan ha processekonomiska fördelar men torde inte vara möjligt enligt svensk rätt.

¹⁶ von Eyben. Dommertilkendegivelser 1987 til 1997 s. 51.

möjlighet att träffa en förlikning som kan stadfästas genom dom. Några hinder mot att tillämpa detta förfarande även i Sverige torde i och för sig inte föreligga enligt gällande rätt. Utredningen föreslår emellertid att det uttryckligen anges i RB att rätten, om den efter huvudförhandlingen men före domen vill verka för en förlikning eller annan samförståndslösning med parternas samtycke får redovisa sin uppfattning om utgången i målet.

11.3.1 Traditionell förlikning och medling

I linje med vad som uttalades i 1987 års lagstiftningsärende har utredningen svårt att se någon typ av tvistemål där förlikningsfrågan inte under några omständigheter bör aktualiseras.¹⁷ Det måste emellertid alltid vara med parternas bästa i sikte som förlikningsfrågan tas upp. En part som klart motsätter sig en diskussion om förlikning får aldrig tvingas medverka i en sådan. Domstolen får aldrig ge intrycket av att ett avböjande svar kan ligga parten i fatet vid ett avgörande i sak. Något annat förhållningssätt skulle undergräva förtroendet för domstolarna. Parterna har en befogad rätt att få sin tvist prövad och avgjord i sak.

Däremot bör naturligtvis rätten alltefter omständigheterna i det enskilda målet ge parterna de argument som behövs för att de i vissa fall skall inse förlikningens fördelar. Erfarenheten säger att det är få parter som är missnöjda med en förlikningsuppgörelse. Att de ofta inte blir helt nöjda ligger i förlikningens natur. Fördelarna med en förlikning och tekniken vid förlikningsdiskussioner har utvecklats värtaligt av andra och behöver inte utvecklas ytterligare här.¹⁸

Utredningen föreslår mot denna bakgrund att skyldigheten att verka för en förlikning mellan parterna skärps något. Rätten skall enligt utredningens förslag verka för förlikning, om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och andra omständigheter. Genom denna omvända presumtion skall det i princip föreligga konkreta omständigheter som talar för att rätten skall förhålla sig passiv i förlikningsfrågan.

Vid sidan av rättens förlikningsverksamhet finns möjligheten att utse en särskild medlare. En medlare kan i allmänhet gå betydligt

¹⁷ Prop. 1986/87:89 s. 113.

¹⁸ Se Brolin, Rehnström och Widebeck a.a. s. 151–170 med hänvisningar .

längre i sina förlikningsförsök än den domare som handlägger målet.

En nackdel med medling är att medlarens arvode skall betalas av parterna. För att bl.a. motverka den för parterna negativa kostnadsaspekten har sedan en tid Nyköpings och Katrineholms tingsrätter en försöksverksamhet med medling. Om t.ex. Nyköpings tingsrätt handlägger ett mål där domaren anser det lämpligt med särskild medlare, kan en domare från Katrineholms tingsrätt förordnas till medlare. Medlaren får erforderlig tjänstebefrielse från sin tingsrätt på villkor att han eller hon inte tar särskilt betalt för medlingsuppdraget. Utfallet från försöksverksamheten har hittills varit gott. Verksamheten har dock ännu inte varit särskilt omfattande.

Medlingsinstitutet förefaller ha fått anseende och användning. Medlingsverksamheten verkar av allt att döma att fungera väl. Det är t.ex. utredningens erfarenhet att ett tilltrasslat mål som överläts till en erfaren medlare sällan återkommer annat än som återkallat eller förlikt. Utredningen har emellertid inte i uppgift att närmare gå in på frågan om medling och något uttalat behov av lagändring har heller inte påtalats. Det kan dock vara lämpligt att försöksverksamheten i Södermanland utvärderas för att se om systemet manar till efterföljd på andra håll.

11.3.2 En utvidgad möjlighet att verka för förlikning

Här och var har man i domarkären kunnat skönja en tro på den danska modellen som ett sätt att befria domarna från arbetet med domskrivning. Detta är riktigt endast i så måtto att ett tillkännagivande kan leda till att parterna träffar en förlikning, som ju alltid leder till en enklare dom eller till att någon dom inte alls behöver skrivas. När utredningen i det följande diskuterar den danska modellen är det därför inte som ett sätt att minska domstolarnas arbetsbörda utan som ytterligare en metod att nå en för parterna gagnelig samförstånds lösning.

Den danska domarens förlikningsförslag grundas på en rättslig analys av tvisteläget. Den mångfald av andra argument som brukar tas fram vid förlikningsdiskussioner, t.ex. betalningsförmåga och intresset av fortsatta affärsrelationer beaktas inte. När utredningen här använder termen förlikningsförslag sker det med tanke på tillkännagivandets rättsliga konsekvenser. Det kan också här hänvisas

till Retsplejerådets lagförslag och rådets uttalanden i anslutning till det.

Utredningen utgår från att den svenska domarkären inte är mindre skicklig än den danska. Några kompetensmässiga hinder mot att tillämpa den danska modellen – eller i vart fall en variant av denna – i Sverige ser utredningen alltså inte. Frågan är då om RB i dag innehåller några regler som hindrar en handläggning enligt den danska modellen.

En viktig skillnad mellan en förlikning enligt nuvarande ordning i svenska domstolar och den som kommer till uttryck enligt den danska modellen med tillkännagivande är tidpunkten för förlikning. I svenska domstolar träffas förlikningen i de flesta fall under förberedelsen eller omedelbart före eller i början av huvudförhandlingen. I 42 kap. 6 § andra stycket 5 RB står också klart uttryckt – när det gäller rättens och parternas skyldigheter – att det vid förberedelsen skall klarläggas om det finns förutsättningar för förlikning. Därmed inte sagt att frågan om förlikning aldrig dryftas efter förberedelsestadiet. Många huvudförhandlingar inleds med att domaren tar upp frågan om förlikning. Andra domare hör under hand efter med parterna före huvudförhandlingen om det finns utrymme för förlikning. Förbluffande många tvistemål förlikas på detta sätt innan huvudförhandlingen kommer igång. En annan punkt där en del domare med viss framgång kan återkomma till förlikningsfrågan är efter bevisupptagningen men före pläderingarna. Beroende på hur målet då står kan benägenheten att förlikas ha blivit större. Ofta sker dessa diskussioner utan rättens medverkan men inget hindrar att en domare medverkar.

Frågan om förlikning tas ibland upp också efter huvudförhandlingen. Men då sker det oftast i form av en påminnelse till parterna att det aldrig är för sent att komma överens eller med liknande uttryck. Att rätten mera aktivt skulle verka för förlikning sedan huvudförhandlingen avslutats torde inte förekomma.

Den danska modellen innebär att rätten ger parterna ett förslag till förlikning sedan målet gått igenom i sak, bevisningen tagits upp och slutanförenden hållits. Skillnaden är alltså att den danska domaren lämnar sitt förlikningsförslag med utgångspunkt i en bedömning av målet. I stället för att skriva en dom ger han parterna ett förlikningsförslag med samma innehåll som domen skulle ha fått eller kommer att få om någon part inte godtar tillkännagivandet.

Att en domare på detta sena stadium och på detta sätt lämnar ett förlikningsförslag till parterna skulle bli något helt nytt i förhållande till svensk rättegångspraxis. Men utredningen kan i princip inte se några hinder enligt RB eller någon annan lag för en svensk domare att förfara på samma sätt som sin danska kollega. 42 kap. 6 § andra stycket 6 RB tar i och för sig sikte endast på förberedelsen, men detta har aldrig hindrat den svenske domaren från att ta upp frågan om förlikning även sedan förberedelsen avslutats.

En invändning mot den danska modellen skulle kunna vara att en part kan anse att en domare blir jävig att meddela en dom vars innehåll han eller hon redan avslöjat i tillkännagivelsens form. Det skulle i så fall röra sig om jäv enligt 4 kap. 13 § 10 RB. Den omständigheten att en domare som efter huvudförhandlingen, och med parternas samtycke, redovisar hur han eller hon kommer att döma också dömer i målet kan inte anses medföra att han eller hon blivit jävig. Domarens arbete sedan förlikningsförslaget förkastats är ju endast att skriva ut vad domaren redan uttalat men att nu göra detta i domens form. Genom att godta att domaren lägger fram ett förlikningsförslag på detta sätt får parterna i alla hänseenden de facto anses ha fränsagt sig möjligheten att vinna framgång med en jävsinvändning.

En annan nackdel skulle kunna vara svårigheten för en part som processar utan juridiskt ombud att förstå innebörden av domarens förlikningsförslag. Ingenting hindrar emellertid att – på samma sätt som i Danmark – parterna i mer komplexa mål får viss betänketid. I komplicerade fall torde det för övrigt bli mindre vanligt att lämna förlikningsförslag genast efter huvudförhandlingen. Ingenting hindrar heller att förlikningsförslaget lämnas i skriftlig form; det är inte ovanligt i Danmark. Vid både muntliga och skriftliga förlikningsförslag är det viktigt att domaren är tydlig i sina "domskäl". Sist och slutligen är det alltid upp till parten att själv godta eller avböja förlikningsförslaget. Parterna hamnar inte i en sämre processuell situation än vad de hade gjort utan förlikningsförslaget.

Inget hindrar som sagt att rätten väntar någon eller några dagar innan den avger ett förlikningsförslag. Detta kan visa sig nödvändigt i mer komplicerade mål. Men en dom eller ett motiverat förlikningsförslag blir knappast sämre utan snarare bättre av att meddelas i så nära anslutning till förhandlingen som möjligt. RB:s uppbyggnad och dess betoning av koncentrations- och omedelbarhetsprinciperna innebär att domens tidsmässiga närhet till bevisupptagningen har ett värde i sig.

Att vissa formuleringar kan skilja något mellan en avkunnad dom och den skrivna domen händer redan i dag. Motsvarande situationer kan uppstå i förhållandet mellan ett muntligt förlikningsförslag och den skrivna dom, som blir resultatet om förlikningsförslaget inte godtas.

Det är nog en utbredd uppfattning i domarkåren att man i de flesta fall – både som ensamdomare och i kollegial sammansättning – i de flesta genast mål efter huvudförhandlingen kan bilda sig en välgrundad uppfattning om målets utgång och de egentliga domskälen. Att omfattande mål eller mål med komplicerade bevis- eller rättsfrågor kan passa mindre väl för förlikningsförslag efter huvudförhandlingen gör att det sällan torde bli aktuellt för en domare att sätta sin förmåga på prov i sådana gränsfall

En tappande part som inte accepterar ett förlikningsförslag enligt den nya modellen skulle kunna tänkas begära fortsatt huvudförhandling för att höra nya vittnen. En sådan begäran skall avslås. Enligt 43 kap. 14 § RB får rätten visserligen förordna om fortsatt huvudförhandling, om den efter en avslutad huvudförhandling finner det nödvändigt att komplettera utredningen innan målet avgörs. Regeln är emellertid inte avsedd att ge parterna möjlighet att lägga fram nya bevis eller nya omständigheter efter avslutad huvudförhandling. Redan möjligheten att återropa nya omständigheter och bevis efter påbörjad huvudförhandling är som bekant begränsad.

Vilka fördelar kan då den danska modellen ha om den tillämpas här? Den som vinner målet i sak kan genom en förlikning genast efter huvudförhandlingen snabbare tillgodogöra sig det som vunnits, alltså oftast få snabbt betalt. Vid förlikningar finns typiskt sett en större betalningsvilja hos den som skall betala. Den stora fördelen för den vinnande parten är förstas att målet inte överklagas med ytterligare kostnader och tidsutdräkt som följd. Osäkerheten inför en process i överinstansen, de ytterligare kostnader man kan dra på sig där samt den tidsutdräkt som ofta uppstår efter ett överklagande kan emellertid vara goda skäl även för den förlorande parten att godta rättens besked om utgången i målet.

Här bör även frågan om rättegångskostnadernas fördelning uppmärksammas. I Danmark är det som framgått brukligt att domaren i sitt tillkännagivande inte bara berör sakfrågan utan också anger hur rättegångskostnaderna skall fördelas i en eventuell dom. Enligt vad utredningen inhämtat tillämpar de danska

domarna i sitt tillkännagivande normalt huvudregeln om tappande parts kostnadsansvar även om visst utrymme finns för s.k. billighetshänsyn. Om man tar det danska systemet till förebild i fråga om själva saken bör detta göras också beträffande rättegångskostnaderna. När rätten för parterna redovisar sin uppfattning om utgången i målet bör den alltså tillämpa de gängse reglerna om rättegångskostnader i 18 kap. RB.

Även om förlikningsförslaget alltså normalt kommer att innebära att den tappande parten skall betala den vinnande partens rättegångskostnader finns det inte något som hindrar att parterna själva i det läget kommer fram till en annan fördelning. En sådan kan innebära att den vinnande parten står för en viss del av sina kostnader själv mot att han eller hon kan tillgodogöra sig de fördelar en förlikning innebär, t.ex. att han eller hon i regel får snabbare betalt. Olika fördelningsalternativ kan således tänkas och resultatet behöver inte alltid bli allt eller intet. Det står ju parterna fritt att avtala bort den presumtion för kvittning av rättegångskostnaderna vid förlikning, som är inskriven i 18 kap. 5 § tredje stycket RB.

En annan omständighet som kan främja en förlikning på grundval av rättens förlikningsförslag efter huvudförhandlingen är att parterna efter en huvudförhandling kan ha närmat sig gränserna för förmanerna inom rättshjälpen eller en rättsskyddsförsäkring.

En komplikation då det gäller att krydda förlikningsförslaget genom åtgärder i kostnadsdelen är att det inte alltid är parten ensam som har inflytande över kostnadsfrågan. Med den tillämpning som rättshjälpslagen fått i förlikningssituationer torde det visserligen inte möta några svårigheter att i en förlikning avtala att rättegångskostnaderna kvittas enligt 18 kap. 5 § RB även i mål där endera sidan framstår som helt vinnande i sakfrågan. Detta torde inte komma i något annat läge om en förlikning träffas efter rättens förlikningsförslag efter en huvudförhandling.

Mera komplicerat kan det vara om parterna har rättsskydds-försäkringar. Ett försäkringsbolag som finner att dess försäkrings-tagare skulle ha vunnit målet godtar kanske inte att kostnaderna kvittas utan vill att motparten eller dess försäkringsbolag ersätter vinnande parts kostnader. Men inte heller detta är något nytt. Det förekommer redan nu att försäkringsbolagen vill ha ett ord med i laget innan en kostnadsbefriande förlikning träffas. Det sagda talar närmast för att rätten bör vara försiktig med att frängå gängse

kostnadsfördelning vid förlikningsförslag efter huvudförhandlingen.

Kostnadsfrågor är naturligtvis inte det enda som inverkar på förlikningsbenägenheten. Alla argument som brukar åberopas för förlikning under förberedelsen är förstås ofta tillämpliga även vid förlikning efter huvudförhandling.

För domstolen innebär den danska modellen att domaren inte behöver skriva någon dom. Detta innebär visserligen en viss arbetsbesparing. Men det innebär inte att domaren kan behandla saken lättvindigt. Förlikningsförslaget måste i alla hänseenden vara väl underbyggt och motiverat. Till skillnad mot en dom i förenklad form innebär ett förlikningsförslag enligt den danska modellen inte något avkall på skälens kvalitet. Däremot behöver domaren i sitt förslag inte redovisa vad som brukar anges i domens recit, dvs. enligt gällande rätt yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundats på. Självfallet behöver inte heller några referat av utsagor eller sakframställningar återges för parterna i samband med förlikningsförslaget.

En i dom stadfäst förlikning överklagas ytterligt sällan till hovrätten. Här finns en besparingsmöjlighet inte bara för parterna utan även för staten.

Enligt den danska modellen erbjuds parterna ibland betänketid innan de beslutar om de skall godta ett tillkännagivande. Det finns naturligtvis inte något hinder mot att parterna medan den tiden löper kommer fram till en förlikningslösning som inte står helt i överensstämmelse med den som rätten har föreslagit.

Utredningen är alltså positiv till att den danska modellen så som den här har beskrivits provas även i Sverige. Parternas valfrihet ökar genom mångfalden av tvistlösningssvarianter. Säkert kan möjligheten att lämna sena förlikningsförslag också verka stimulerande på den svenska domarkåren. Med tanke på att det är en principiell nyhet kan det dock finnas skäl att åtminstone för ett inledningskede lämna några rekommendationer för tillämpningen.

Rätten bör vara mycket tydlig när den förklarar för parterna vad det innebär att den lämnar ett förlikningsförslag efter huvudförhandlingen. Rätten måste också ha förvissat sig om att det är bägge parternas önskemål att ett sådant skall presenteras.

Det bör i alla lägen ankomma på den enskilde domaren att bestämma om han eller hon överhuvudtaget vill lämna ett sådant förslag. De flesta domare kan i en inledande fas känna osäkerhet och tveksamhet. Detta är knappast något fel utan snarare naturligt.

Det är därför möjligt att det i ett inledningsskede inte blir särskilt vanligt att den nya förlikningsmöjligheten utnyttjas. Det ligger dock nära till hands att anta att de domare som brukar lägga ned tid och kraft på förlikningsverksamhet också kommer att tillvarata möjligheten som den danska modellen erbjuder.

Det är nog också så att inställningen till den föreslagna lagändringen i viss mån är en generationsfråga. Den kraftfulla satsning på materiell processledning och förlikning som präglar de flesta av dagens domares arbete under förberedelsen har vuxit fram på senare år. Det finns inget som säger att inte det nya förlikningsinstitut som utredningen här föreslår kommer att tas i bruk på motsvarande sätt.

Frågan om förlikningsförslag måste också bedömas utifrån målets komplexitet. Det är givet att det i större och mer omfattande mål kan vara svårare för domaren att lämna ett sådant förslag. Det kan i sådana mål vara svårare för parterna att tillgodogöra sig förlikningsförslaget innebär. Frågan kan också påverkas av om parterna processar genom ombud eller inte. Särskilt om endast den ena parten är företrädd av ombud bör frågan om förlikningsförslag hanteras med särskild försiktighet.

Något generellt förbud mot att ta upp förlikningsfrågan i vissa sorters förlikningsbara mål ser utredningen inte anledning att föreslå. Inte heller finns det anledning att avstå från förlikningsförslag i situationer då käromålet skulle ogillas. I sådana fall innebär förlikningen att parterna är ense om att svaren inte behöver prestera något till käranden. Förlikningsförslaget bör därför i dessa fall inte formuleras som att käromålet ogillas eller dylikt.

Rätten bör sedan den lämnat sitt förslag inte delta i några förlikningsöverläggningar med parterna. Här föreligger en avgörande skillnad mellan traditionell förlikningsverksamhet och den danska modellen. Rättens förslag måste ligga fast även om rätten i formellt hänseende inte är bunden av det. Däremot är som nämnts parterna oförhindrade att komma fram till en annan lösning än den som rätten föreslagit.

Godtar parterna ett förlikningsförslag kan förlikningen på sedvanligt sätt stadfästas i dom. Till skillnad från i Danmark utgör inte en förlikningsöverenskommelse som tagits in i ett protokoll någon exekutionstitel enligt svensk rätt.

Det är möjligt att någon lagändring inte är nödvändig för att uppnå den ordning som utredningen förespråkar. Utredningen

föreslår ändå i förtydligande syfte att reglerna om rättens förlikningsverksamhet justeras på så vis att det klarare framgår att förlikningsförslag enligt den danska modellen står till buds.

I likhet med förlikningsverksamhet i övrigt i domstolarna är detta i regel en angelägenhet mellan parterna och mellan parterna och rätten. Förlikningsverksamheten brukar i Sverige inte mer än inledningsvis bedrivas inom den formella ramen för ett offentligt sammanträde.

I Danmark sker muntliga tillkännagivanden vid en offentlig och protokollförd förhandling (offentligt retsmöde). Enligt utredningens uppfattning bör ett svenskt system med förlikningsförslag efter huvudförhandling präglas av samma öppenhet.

Det som nu har sagts angående rättens möjlighet att lämna ett preliminärt besked om utgången i målet har främst tagit sikte på dispositiva tvistemål. När det gäller indispositiva mål kan det finnas skäl att vara mer återhållsam. Det främsta skälet för detta är att målen är just indispositiva. Å andra sidan är mål om vårdnad, boende och umgänge mål där det för alla – inte minst barnen – har ett särskilt värde om man kan komma fram till en lösning i samförstånd. Det anses oftast vara förenligt med barnens bästa att döma i enlighet med parternas överenskommelser i sådana mål. Om rätten efter en huvudförhandling i ett sådant mål ger ett besked om resultatet av rättegången som föräldrarna genast får ta ställning till enligt den danska modellen kan man räkna med att en del parter som utgången gått emot kommer att acceptera rättens förslag. För barnen är det enligt beprövad erfarenhet av stor betydelse att det är deras föräldrar som gemensamt kommit överens om vad som skall gälla. Det vore synd att spela bort denna möjlighet att nå en samförståndslösning i dessa känsliga mål. Men samtidigt är det en grannliga uppgift att bedöma om ett förslag skall lämnas eller inte i mål av dessa slag.

Det kan naturligtvis ibland te sig mindre meningsfullt att efter en uppsplitande huvudförhandling lämna ett preliminärt besked om utgången i hopp om att en lösning i enlighet härmed skall nås omedelbart. När parterna fått sova på saken kan emellertid saken ställa sig annorlunda. Rättens preliminära besked kan i andra fall utgöra incitament till uppgörelser som sträcker sig längre och omfattar andra frågor än de som direkt varit föremål för rättens prövning. Sådana samförståndspaket kan, som nyss nämnts, nästan alltid antas vara förenligt med barnets bästa.

När det gäller de indispositiva målen är det inte bara möjligheten att tillämpa den danska modellen som bör uppmärksammas. En samförstånds lösning är ofta mer värdefull i sådana mål än i mål som gäller pengar eller saker. Här handlar det om människor och om djupt personliga förhållanden. Avgörandet skall ofta träffas utifrån barnens perspektiv. Utredningen ser det som en brist att gällande lagstiftning endast talar om dispositiva mål när det gäller formerna för rättens förlikningsarbete. Utredningen anser i linje med sin tidigare redovisade uppfattning, att det bör klart skrivas in i RB att rätten även i indispositiva mål skall verka för en samförstånds lösning.

Utredningens förslag innebär att vi lagstiftningsmässigt importerar ett system för förlikningsverksamhet som utvecklats på sedvanerättslig grund i ett av våra nordiska grannländer. Det är alltså en planta som vuxit sig upp i en annan lagstiftningsmässig jord än vår. Viktiga skillnader är att den muntliga förberedelsen inte har samma centrala funktion för medling och förlikning som i Sverige och att alla mål som avgörs efter materiell prövning i Danmark måste handläggas vid en förhandling.

En hel del småmål som i Sverige kan avgöras på handlingarna måste i Danmark tas till förhandling och åtskilliga mål som i Sverige förlikas under förberedelsen går i Danmark till huvudförhandling. Detta förklarar tillkännagivandets betydelse i Danmark och talar samtidigt för att systemet i Sverige inte kommer att spela samma centrala roll.

En ytterligare skillnad är att den danske byretsdomaren alltid är ensamdomare. Utredningen är enligt sina direktiv förhindrad att ge förslag i fråga om rättens sammansättning. Utredningen kan dock inte underlåta att peka på att den danska ensamdomaren som följer målet från början till slut och som ensam har ansvaret för att det avgörs snabbt och riktigt typiskt sett har bättre förutsättningar än de svenska domarna i kollegial sammansättning att åstadkomma smidiga lösningar och snabba ställningstaganden.

12 Avtal att inte överklaga

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att frågan om ingående av avtal att inte överklaga en dom alltid skall tas upp under ett tvistemåls förberedelse. Vidare föreslås att parternas rätt att träffa ett sådant avtal även skall gälla i indispositiva tvistemål.

Parterna kan genom avtal avsäga sig rätten till överklagande. Enligt 49 kap. 2 § RB är ett avtal om att inte överklaga en dom som meddelas med anledning av en uppkommen tvist eller en framtida tvist som kan härledas till ett visst angivet rättsförhållande gällande, om förlikning om saken är tillåten. Ett avtal som ingåtts före tvistens uppkomst gäller dock inte i FT-mål. Det är alltså inte heller möjligt för parterna i ett indispositivt att ingå ett sådant avtal. I 54 kap. 2 § första stycket RB ges motsvarande möjligheter att träffa avtal om att inte överklaga hovrätts dom. Bestämmelserna är grundade på den uppfattningen att avtal i processrättsliga frågor som regel anses vara ogiltiga, om det inte finns några bestämmelser om annat.¹

Den möjlighet som finns att träffa avtal om att inte överklaga är inte särskilt ofta utnyttjad av parter. Frågan om varför det är på det viset kan nog besvaras på olika sätt. Ett skäl kan givetvis vara att parter i allmänhet inte anser sig ha något att vinna med ett sådant avtal. De vill behålla möjligheten att kunna överklaga och därmed tömma ut möjligheten att vinna tvisten. Ett avtal om att inte överklaga domen träffas ju – i den mån det över huvud taget förekommer – i regel innan domen meddelas och alltså vid en tidpunkt då utgången i målet är okänd.

Skiljedomsutredningen diskuterade i vilken mån det kunde vara lämpligt att koppla ihop ett s.k. prorogationsavtal med en bestämmelse om att en dom inte kunde få överklagas men kom fram till

---

¹ Fitger 49:7.

att det inte skulle öka attraktiviteten för näringslivet att vända sig till domstol. Ett av de anförda skälen till den slutsatsen var att parter, såvitt var känt för utredningen, inte brukade använda sig av möjligheten att avtala bort rätten till överklagande.²

En annan tänkbar anledning till avsaknaden av denna sorts avtal kan emellertid vara att parter – inklusive deras ombud – inte känner till möjligheten eller i vart fall inte tänker på den som ett realistiskt alternativ. Det skulle därmed handla om bristande kunskap och information, naturligtvis främst – men inte alltid – bland parter som processar utan juridiskt ombud.

Det finns en hel del fördelar för parter att träffa avtal om att inte överklaga en dom. Dessa fördelar är i mångt och mycket desamma som de vilka parterna kan uppnå genom att träffa en förlikning om saken. Tvisten upphör definitivt och riskerar alltså inte att vandra den ibland långa och kostsamma vägen i hovrätt och HD. Den vinnande parten kan snabbare få sina krav tillgodosedda. Rättegångskostnaderna hålls nere; inte sällan kan en rättsskyddsförsäkrings beloppsmässiga tak räcka för en tvist i tingsrätten men inte längre. Att tvisten upphör kan också ha betydelse för affärsmässiga relationer, personliga förhållanden och överhuvud taget ha positiva effekter för parterna. En annan fördel med ett avtal om att inte överklaga kommande dom är att man liksom i skiljeförfarande kommer till ett enda definitivt avgörande vilket är fördelaktigt ifråga om tid och kostnader. Ett avtal av detta slag har alltså åtskilligt av de fördelar som brukar tillskrivas både en förlikning och skiljeförfarandet.

Det har diskuterats i vilken mån ett sådant avtal kan vara till fördel för den "lilla" parten i förhållande till myndigheter, ekonomiskt starkare näringsidkare eller andra. I samband med att möjligheten att i en tvist avtala om att inte överklaga en dom utsträcktes³ till att omfatta även avtal som syftade till framtida tvister gjordes uttalanden som tydde på att en svagare part kunde behöva skydd mot att ingå ett avtal om att inte överklaga.⁴ Denna uppfattning har emellertid kritiserats. Det har därvid påpekats att det kan vara den svagare avtalsparten som generellt sett har de stora vinsterna att

---

² SOU 1995:65, s. 171. Skiljedomsutredningen menade också, med hänvisning till kontakter med företrädare för Sveriges Advokatsamfund, att det ofta ses som en fördel för domstolsvägen att man kan få till stånd en prövning i mer än en instans. Det sades vidare att den kritik som riktades mot domstolarna inte i första hand tog sikte på att en tvist kan prövas i mer än en instans utan på att handläggningen i de olika instanserna tog för lång tid.

³ SFS 1989:352.

⁴ Fitger 49:9.

hämta av ett förbud mot överklagande, eftersom det är han eller hon som är särskilt kostnads känslig och som vill kunna överblicka sitt kostnads ansvar. Värnandet om den svagare parten skulle alltså med detta synsätt kunna vara ett skäl att särskilt uppmuntra avtal om att inte överklaga.⁵

Utredningens uppfattning är att de vinster som kan göras genom ett avtal att inte överklaga inte direkt bör kopplas till vilken sorts parter det är fråga om. Vinsterna beror ju också i hög grad på de speciella omständigheterna, inte minst de bakomliggande, i varje enskilt mål. Alla sorters parter i alla sorters mål kan vinna på att avtala bort överklaganderätten. Det skall också sägas att det när frågan har diskuterats i tidigare sammanhang har rört sig om avtal som tillkommit före en tvist. I vilken mån sådana avtal generellt skulle kunna vara till nackdel för en svagare part kommer inte här att diskuteras men det har som sagts antagits att så inte skulle vara fallet. Ett ökat användande av den modell vi här diskuterar förutsätter också att man från domstolens sida – inom ramen för den materiella processledningen – tydligt redogör för de för- och nackdelar som kan tänkas vara förenade med ett avtal att inte överklaga domen.

För åtminstone en av parterna kan det uppstå en nackdel med ett avtal av berört slag, nämligen om domen i tingsrätten uppfattas som bristfällig. Här kan det vara på sin plats att understryka att denna diskussion om avtal att inte överklaga en dom inte skall ses som ett sätt för domstolen att kunna förenkla domskrivningen. Tanken är alltså inte att det, bara för att domen ändå inte får överklagas, inte behövs några tillfredsställande domskäl. Utredningens uppfattning är snarare den motsatta. Om parter träffar avtal om att inte överklaga domen har de befogade anspråk på en i alla hänseenden kvalificerad handläggning av målet vilket gäller inte minst domens avfattande.

Det kan sägas att risken för att inte få fram prejudikat ökar om målet stannar i tingsrätten. Häremot kan påpekas att parter alltid kan antingen träffa en förlikning och få denna stadfäst eller i indispositiva mål förmä rätten att lägga förlikningen till grund för en dom. Vidare kan parterna genom olika andra processuella dispositioner, såsom återkallelser eller medgivanden, förhindra uttalanden som har prejudikatvärde. Sådana dispositioner kan ju också vidtas i mål som överklagats till högre rätt.⁶ För utredningen

⁵ Ibid.

⁶ Se härom Lindell, Partsautonomins gränser s. 102.

är det viktigare att parternas tvist får en för dem så lyckad utgång som möjligt än att ett mål drivs vidare av något allmänt prejudikatintresse. Uppkommer en fråga som har prejudikatvärde i ett mål som handläggs i tingsrätt kan dessutom denna, enligt 56 kap. 13 § RB, hänskjutas till HD för prövning.

Utredningen anser således att möjligheten för parter att träffa avtal om att inte överklaga en dom bör lyftas fram tydligare. Det kan lämpligen ske genom att detta görs till en sådan fråga som skall diskuteras under målets förberedelse. Det har redan sagts att rätten då måste redogöra för avtalets för- och nackdelar. Detta gäller naturligtvis endast om parterna inte redan före målets handläggning har träffat ett sådant avtal.

En särskild fråga är om parter även i indispositiva mål skall kunna träffa avtal om att inte överklaga en dom. Detta är inte tillåtet i dag men utredningen menar att goda skäl talar för denna möjlighet. Förutom de allmänna skäl som har anförts beträffande dispositiva mål, såsom t.ex. minskade rättegångskostnader, finns andra aspekter. Avgörandet i sådana mål träffar inte sällan tredje man, som t.ex. ett barn i ett vårdnadsmål. Ju snabbare parterna kan komma till ro, desto bättre kan det vara för de utomstående intressen som avtalsförbudet har velat skydda.

Det har i den juridiska litteraturen sagts att det indirekta förfogandet över tvisteföremålet, som alltså i viss mening kan innefatta ett avtal att inte överklaga domen, i stort sett kan sägas gå ut på att det rättsläge som uppkommit genom en dom inte skall förändras.⁷ Vad som i en dom lagts fast utgör en viss garanti för att rättsläget blivit åtminstone någorlunda hyggligt reglerat.

Mot bakgrund av det som nu sagts ser utredningen inte någon fara i att utsträcka avtalsmöjligheten till att även gälla indispositiva mål utan vill i stället framhålla fördelarna med en sådan möjlighet.

---

⁷ Larsson a.a. s. 80.

13 Kostnadsberäkningar och andra konsekvensanalyser

13.1 Kostnader

Inledningsvis skall sägas att effekterna av utredningens förslag är svårbedömda eftersom utredningen i åtskilliga fall öppnar möjligheter som det sedan är upp till domstolarna och parterna att utnyttja; i vilken takt de föreslagna reformerna kommer att anammas i den praktiska rättstillämpningen kan inte bedömas på detta stadium. Det är först när detta sker som eventuella kostnadsbesparingar kommer att visa sig.

Förslaget att generellt införa möjlighet till medverkan genom *videokonferens* i domstolarna förutsätter att dessa utrustas med videoutrustning. En sådan upprustning ingår emellertid i Domstolsverkets planläggning för en modernisering av domstolarnas lokaler och utrustning. Några särskilda investeringskostnader bör därför inte bokföras på den reform som utredningen föreslår. Om och när dessa förslag genomförs torde däremot besparingar och tidsvinster uppstå, i första hand för parter och andra men även för staten genom minskade kostnader för personlig inställelse. Förslaget kan också leda till att färre huvudförhandlingar behöver ställas in.

Om *vissa brottmål kan avgöras utan huvudförhandling* uppstår kostnads fördelar för den enskilde likaväl som för åklagarväsendet och domstolsväsendet. Det är emellertid svårt att nu uttala sig om omfattningen.

Genom möjligheten att *hänvisa till skriftligt processmaterial* kommer rättegångarna att bli snabbare, effektivare och billigare. Kostnads fördelar uppstår för parterna, rättsskyddet inom försäkringsbranschen samt rättshjälpen. Även åklagarväsendet och domstolsväsendet får minskade kostnader om huvudförhandlingarna tar kortare tid.

De uppstramningar och förenklingar som föreslås i fråga om *bevisningen* kan leda till färre inställda förhandlingar och snabbare avgöranden.

Den danska modellen med *förlikningsförslag efter huvudförhandlingen* kan leda till att fler mål förlikas och färre överklagas. Det är emellertid omöjligt att på förhand bedöma hur vanligt detta blir. En lika svårspädd effekt på antalet överklaganden uppstår om parterna – som ett resultat av att frågan väcks under förberedelsen – i större utsträckning ingår *avtal om att inte överklaga*.

13.2 Andra konsekvenser

Flera lagregler har i samband med andra ändringar gjorts könsneutrala genom att ordet "han" bytts ut mot passusen "han eller hon". Från jämställdhetssynpunkt torde även vissa av de föreslagna reglerna, t.ex. de om videoanvändning, ha betydelse genom möjligheten för de ofta kvinnliga brottsoffren att delta i rättegången på ett mera skonsamt sätt.

Utredningens förslag torde i övrigt inte ha någon inverkan på de andra intressen som omnämns i 15 § kommittéförordningen (1998:1474).

14 Författningskommentar

14.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

14.1.1 Paragrafer som föreslås upphävda

I *35 kap. 9 §* finns bestämmelser om kallelser till bevisupptagning utom huvudförhandling, om inställande av anhållen eller häktad och om att bevisupptagning får ske även om en part har uteblivit. De förstnämnda frågorna regleras enligt förslaget i *42 kap. 12 §* och *45 kap. 13 §* och de sistnämnda i *44 kap. 7 §* och *45 kap. 13 §* (se även *44 kap. 2* och *3 §§*). I fråga om inställandet av anhållen eller häktad finns det bestämmelser i *21 kap. 2 §*. Mot den bakgrunden har paragrafen fått utgå.

I *42 kap. 10 §* och *47 kap. 10 §* regleras frågor om telefonanvändning. Paragraferna har utgått med anledning av den nya regleringen i *5 kap. 10 §*.

De frågor om bevisupptagning som regleras i *43 kap. 8 §* regleras enligt förslaget i *43 kap. 7 §*. Eftersom paragrafen i övrigt endast avser frågor om telefonanvändning, som enligt förslaget regleras i *5 kap. 10 §*, har paragrafen utgått.

De bestämmelser om bevisupptagning som finns i *46 kap. 7 §* regleras enligt förslaget i *46 kap. 6 §*. Eftersom paragrafen i övrigt endast avser frågor om telefonanvändning, som enligt förslaget regleras i *5 kap. 10 §*, har paragrafen utgått.

I *47 kap. 21 §* sägs att rätten i mål om enskilt åtal under förberedelsen får besluta om avvisning. Paragrafen har utgått eftersom den endast uttrycker det självklara.

14.1.2 Ändrade och nya lagrum

5 kap. 9 §

Det ankommer på rättens ordförande att upprätthålla ordningen vid rättens sammanträden och att meddela de föreskrifter som behövs. *Ordföranden* får utvisa den som stör förhandlingen eller på annat sätt uppträder *olämpligt*. *Ordföranden får också* begränsa antalet åhörare i rättssalen för att undvika trängsel.

Rätten får förbjuda *upptagning eller överföring av ljud under ett förhör*, om det kan antas att upptagningen *eller överföringen* så besvärar den som hörs att det blir till men för utredningen. *En upptagning eller överföring av bild i rättssalen får ske endast om det är tillåtet i lag.*

Om någon som har utvisats tränger sig in i rättssalen eller om någon i övrigt inte lyder en tillsägelse som har meddelats för att upprätthålla ordningen får rätten förordna att han *eller hon* omedelbart skall tas i häkte och kvarhållas där så länge sammanträdet varar, dock inte längre än tre dagar.

Om säkerhetskontroll i domstol finns särskilda föreskrifter.

Paragrafen delas in i fyra stycken i stället för som nu tre.

I första stycket har ordet "han" ersatts med "ordföranden".

Villkoret för att ordföranden skall få utvisa någon är enligt paragrafens nuvarande lydelse att den som skall utvisas stör förhandlingen eller på annat sätt uppträder otillbörligt. Bestämmelsen korresponderar i stort sett med 9 kap. 5 § av vilken framgår bl.a. att den som stör ett sammanträde eller muntligen inför rätten eller i rättegångsskrift uttalar sig otillbörligt döms till penningböter.

Ordet otillbörligt har i denna paragraf bytts ut mot *olämpligt*. Med den ändringen får man språkligt sett en lägre tröskel för utvisning än den som ordet otillbörligt ger.¹ När regeln infördes torde ordet otillbörligt ha haft ungefär samma valör som olämpligt har i dag. I ordet otillbörligt otillbörligt finns också ett inslag av något moraliskt förkastligt, vilket inte behöver vara fallet med ett olämpligt beteende. I debatten har det framförts kritik mot att domstolarna är för släpphänta mot störande och olämpligt uppträdande. Förslaget syftar till att återskapa den känsla för ordning som rådde i domstolarna när RB infördes. Att en domare är resolut mot ordningsstörningar skapar lugn och ro vid sammanträdena. En domare som inte ingriper i dessa situationer riskerar att samman-

---

¹ I prop. 2000/01:32 behandlas bl.a. frågan i vilken mån straffen bör skärpas för den som stör ordningen i en rättssal. Regeringen framhåller där vikten av att ordningen upprätthålls vid domstolsförhandlingar och det ansvar som vilar på ordföranden att så sker, se s. 59 f.

trädet urartar. Genom förslaget får ordföranden möjlighet att utvisa var och en som uppträder olämpligt.

Som exempel på ett otillbörligt beteende har nämnts att någon är berusad eller högljudd eller på något annat påtagligt sätt stör ordningen.² Som exempel på ett olämpligt men kanske inte direkt otillbörligt beteende kan nämnas personer som skapar irritation genom att viska högt till varandra utan att påtagligt störa ordningen. Att någon går in och ut i rättssalen kan vara enerverande utan att för den sakens skull vara vare sig påtagligt störande eller otillbörligt. Det kan också vara fråga om att någon bryter mot en föreskrift som ordföranden meddelat utan att den person det gäller för den skull direkt stör förhandlingen, t.ex. genom att, trots förbud härom, ta med sig en bandspelare in i rättssalen.³ Däremot bör, i linje med vad JO uttalat, inte någons speciella sätt att klä sig kunna innebära att han eller hon stör ordningen om inte klädseln är av sådant slag att den skulle kunna medföra ansvar för förgelseväckande beteende eller hets mot folkgrupp.⁴

I andra stycket första meningen ersätts *förhör på fonetisk väg* med *en upptagning eller överföring av ljud under ett förhör*. Ändringen är dels att se som en språklig modernisering, dels som ett klargörande av att regeln omfattar både upptagning och överföring av ljud. Med upptagning menas här situationer då ljudet genom inspelning på band eller på annat sätt tas till vara så att det kan återges vid ett senare tillfälle. Med överföring avses alla former av "direktsändning", t.ex. genom radio eller genom att ljudet sänds från rättssalen till en annan plats där åhörare vistas.⁵

² JO:s ämbetsberättelse 1998/99 s. 57. I beslutet framhåller JO bl.a. skillnaden mellan tillämpningen av 5 kap. 9 § och 36 kap. 18 §. Om t.ex. medlemmar i en MC-klubb avser att åhöra en förhandling och deras mundering kan antas verka skrämmande på vittnen eller målsägande kan, enligt JO, inte medlemmarna utvisas med stöd av 5 kap. 9 §. Enligt JO ger inte den sistnämnda paragrafen stöd för att vid en domstolsförhandling visa ut eller förbjuda en åhörare att komma in i rättssalen endast på den grunden att han eller hon tillhör en viss förening eller annan sammanslutning, även om denna skulle förknippas med värderingar som står i strid med vad som är gängse i samhället. Det är således inte en ordningsfråga enligt 5 kap. 9 §. Däremot skulle rätten (inte ordföranden), med stöd av 36 kap. 18 §, kunna visa ut samliga åhörare som har anknytning till en MC-klubb under t.ex. ett vittnesförhör, om dessas närvaro kan påverka förhörspersonens förmåga att lämna sin utsaga..

³ Se Edelstam, Offentlighet och sekretess i rättegång s. 238 f.

⁴ Ibid.

⁵ Lagändringen skall ses mot bakgrund av det i viss mån oklara rättsläge som gäller i frågan. I den proposition som föregick bestämmelsen uttalades bl.a. följande: "Det kan diskuteras om förbudsmöjligheten bör utsträckas att gälla även direktsändningar i radio eller TV. Med hänsyn till den ringa praktiska betydelse en sådan möjlighet skulle få anser jag övervägande skäl tala för att sådana sändningar bör falla utanför regleringen. Av samma skäl bör också andra direktöverföringar till allmänheten lämnas åsido i detta sammanhang" (prop. 1979/80:87 s. 9). Frågan ställdes emellertid på sin spets i samband med rättegången om

Andra stycket andra meningen behandlas närmare i kapitel i kapitel 3 och särskilt i avsnitt 3.4.1.6. Förbudet mot fotografering ersätts av ett förbud mot upptagning eller överföring av bild i andra fall än när det är tillåtet i lag. Förbudet avser således både fotografering och annan upptagning eller överföring av bild såsom video. Ordet video används inte i lagtexten (se kommentaren till nästa paragraf och avsnitt 3.4.5). Med att en bild tas upp avses här att inspelning sker på videoband eller liknande med följd att upptagningen senare kan användas. Med överföring avses – såsom vad gäller ljud – olika former av direktsändning, t.ex. en TV-sändning. Förbudet är liksom tidigare kopplat till rättssalen.

Till skillnad mot vad som gäller för ljud skall upptagning eller överföring av bild i rättssalen enligt huvudregeln inte vara tillåtet. Det skall få ske endast om det är tillåtet i lag. Den lagregel som främst är av intresse är 5 kap. 10 § som gör det möjligt för rätten att låta parter och andra delta i ett sammanträde genom ljud- och bildöverföring. Vidare föreslås i 5 kap. 11 § att åhörare och vissa andra som inte får plats i själva rättssalen skall kunna följa ett sammanträde genom ljud- och bildöverföring i en lokal som iordningsställts för det ändamålet. Enligt förslaget i 36 kap. 18 § skall vidare den part som inte får vistas i rättssalen under ett förhör få möjlighet att ta del av förhöret genom ljud- och bildöverföring, om sådan utrustning finns. Det kan i detta sammanhang nämnas att det i den nyligen remitterade promemorian om hovrättsprocessen i framtiden har föreslagits att förhör i bevissyfte i regel skall spelas in på video.⁶

Förbudet avser upptagning eller överföring i rättssalen. Genom prepositionen *i* markeras att någon skillnad inte är tänkt i förhållande till det nuvarande fotograferingsförbudet.⁷

5 kap. 10 §

Om inte annat är föreskrivet i lag, skall vid sammanträden enligt denna balk, parter och andra som skall delta i sammanträdet infinna sig i rättssalen

---

mordet på statsminister Olof Palme. Sedan tingsrätten med stöd av bestämmelsen förbjudit även direktsändning under förhör uttalade JO att det fanns skäl att tolka bestämmelsen så att den omfattade såväl upptagningar på band som direkt överföring av ljud, se JO:s ämbetsberättelse 1992/93 s. 33. Edelstam har behandlat frågan utförligt och även föreslagit att en uppdelning görs mellan upptagning och överföring, se Edelstam, Offentlighet och sekretess i rättegång s. 250–293.

⁶ Ds 2001:36, se förslaget till ny lydelse av 6 kap. 6 §.

⁷ Som framgått av den allmänna motiveringen omfattar förbudet även det fall att någon står i en korridor utanför rättssalen och fotograferar eller filmar in i rättssalen, se JO:s ämbetsberättelse 2001/02 s. 46.

eller där sammanträdet annars hålls. Rätten får dock låta en part eller annan delta i ett sammanträde genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring, om det inte är olämpligt med hänsyn till ändamålet med sammanträdet och övriga omständigheter. Vid bedömningen skall, utöver parternas uppfattning i frågan, särskilt beaktas de kostnader eller olägenheter som annars skulle uppkomma och om någon känner stark rädsla för att vara närvarande.

En part har, med de begränsningar som följer av 11 §, alltid rätt att själv infinna sig där sammanträdet hålls.

Vid häkningsförhandling eller huvudförhandling i tingsrätt får åklagare, målsägande som för enskilt åtal, misstänkta och offentliga försvarare inte delta endast genom ljudöverföring.

Paragrafen som är ny behandlas i kapitel 3.

Paragrafen ersätter 42 kap. 10 § och 20 § tredje stycket, 43 kap. 8 § fjärde stycket, 45 kap. 13 § tredje stycket, 46 kap. 7 § andra stycket, 47 kap. 10 §, 50 kap. 10 § fjärde stycket, 51 kap. 10 § fjärde stycket och 52 kap. 11 § andra stycket. Paragrafen ersätter också lagen (1999:613) om försöksverksamhet med videokonferens i rättegång och medför att vissa regler i ärendelagen utgår eller justeras. Indirekt har paragrafen betydelse för processuella föreskrifter utanför RB som hänvisar till RB:s bestämmelser.

Paragrafen reglerar under vilka förutsättningar rätten får låta part eller annan som skall delta i ett sammanträde närvara vid detta genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring i stället för att vara fysiskt närvarande i rättssalen. Ljudöverföring motsvarar telefon enligt gällande lagstiftning och ljud- och bildöverföring motsvarar videokonferens enligt försökslagstiftningen. Den nya terminologin kommer emellertid att täcka även andra sätt att överföra ljud och bild än dem som hittills är kända. Reglerna har i systematiskt hänseende placerats i det kapitel som reglerar offentlighet och ordning. Paragrafen gäller genom sin placering i samtliga instanser.

Huvudregeln uttrycks i första stycket. Vid sammanträden enligt RB skall parter och andra som skall delta i sammanträdet infinna sig i rättssalen eller där sammanträdet annars hålls. Deltagande genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring skall ses som undantag.

Paragrafen omfattar alla sorters tänkbara sammanträden vid domstolen, såväl under ett måls förberedelse som i samband med avgörandet.

De som kan få delta genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring är för det första parter. Detta är en nyhet när det gäller deltagande genom ljudöverföring vid andra huvudförhandlingar än

sådana som hålls i förenklad form. För det andra omfattar paragrafen andra som skall delta i sammanträdet. Det gäller inte bara sådana som skall höras i bevissyfte utan t.ex. även ombud, försvarare, målsägandebiträden och vårdnadshavare.

Förutsättningarna för att någon skall kunna få delta i ett sammanträde genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring har angetts i en huvudregel som kompletteras av bestämmelser om vad rätten särskilt skall beakta vid prövningen.

Deltagande genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring får enligt huvudregeln tillåtas, om det inte är olämpligt med hänsyn till ändamålet med sammanträdet och övriga omständigheter. Detta villkor överensstämmer i stort med det som redan gäller i dag såväl vad beträffar deltagande per telefon som deltagande genom videokonferens enligt försökslagstiftningen. Som ett exempel på övriga omständigheter kan nämnas deltagande genom ljud- och bildöverföring i mer spektakulära mål där det finns risk för att någon vidareförmedlar den bild som visas på monitorn till media. Som framgått bör förbudet mot upptagning eller överföring av bild inte sträckas längre än till rättsalen och till en sådan särskild lokal som iordningsställs för parter och andra när rättsalen inte räcker till (5 kap. 11 §).

Den första av de omständigheter som rätten särskilt skall beakta är parternas inställning till frågan. Detta gäller såväl i tvistemål som i brottmål. Särskilt när det gäller personer som skall höras i bevis syfte måste i allmänhet mycket stor hänsyn tas till parternas önskemål. Framför allt gäller detta givetvis telefonförhör som inte bör tillåtas ske i större omfattning än som sker med redan gällande regler.

Den andra omständigheten som rätten särskilt skall beakta – de kostnader eller olägenheter som en inställelse inför rätten skulle medföra – innebär i sak inte någon skillnad i förhållande till de gällande reglerna om telefon och videokonferens. Rätten har således att bedöma om kostnaderna eller olägenheterna som kan uppstå ifall en person skall vara fysiskt närvarande står i rimlig proportion till betydelsen av att personen inställer sig på det viset.

Förslaget innebär, som framgått, att parter under vissa förhållanden skall kunna närvara per telefon vid alla former av huvudförhandling, alltså inte endast sådana som hålls i förenklad form enligt 42 kap. 20 §. Ett exempel på när detta skulle kunna vara lämpligt är en tvist om en fordran enligt skuldebrev som går till vanlig huvudförhandling, särskilt om målet handläggs som ett s.k. småmål

(FT-mål). Enligt 18 kap. 8 a § är den ersättning för rättegångskostnader som kan utgå till vinnande part i ett FT-mål tämligen begränsad och täcker sällan de reella kostnaderna när fråga är om inställelse till en vanlig huvudförhandling. Detta kan resultera i att käranden, även om han eller hon vinner ett mål, får bära merparten av sina rättegångskostnader. Finns en möjlighet att närvara per telefon kan dessa kostnader hållas nere.

De tillfällen när åklagaren bör kunna tillåtas få närvara genom ljud- och bildöverföring är när åklagarens insats är begränsad. Som exempel kan nämnas okomplicerade omhåkningsförhandlingar och jourhäktningar som kräver lång resa. Vidare kan man tänkas sig vissa huvudförhandlingar som i praktiken endast gäller påföljden, främst i överrätt.

Rätten skall vidare beakta om någon känner stark rädsla för att vara personligen närvarande i rättssalen. En sådan stark rädsla kan utlösas av olika orsaker. Det kan t.ex. gälla ett brottmål om grov och organiserad brottslighet. Men en stark rädsla kan även utlösas vid mål om mer vardagliga brott såsom misshandel. Genom att rädslan skall vara stark markeras en skillnad mot den situationen att t.ex. en tilltalad behöver visas ut ur rättssalen när ett vittne eller en målsägande hörs, se 36 kap. 18 §. Den nu behandlade paragrafen ger i stället möjlighet att låta målsäganden delta i ett helt sammanträde genom ljud- och bildöverföring. Tröskeln är därför satt något högre. Möjligheten till medhörning bör dock alltid i första hand övervägas. Även om parternas synpunkter givetvis skall beaktas även i dessa situationer, bör av naturliga skäl inte deras uppfattningar tillmätas lika stor vikt som när ljud- och bildöverföring aktualiseras i andra fall.

Enligt andra stycket skall parter alltid ha rätt att infinna sig där sammanträdet hålls. Skälen för detta har utvecklats i den allmänna delen. Ett undantag som motiveras av praktiska skäl görs för sådana situationer då alla parter helt enkelt inte får plats. I dessa fall skall rätten i stället se till att deltagarna kan följa sammanträdet från en sidosal (se nästa paragraf).

Av sista stycket framgår att möjligheten att använda ljudöverföring vid häktningsförhandling eller huvudförhandling i brottmål i tingsrätt är starkt begränsad. Skälen för detta redovisas närmare i den allmänna motiveringen.

5 kap. 11 §

Om inte alla som skall delta i ett sammanträde kan få plats i rättssalen skall rätten se till att de som inte får plats kan följa sammanträdet genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring i en annan lokal som ställts i ordning för detta ändamål (sidosal). Om det finns särskilda skäl får rätten låta även åhörare som inte får plats i rättssalen följa sammanträdet på det sättet.

I fråga om sidosalar tillämpas 9 §. Rättens ordförande får uppdra åt annan att i sidosalen utöva ordförandens skyldigheter och befogenheter enligt 9 § första stycket.

Paragrafen är ny. Den behandlar sammanträden som tilldrar sig så stor uppmärksamhet att alla som vill närvara i rättssalen inte får plats. I paragrafen görs en skillnad mellan dem som på ett eller annat sätt deltar i rättegången och åhörare.

Första stycket första meningen avser dem som har kallats till sammanträdet i egenskap av parter, ombud, målsägande som inte för talan, målsägandebiträden, vårdnadshavare m.fl. Dessa bör anses ha en ovillkorlig rätt att på ett eller annat sätt kunna följa sammanträdet. Av praktiska skäl – främst därför att rättssalen helt enkelt är för liten – kan inte alltid alla få plats i denna. Ett exempel på detta är den stora rättegången om diskoteksbranden i Göteborg.

Med rättssalen avses den sal där rätten sitter. Andra lokaler från vilka personer deltar i en videokonferens utgör inte någon rättssal i denna paragrafs mening. Sammanträden som hålls utomhus, alltså främst vid syn, omfattas inte av denna paragraf.

Om alla som skall delta i ett sammanträde inte kan få plats i rättssalen, skall rätten se till att en annan lokal iordningsställs för dessa (sidosal). Detta är utformat som en obligatorisk regel för rätten. Rätten måste givetvis i sådana situationer också besluta om vilka som skall vistas i rättssalen och vilka som skall vistas i sidosalen. För att det skall vara någon mening med att sitta i en sidosal måste man därifrån kunna följa sammanträdet genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring. Innebörden av att en sidosal skall ha ställts i ordning är att där skall finnas utrustning för ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring och att den även i övrigt är ändamålsenligt möblerad och utrustad.

Andra meningen avser att möjliggöra för åhörare, t.ex. representeranter för massmedia, att följa ett sammanträde i mål där parterna, andra som deltar eller åhörarna är så många att rättssalen inte räcker till. Åhörarna har inte någon ovillkorlig rätt att följa sammanträdet på nära håll men det är ändå i en del rättegångar ofta

angeläget att platser ställs i ordning för åhörare, inte minst för att tillgodose massmedias intresse av att kunna rapportera från rättegången. Villkoret för att iordningsställa en sidosal för åhörare bör vara att särskilda skäl föreligger. Sådana skäl föreligger i allmänhet om rättegången drar till sig så många åhörare att rättssalen blir fullsatt. Även om alltså inte rättens skyldighet att iordningställa en extra lokal för åhörare bör vara ovillkorlig kan det förutses att rätten – precis som i dag – är generös i detta hänseende. Som framgått av den allmänna motiveringen skall självfallet inte någon prövning av om särskilda skäl föreligger göras, om både de som deltar i rättegången och åhörarna får plats i sidosalen.

I andra stycket hänvisas till 5 kap. 9 §. Detta innebär att ordförandens och rättens befogenheter och skyldigheter skall gälla även för förhållandena i sidosalen. Rätten får således förbjuda att annan tar upp eller över ljud under ett förhör, om det kan antas att upptagningen eller överföringen så besvärar den som hörs att det blir till men för utredningen. Hänvisningen innebär också förbud mot upptagning eller överföring av bild. Detta medför bl.a. att en åhörare inte får spela in eller direktöverföra vad som visas på en bildskärm i sidosalen. Rättens ordförande skall kunna överlåta sina skyldigheter och befogenheter enligt 9 § till någon annan, som härigenom har möjlighet att upprätthålla ordningen och utvisa den som stör förhandlingen.

6 kap. 3 §

Vid ett sammanträde skall följande antecknas:

1. tid och ställe för sammanträdet,
  2. vilka som deltar i sammanträdet,
  3. rättegångsfullmakter som ges muntligen inför domstolen,
  4. när sammanträdet hålls inom stängda dörrar, anledningen till det,
  5. *vardera partens yrkanden och inställning till motpartens yrkanden,*
  6. yrkanden av andra än parter samt parternas *inställning* till sådana yrkanden,
  7. den utredning som läggs fram,
  8. vad som iakttas vid en syn på stället, samt
  9. det som i övrigt förekommer vid ett sammanträde, i den mån det kan ha betydelse för parterna eller för högre rätt att det antecknas.
- Anteckningar skall göras i anslutning till sammanträdet.
Bestämmelserna i 4 kap. 13 § om jäv gäller för den som gör anteckningarna.

Paragrafen behandlas i avsnitt 5.3.2.

Första stycket 5 och 6 har justerats så att innehållet överensstämmer med 17 kap. 7 §, 42 kap. 6 och 16 §, 43 kap. 7 § och 47 kap. 20 §. Någon ändring i sak avses inte.

6 kap. 4 §

Vid ett sammanträde som hålls under förberedelsen av ett mål och som inte endast avser bevisupptagning skall, *i den omfattning det behövs*, utöver vad som anges i 3 § följande antecknas:

1. *de omständigheter som parten åberopar till grund för sin talan samt partens inställning till vad motparten åberopat,*
2. de bevis som parterna vill åberopa och vad de vill styrka med varje bevis, samt
3. det som i övrigt behövs *inför målets avgörande.*

Den första punkten har justerats så att innehållet överensstämmer med 17 kap. 7 §, 42 kap. 6 och 16 §, 43 kap. 7 § och 47 kap. 20 §. I avsnitt 5.3.2 behandlas frågor om innebörden av den nya formuleringen och syftet med förslaget.

En bestämmelse som finns i första punkten om att anteckningar skall göras i korthet har ersatts med en för hela paragrafen gällande bestämmelse om att anteckningar skall göras i den omfattning det behövs. Omfattningen av skyldigheten att föra anteckningar, eller protokoll som fortfarande förs i många fall, blir härigenom mer flexibel. Anteckningarna (protokollet) kan därmed bättre anpassas till det enskilda sammanträdets karaktär.

Den tredje punkten har justerats på så vis att anteckningar skall göras om sådant som har betydelse inför målets avgörande. Eftersom ett mål kan avgöras även utan huvudförhandling kan anteckningarna givetvis – om än inte i någon högre grad – tjäna som ledning även för dessa fall. Med stöd av denna punkt kan även sådant som inte är obligatoriskt enligt den första punkten antecknas, såsom t.ex. bevisfakta. Härigenom innebär inte utredningens förslag på den punkten någon mera betydande ändring i sak i förhållande till gällande rätt.

9 kap. 5 §

Den som vid *ett* sammanträde inför rätten stör förhandlingen eller *som utan tillstånd i rättssalen tar upp eller överför bild* eller bryter mot förbud, som har meddelats med stöd av 5 kap. 9 §, döms till penningböter. Till samma straff döms den som muntligen inför rätten eller i rättegångsskrift uttalar sig otillbörligt.

Första stycket gäller också i fråga om sådan sidosal som avses i 5 kap. 11 §.

Paragrafens första stycke har justerats så att det stämmer överens med förbudet mot överföring och upptagning av bild i 5 kap. 9 §. Med uttrycket "inför rätten" menas även att någon är närvarande genom telefon- eller videokonferens. Uttrycket är således inte begränsat till dem som är fysiskt närvarande i rättssalen; även den som uttalar sig otillbörligt per telefon eller i en bildmonitor kan straffas enligt denna paragraf.

Förslaget i 5 kap. 9 § innebär bl.a. att rättens ordförande skall kunna utvisa den som uppträder *olämpligt*. För det straffbara området bör emellertid ribban läggas något högre genom att uttrycket *otillbörligt* behålls. Man skall alltså inte behöva riskera straff för att man uppträder olämpligt men inte otillbörligt under ett sammanträde. Däremot skall man kunna visas ut. Man skall heller inte behöva riskera straff om man bara uttrycker sig olämpligt i en rättegångsskrift. I uttrycket otillbörligt ligger, som tidigare nämnts, ett etiskt moment. Ett typexempel på att någon uttrycker sig otillbörligt är att någon i en rättegångsskrift använder könsord mot en part eller rätten.

I ett nytt andra stycke föreslås att det straffbara området utsträcks till att även gälla beteenden i en sidosal enligt 5 kap. 11 §. Den som enligt 5 kap. 11 § andra stycket andra meningen fått i uppdrag att upprätthålla ordningen skall dock inte få döma ut straff enligt den nu behandlade paragrafen. I regel torde det därför i sidosalsfallen krävas att åklagare väcker åtal. Detta kan i en del fall ske utan föregående stämning och någon förundersökning är heller inte alltid nödvändig (23 kap. 22 § första stycket och 45 kap. 2 § första stycket. Detta bör dock inte bli särskilt vanligt. Blotta vetenskapen om att handlingen kan bestraffas har i de allra flesta fall en avskräckande effekt, särskilt när det gäller förbudet att spela in eller överföra bild i en sidosal.

17 kap. 7 §

En dom skall avfattas skriftligen och i skilda avdelningar ange

1. domstolen samt tid och ställe för domens meddelande,
2. parterna samt deras ombud eller biträden,
3. domslutet,
4. *vardera partens yrkanden, partens inställning till motpartens yrkanden, de omständigheter som parten åberopar till grund för sin talan samt partens inställning till vad motparten åberopat* och
5. domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet.

En högre rätts dom skall i den utsträckning det behövs innehålla en redogörelse för lägre rätts dom.

Om en part har rätt att överklaga eller att ansöka om återvinning, skall det i domen anges vad han i så fall skall iakttas.

Första stycket 4 har justerats så att innehållet överensstämmer med 6 kap. 3 och 4 §§, 42 kap. 6 och 16 §§, 43 kap. 7 § och 47 kap. 20 §. Innebörden av den nya formuleringen och syftet med förslaget behandlas i 5.3.2.

35 kap. 6 §

Det ankommer på parterna att sörja för bevisningen. *Rätten får dock självständigt inhämta bevisning i tvistemål där förlikning om saken inte är tillåten och i mål om brott som hör under allmänt åtal. Även utan begäran av part får i högre rätt omförhör alltid ske med den som redan har hörts i målet.*

Paragrafen behandlas i avsnitt 9.5.2.

Paragrafen reglerar vem som ansvarar för bevisningen i ett mål och på vilka villkor rätten själv får föra in bevisning. Huvudregeln, som återfinns i första meningen, är oförändrad.

De ändringar som gjorts i paragrafen innebär att tingsrätt inte längre skall kunna i dispositivt tvistemål eller i brottmål som inte hör under allmänt åtal utan begäran från part föra in viss bevisning i målet. Rättens möjlighet att föra in bevisning i andra mål kvarstår. Omförhör skall också få hållas i överrätt även om parterna inte begär det.

Bestämmelserna om syn (39 kap.) och sakkunnigbevisning (40 kap.) anger att rätten får hålla syn och inhämta yttrande. Dessa bestämmelser måste läsas mot bakgrund av utredningens förslag i denna paragraf. Detta innebär att rätten endast i indispositiva tvistemål och brottmål där allmänt åtal förs får hålla syn eller inhämta yttrande från sakkunnig utan att en part har begärt det.

De nya reglerna innebär självfallet inte att rätten kan förhålla sig helt passiv i bevisfrågor ens i dispositiva mål. Diskussion om bevisning kan och bör ofta förekomma inom ramen för rättens materiella processledning.

35 kap. 7 §

Rätten får avvisa bevisning

1. om den omständighet som part vill bevisa är utan betydelse i målet eller om bevisningen inte behövs eller uppenbart skulle bli utan verkan,

2. om bevisningen med avsevärt mindre besvär eller kostnad kan föras på annat sätt, eller

3. om en bevisupptagning trots rimliga ansträngningar inte kan genomföras och avgörandet inte bör fördröjas ytterligare.

Paragrafen behandlas i avsnitt 9.5.3.

Paragrafen reglerar frågan om i vilka fall rätten får avvisa ett bevis som har åberopats av en part. Det som sägs i de två första punkterna innebär inte några ändringar i sak.

Genom den tredje punkten i paragrafen har införts en ytterligare grund för att avvisa bevisning. Bestämmelsen är tillämplig på alla sorters bevis och alla sorters mål men är av naturliga skäl praktiskt sett mest användbar i fråga om muntliga bevis, främst vittnen. När det gäller en part som åberopat förhör med sig själv i ett tvistemål har utredningen föreslagit särregler – se 42 kap. 12 § – varför den nu behandlade paragrafen sällan kommer att tillämpas på ett sådant bevis.

Innebörden av att bevisupptagning inte kan genomföras är att beviset inte kan läggas fram vid avsedd tidpunkt, normalt vid en huvudförhandling. Detta kan uppdagas när rätten enligt 43 kap. 2 § och 46 kap. 2 § inledningsvis kontrollerar att det inte finns något hinder mot huvudförhandling, om inte hindret upptäckts redan tidigare.

För att avvisning skall komma i fråga måste det först och främst ha gjorts rimliga ansträngningar att genomföra en bevisupptagning. Dessa ansträngningar ankommer inte bara rätten utan också i hög grad på den part som har åberopat beviset. Det är ju parterna som enligt huvudregeln skall sörja för bevisningen.

Vad som kan anses rimligt måste bedömas från fall till fall. Rimlighetsbedömningen hänger samman med bedömningen av i vilken mån avgörandet inte bör fördröjas ytterligare. Bedömningen bör även ske med hänsyn till om en part har underlåtit att lojalt medverka i rättegången.

När det gäller ett vittne skall rätten ha försökt kalla vittnet. I detta ligger att rätten skall ha försökt åstadkomma en delgivning med vittnet. Det finns flera sätt att delge någon. Det är inte givet att alla dessa måste ha prövats innan frågan om avvisning kan komma upp. I t.ex. brottmål kan det sålunda ibland var olämpligt att låta någon sitta frihetsberövad under en längre tid i väntan på att alla sätten för delgivning skall uttömmas. Denna fråga påverkas givetvis av vem som har åberopat vittnet, den tilltalade eller åklagaren.

Enligt 32 kap. 1 § ankommer det på parterna att lämna rätten tillräcklig information om vittnet, bl.a. namn och adress, för att rätten skall kunna kalla vittnet till förhandlingen. Frågan om vilka ansträngningar som skall göras av rätten för att nå vittnet bör där-

för kunna påverkas av i hur hög grad en part är behjälplig med uppgifter om var vittnet befinner sig och annat som kan ha betydelse. Utredningen har också föreslagit att parterna, i de fall där en tidsplan upprättas, fortlöpande skall följa upp att tidsplanen kan hållas, såvitt gäller dem och deras bevisning. Slarv i detta hänseende kan inverka på avvisningsfrågan.

Om ett vittne har delgivits kallelse till förhandlingen men sedan ändå inte kommer, kan hämtning bli aktuell. I rimliga ansträngningar ligger i de flesta fall att ett hämtningsförsök har gjorts.

För att kunna avvisa beviset förutsätts också att avgörandet inte bör fördröjas ytterligare. Denna bedömning bör i första hand utgå från den part som inte har åberopat beviset i fråga. För denne kanske det i en del fall inte ens framstår som rimligt att en enda huvudförhandling ställs in. En inställd huvudförhandling måste emellertid en part normalt få räkna med innan avvisning kan bli aktuell. I linje med vad som sagts om kopplingen mellan rätts-säkerhet och en parts intresse av snabb rättskipning, är det däremot sällan rimligt att ställa in två förhandlingar på grund av att ett och samma vittne inte inställer sig.

Frågan kan dock inte enbart bedömas utifrån antalet inställda huvudförhandlingar. Det måste också beaktas hur lång tid handläggningen av målet har tagit fram till huvudförhandlingen. Hänsyn måste då tas till vad som kan ha föranlett att handläggningen dragit ut på tiden mer än vanligt. En part som åberopat ett vittne får givetvis inte drabbas av avvisning av ett bevis, om det som förlängt handläggningen kan skyllas på omständigheter som domstolen ansvarar för.

Vid bedömningen måste också hänsyn tas till vad det är för sorts bevis och vilken betydelse detta kan tänkas ha för målets utgång. Det säger sig självt att det i allmänhet är mindre lämpligt att dröja med att avgöra ett omfattande mål på grund av att hinder möter att lägga fram ett mer eller mindre perifert bevis.

En annan faktor som bör tillåtas spela in vid bedömningen av avvisningsfrågan är de konsekvenser som en inställd eller fördröjd huvudförhandling kan få för andra kallade. Ett vittne bör normalt inte behöva inställa sig upprepade gånger i onödan.

Om ett vittne inte infinner sig när huvudförhandlingen inleds kan det ibland vara lämpligt att ändå påbörja förhandlingen. Där-efter kan nya försök göras att försöka få vittnet att komma under dagen eller till en fortsatt huvudförhandling. Visar sig detta inte möjligt kan det bli aktuellt att på detta senare stadium avvisa

vittnet under tidigare angivna förutsättningar. Detta förfarande kan ofta vara att föredra framför att ställa in en huvudförhandling till vilken många vittnen infunnit sig.

En annan sak som kan inverka på bedömningen är vilken sorts mål det är fråga om. I tvistemål, särskilt dispositiva, kan utrymmet för att skjuta på ett avgörande vara mindre än i brottmål, men det gäller inte alltid. I brottmål kan exempelvis en häktad person ha åberopat ett vittne som det visar sig mer eller mindre omöjligt att få tag på och lyckas man ändå nå vittnet med en kallelse till domstolen är det inte säkert att han eller hon ändå vill medverka i rättegången. Det är naturligtvis väsentligt att en tilltalad skall få den bevisning han åberopat prövad av domstolen. Å andra sidan kan det ibland vara direkt stötande att hålla någon kvar i häkte under lång tid när vittnet inte kommer till huvudförhandlingen. Mot detta skall ställas att det just när den tilltalade är häktad och kanske riskerar ett långt fängelsestraff kan vara särskilt motiverat att låta avgörandet dröja ytterligare. Detta gäller i synnerhet om vittnets hörande kan bli avgörande för skuldfrågans bedömning.

35 kap. 13 §

Vid huvudförhandlingen skall de bevis som upptagits utom huvudförhandlingen tas upp på nytt, om rätten finner detta vara av betydelse i målet och det inte föreligger hinder mot att ta upp beviset. *I mål där saken är sådan, att förlikning därom är tillåten, får dock förnyad bevisupptagning inte ske om ingen av parterna begär det.*

Har tingsrätten i ett mål som fullföljts till hovrätten tagit upp muntlig bevisning eller hållit syn på stället, behöver beviset tas upp på nytt endast om hovrätten finner detta vara av betydelse för utredningen. I högsta domstolen får de bevis som tagits upp av lägre rätt tas upp på nytt endast om det föreligger synnerliga skäl.

Om ett bevis inte tas upp på nytt, skall det läggas fram på lämpligt sätt.

Paragrafen berörs i avsnitt 6.3.1.2.

Paragrafen reglerar under vilka förutsättningar som ett tidigare upptaget bevis skall tas upp på nytt och hur rätten skall förfara när beviset inte behöver tas upp på nytt. En ny mening har införts i första stycket.

Enligt den nya meningen skall rätten, när ett bevis tagits upp utom huvudförhandling i ett dispositivt tvistemål, inte ha möjlighet att besluta om att beviset skall tas upp på nytt vid huvudförhandlingen, om inte någon av parterna begär det. Förslaget ligger i linje med utredningens grundläggande tanke att parterna skall få större frihet för processföringen men också större

ansvar. Förslaget skall också ses mot bakgrund av den inskränkning av rättens möjlighet att föra in bevisning mot parternas vilja i dispositiva mål som följer av 35 kap. 6 §.

Vilken som helst av parterna kan begära omförhör. Det behöver alltså inte vara den part som har åberopat beviset. Många gånger torde omförhör inte behövas. Ett skäl för sådana parter som inte har åberopat beviset att inte i alla lägen begära omförhör kan vara att rättegångskostnaderna på så vis hålls nere. Ett ersättningsansvar för motparts rättegångskostnader omfattar ju normalt även kostnader för dennes bevisning.

Ibland kan det förekomma att kanske endast några kompletterande frågor behöver ställas vid huvudförhandlingen till t.ex. ett vittne som hörts utom huvudförhandling. Detta kan gälla både i sådana mål där parterna disponerar över frågan om omförhör och i andra mål. I 36 kap. 16 § har utredningen fört in en regel att ett förhör i vissa situationer skall kunna inledas med uppspelning av vad vittnet berättat tidigare. Parterna skall därefter få ställa frågor till vittnet. Bestämmelsen i 36 kap. 16 § är tänkt att kunna tillämpas i förening med denna paragraf. Om exempelvis en part endast vill ställa någon eller några kompletterande frågor till vittnet, kan förhöret således inledas med en uppspelning av det tidigare förhöret; när detta är färdigt ställs de kompletterande frågorna. Ett vittne bör i sådana fall många gånger kunna närvara per telefon eller genom videokonferens. Möjligheterna att göra så torde allmänt sett öka ju bättre tekniskt dokumenterat det första förhöret är.

35 kap. 14 §

En berättelse, som någon har avgett skriftligen i anledning av en redan inledd eller förestående rättegång, eller en uppteckning *eller inspelning* av en berättelse, som någon i anledning av en sådan rättegång lämnat inför åklagare eller polismyndighet eller annars utom rätta, får *läggas fram* som bevis i rättegången

1. om det är särskilt föreskrivet,
2. om förhör med den som lämnat berättelsen inte kan hållas vid eller utom huvudförhandling eller i övrigt inför rätten,
3. om det finns särskilda skäl med hänsyn till de kostnader eller olägenheter som ett förhör vid eller utom huvudförhandling kan antas medföra, vad som kan antas stå att vinna med ett sådant förhör, berättelsens betydelse och övriga omständigheter.

I tvistemål får en berättelse som avses i första stycket läggas fram som bevis i rättegången, om parterna godtar det och det inte är uppenbart olämpligt.

Paragrafen behandlas i kapitel 8.

Paragrafen reglerar när skriftliga berättelser och annat som har tillkommit med anledning av en inledd eller förestående rättegång får åberopas som bevis i rättegången.

En ny bestämmelse med innebörd att en skriftlig berättelse eller inspelning av en berättelse skall få läggas fram i ett tvistemål, om parterna godtar det och det inte är uppenbart olämpligt, har tagits in i ett andra stycke.

I kapitel 8 har redogjorts för de nackdelar som kan drabba en part om motparten tillåts åberopa en skriftlig berättelse. Med hänsyn till dessa nackdelar har parternas uppfattning här tillmätts avgörande betydelse.

Kravet på att det inte får vara uppenbart olämpligt skall ses mot bakgrund av att parterna i tvistemål normalt disponerar över bevisningsfrågorna. Uppenbarhetsrekvisitet innebär att rätten vanligen och utan att behöva sätta sig in särskilt i frågan kan godta vad parterna kommer fram till. Som framgår av den allmänna motiveringen ankommer det emellertid på rätten att inom ramen för sin materiella processledning göra parterna uppmärksamma på att en skriftlig berättelse kan ha ett sämre bevisvärde än en vittnesutsaga inför rätten. När parterna överväger frågan måste de naturligtvis även beakta kostnadsaspekterna.

Det nuvarande andra stycket om fonetisk eller liknande upptagning har utgått. I stället har första stycket justerats så att det motsvarar innehållet i nuvarande andra stycket. Detta innebär inte någon ändring i sak utan skall ses som en modernisering mot bakgrund av den ökade förekomsten av ljud- och videoinspelningar, inte minst under förundersökningar.

Uttrycket "åberopa" i första stycket har ersatts av "läggas fram". Någon ändring i sak avses inte. Det är emellertid språkligt riktigare att inte förbjuda själva åberopandet vilket det ju strängt taget kan vara ganska svårt för rätten att förhindra. Åberopandet kan ju ha skett redan i en skriftlig inläga till domstolen, t.ex. stämningsansökan. Det är mer korrekt att rikta förbudet mot själva framläggandet av beviset, vilket rätten har möjlighet att påverka.

36 kap. 16 §

Ett vittne skall avge sin berättelse muntligen. Vittnet får dock med rättens medgivande använda sig av anteckningar till stöd för minnet.

Vid vittnesförhör får vad vittnet tidigare *berättat* inför rätta eller inför åklagare eller polismyndighet *läggas fram* endast när vittnets berättelse vid förhöret avviker från vad han *eller hon* tidigare *berättat* eller när vittnet vid förhöret förklarar att han *eller hon* inte kan eller inte vill yttra sig.

Kan det antas främja förhörets genomförande eller är det av annat skäl lämpligt, får förhöret inledas med en uppspelning eller uppläsning av vad vittnet berättat vid tidigare förhör inför rätta. Parterna och rätten får därefter ställa frågor till vittnet.

Paragrafen behandlas i kapitel 7.

Paragrafen innehåller regler om skriftlighet och muntlighet vid vittnesförhör.

Den nuvarande andra meningen i första stycket tar sikte på situationer när ett vittne är närvarande vid bevisupptagningen (35 kap. 14 § reglerar frågan när t.ex. ett vittnesförhör helt kan ersättas av en skriftlig berättelse). Ett närvarande vittne får enligt den meningen inte – i stället för att muntligen berätta om det som förhöret angår – hänvisa till och beediga en tidigare upprättad skriftlig berättelse. Detta skall fortfarande vara huvudregel men med hänsyn till innehållet i det föreslagna tredje stycket och huvudregeln som uttrycks i första meningen har den andra meningen utgått.

Ändringarna i andra stycket är endast språkliga.

Ett nytt tredje stycke har förts in i paragrafen. Bestämmelserna i det stycket skall ses mot bakgrund av bestämmelserna i 35 kap. 13 §, 43 kap. 13 § och 46 kap. 13 §. Med förhör inför rätten avses främst bevisupptagning utom huvudförhandling men även förhör som hållits i tingsrätt i mål som överklagas till hovrätt.

Det tredje stycket innebär att ett förhör inte alltid behöver tas om i sin helhet, om vittnet redan har hörts inför rätten och omförhör påkallas av någon av parterna eller rätten finner ett omförhör ha betydelse (35 kap. 13 §, 43 kap. 13 § och 46 kap. 13 §). En anledning till att en part begär omförhör kan vara att parten endast vill ställa någon eller några kompletterande frågor. Enligt nuvarande regler skall ett förhör som tagits upp utom huvudförhandling vid huvudförhandlingen antingen tas upp på nytt eller läggas fram på lämpligt sätt (uppläsning av protokoll eller uppspelning av ljud- eller videoband). Beslutas det att förhöret skall tas upp på nytt finns inte någon egentlig möjlighet att utnyttja det tidigare förhöret på så vis att vad som tidigare sagts först läggs fram genom t.ex. ljuduppspelning eller videouppspelning och att sedan endast kompletterande frågor ställs. En uppspelning får ju, enligt andra stycket i denna paragrafs nuvarande lydelse, ske endast när vittnet avviker från sin tidigare berättelse eller inte kan eller inte vill yttra sig.

En inledande uppspelning eller uppläsning skall kunna ske dels om det kan antas främja förhörets genomförande, dels om det av något annat skäl är lämpligt.

Det första rekvisitet tar närmast sikte på vad man kan kalla personliga skäl. Har en målsägande hörts om en traumatisk upplevelse kan det många gånger främja förhörets genomförande om målsäganden slipper berätta alltihop i detalj igen.

Det andra rekvisitet kan som nyss framgått komma att tillämpas i en vidare omfattning. Här bör rätten vara mycket lyhörd för parternas uppfattning. Det är ju ofta dessa som betalar för vittnens inställelse.

De kompletterande frågorna bör ställas på enklast möjliga sätt. Det kan föreligga goda förutsättningar att låta vittnet höras per telefon eller genom videokonferens, givetvis under samma straffansvar som gällde vid det tidigare förhöret. Rätten får då erinra om att en avlagd ed eller sanningsförsäkran fortfarande gäller. En person som medverkar på detta sätt har naturligtvis rätt till ersättning enligt de allmänna reglerna för sådan ersättning till personer som hörs i rättegång.

36 kap. 18 §

Om det finns anledning anta att ett vittne av rädsla eller annan orsak inte fritt berättar sanningen på grund av en parts eller någon åhörars närvaro, eller om part eller åhörare hindrar vittnet i hans berättelse genom att falla honom i talet eller på annat sätt, får rätten förordna att parten eller åhöraren inte får vara närvarande vid förhöret.

När en vittnesberättelse enligt första stycket lämnas i en parts frånvaro, skall parten om möjligt få följa förhöret genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring. I annat fall skall vittnesberättelsen återges i behövlig omfattning när parten åter är närvarande. Parten skall beredas tillfälle att ställa frågor till vittnet.

Paragrafen behandlas i avsnitt 3.4.1.3.

Ändringarna i andra stycket innebär att en part som enligt första stycket inte skall få närvara vid ett förhör skall kunna få följa förhöret genom ljudöverföring eller med hjälp av videoteknik även kunna se förhöret. När det gäller ljudöverföring innebär förslaget endast en kodifiering av gällande praxis i fråga om medhörning. Det nya är alltså att den som inte får vara närvarande skall kunna få följa förhöret även i bild. En förutsättning är naturligtvis att domstolen har tillgång till videoteknik.

36 kap. 19 §

Förhör med ett vittne får äga rum utom huvudförhandling,

1. om *vittnet inte kan infinna sig* vid huvudförhandlingen,
2. om en inställelse vid huvudförhandlingen skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att förhöret hålls vid huvudförhandlingen, *eller*
3. *om det kan antas att nytt förhör inte behöver hållas vid huvudförhandling eller att målet kan komma att avgöras utan sådan förhandling.*

När rätten skall besluta i en fråga som skall prövas på nytt vid målets avgörande får vittnesförhör hållas utom huvudförhandling endast om det finns synnerliga skäl eller det är tillåtet enligt särskilda bestämmelser.

Paragrafen behandlas i kapitel 6.

Paragrafen reglerar under vilka omständigheter ett förhör med ett vittne får äga rum utom huvudförhandling. Genom hänvisning från reglerna i 37 kap. 3 § och 40 kap. 11 § omfattar bestämmelsen även förhör med parter, målsägande som inte för talan och sakkunniga. Flera andra bestämmelser hänvisar till denna paragraf och dess kriterier för tillåtande av bevisupptagning utom huvudförhandling, till exempel 43 kap. 3 § och 46 kap. 3 §.

I första stycket 1 har endast gjorts en språklig ändring.

I första stycket 3 har införts två nya kriterier för när bevisning utom huvudförhandling skall få tas upp utom huvudförhandling.

Första ledet i den nya punkten 3 innebär att bevisförhör utom huvudförhandling skall kunna få ske, om det kan antas att förhöret inte behöver tas upp på nytt vid huvudförhandling. Rätten skall göra en preliminär bedömning av om ett förhör som hålls utom huvudförhandling sedan behöver tas om. Denna fråga regleras i 35 kap. 13 §, 43 kap. 13 § och 46 kap. 13 §. Den föreslagna bestämmelsen omfattar först och främst förhör som avser själva saken i mål där huvudförhandling senare kommer att hållas. Bestämmelsen kan också tillämpas när det gäller vissa rättegångsfrågor som inte behöver prövas vid en huvudförhandling och som inte är av sådant slag att de skall prövas på nytt i samband med att målet avgörs.

Parterna disponerar inte i någon sorts mål helt över frågan om någon skall höras i bevisyfte utom huvudförhandling. Däremot har parterna i dispositiva tvistemål avgörande inflytande över frågan om ett förhör som hållits utom huvudförhandling måste tas om vid huvudförhandlingen. Vad som kommer ut av ett förhör kan naturligtvis få en från början tveksam part att godta att förhöret endast spelas upp vid huvudförhandlingen. Likaså kan det visa sig att det som vittnet berättar medför att vittnet bör höras vid huvudförhandlingen trots att från början inte någon räknat med detta.

Andra ledet i den nya punkten 3 innebär att bevisförhör utom huvudförhandling skall få ske, om det kan antas att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling. Bestämmelsen möjliggör för parter att låta ett mål avgöras utan huvudförhandling trots att ett eller ett par muntliga förhör ingår i underlaget för domen. Förutsättningarna för att i undantagsfall avgöra ett tvistemål utan huvudförhandling trots att muntlig bevisning förekommer regleras för tingsrätt i 42 kap. 18 § och för hovrätt i 50 kap. 13 § RB.

I ett nytt andra stycke regleras frågan om i vilken mån vittnesförhör skall få hållas i annat sammanhang än vid huvudförhandling vid prövningen av vissa rättegångsfrågor. Endast sådana rättegångsfrågor som skall prövas på nytt vid målets avgörande omfattas av den föreslagna bestämmelsen. Ett typexempel är interimistiska beslut i mål om vårdnad om barn. Muntliga bevis skall i sådana situationer få förekomma endast när synnerliga skäl föreligger. När det däremot gäller rättegångsfrågor som normalt skall prövas endast en gång i ett mål är det på samma sätt som enligt gällande rätt fullt tillåtet att återropa muntlig bevisning även om frågan inte prövas vid en huvudförhandling. Ett exempel är att en part gör gällande att det föreligger ett rättegångshinder. Upptagning av vittnesförhör utom huvudförhandling kan, som framgått, i sådant fall ske med stöd av punkten 3. Frågor om straffprocessuella tvångsmedel har sedan länge en särskild reglering.⁸

Det nuvarande andra stycket att bevisförhör utom huvudförhandling i regel inte får ske inom ramen för ett vanligt sammanträde för förberedelse och att annan handläggning inte får ske vid ett sammanträde för bevisupptagning utom huvudförhandling, har utgått (se avsnitt 4.5.1.2 och 4.5.2).

38 kap. 6 §

Bevisupptagning genom skriftlig handling får äga rum utom huvudförhandling.

1. om handlingen inte kan företes vid huvudförhandlingen, eller
2. om företeende vid huvudförhandlingen skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att bevisupptagningen sker vid huvudförhandlingen.

Paragrafens andra stycke föreslås utgå. Se om detta sista stycket under kommentaren till föregående paragraf med hänvisning.

I paragrafen behövs inte någon motsvarighet till regeln i 36 kap. 19 § om att vittnesförhör får hållas utom huvudförhandling om det

⁸ Se t.ex. 24 kap. 14 § RB.

i vissa fall kan antas att nytt förhör inte behöver hållas vid huvudförhandlingen eller att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling. Detsamma gäller i fråga om regeln i fjärde stycket av 36 kap. 19 §.

39 kap. 2 §

Syn får äga rum utom huvudförhandling,

1. om syn inte kan hållas vid huvudförhandlingen,
2. om syn vid huvudförhandlingen skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att den hålls vid huvudförhandling, *eller*
3. om det kan antas att ny syn inte behöver hållas vid huvudförhandling eller att målet kan komma att avgöras utan sådan förhandling.

När rätten skall besluta i en fråga som skall prövas på nytt vid målets avgörande får syn hållas utom huvudförhandling endast om det finns synnerliga skäl eller det är tillåtet enligt särskilda bestämmelser.

Reglerna om när syn får hållas utom huvudförhandling har ändrats så att de stämmer överens med reglerna i 36 kap. 19 §. Det hänvisas till kommentaren till den paragrafen.

42 kap. 6 §

Utfärdas stämning, skall förberedelse i målet äga rum.

Förberedelsen har till syfte att klarlägga

1. vardera partens yrkanden, partens inställning till motpartens yrkanden, de omständigheter som parten åberopar till grund för sin talan samt partens inställning till vad motparten åberopat,

2. i vad mån parterna är oense om åberopade sakförhållanden,
3. vilka bevis som skall förebringas och vad som skall styrkas med varje bevis,
4. om ytterligare utredning eller andra åtgärder behövs före målets avgörande,
5. om det finns förutsättningar för förlikning *eller annan samförstånds-lösning, och*
6. om parterna har ingått eller avser att ingå avtal om att inte överklaga domen i målet.

Rätten skall driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Så snart det lämpligen kan ske bör rätten höra parterna angående målets handläggning och, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är obehövt, upprätta en tidsplan för denna.

Upprättas en tidsplan skall parterna fortlöpande kontrollera att denna kan hållas såvitt gäller dem och deras bevisning. Uppstår svårigheter att hålla tidsplanen skall detta genast anmälas till domstolen. Om domstolen finner att tidsplanen inte kan hållas skall parterna underrättas om detta.

Paragrafen reglerar de grundläggande bestämmelserna om förberedelsen i tvistemål.

Andra stycket 1 har justerats så att innehållet överensstämmer med 6 kap. 3 och 4 §§, 17 kap. 7 §, 42 kap. 16 § samt 43 kap. 7 § och 47 kap. 20 §. Ändringen behandlas i avsnitt 5.3.2. I det avsnittet behandlas frågor om innebörden av den nya formuleringen och syftet med förslaget.

En ny sjätte punkt har införts i andra stycket. Den avser avtal om att inte överklaga domen i målet. Sådana frågor skall alltid tas upp under förberedelsen av skäl som utvecklats i kapitel 12.

Ett nytt fjärde stycke reglerar parternas och domstolens ansvar för att en tidsplan kan hållas. Stycket har behandlas i avsnitt 9.5.1. De grundläggande tankarna bakom regeln att en tidsplan skall upprättas finns i prop. 1999/2000:26 s. 66–68 och 139, till vilka det hänvisas. Utredningen anser att det samråd som skall ske med parterna i samband med upprättandet av en tidsplan i vart fall ibland kan ske inom ramen för s.k. annan handläggning, jfr avsnitt 4.1.1.3. En tidsplan kan också upprättas i slutet av ett sammanträde under förberedelsen. Vad som då behöver tas upp är – förutom tiden för huvudförhandlingen – ofta endast fristerna för de slutliga bevisuppgifterna. Om det behövs flera sammanträden under förberedelsen i målet, bör tidsplanen upprättas redan vid det första sammanträdet för att handläggningen skall kunna bli effektiv. Ett tidigt upprättande behövs också för att man fullt ut skall kunna ta tillvara utredningens förslag i fjärde stycket. Klart är under alla omständigheter att en tidsplan i mer omfattande mål kan behöva upprättas på ett mycket tidigt stadium av handläggningen.

Det föreslagna stycket skall ses mot bakgrund av det allmänna ansvar som utredningen anser skall ankomma på parterna att medverka till att målet kan avgöras inom rimlig tid. Syftet bakom regeln är främst att motverka att huvudförhandlingar blir inställda med kort varsel. Parter eller ombud bör i allmänhet redan innan dagen för huvudförhandling slutligt bestäms kontrollera att t.ex. ett vittne verkligen kan närvara då. Har parterna godtagit en viss dag för huvudförhandling har de också ett ansvar för att de av dem åberopade bevisen kan läggas fram vid denna tidpunkt. Kravet på fortlöpande kontroll innebär alltså att parterna skall ha sådan kontroll över sin del av processen att antalet inställda huvudförhandlingar kan hållas nere.

Självfallet kan oförutsedda händelser – främst sjukdomsfall – inträffa som äventyrar en utsatt huvudförhandling. Det är i sådana situationer viktigt att parterna genast anmäler detta till domstolen.

Om någon part slarvar med skyldigheten enligt paragrafen bör detta kunna få konsekvenser till exempel vid rättens bedömning, enligt 35 kap. 7 §, av om ett bevis skall avvisas. Slarv enligt denna paragraf kan också vägas in vid fördelningen av rättegångskostnader enligt 18 kap. 6 och 7 §§ och beräkningen av rättegångskostnadsersättningen enligt 18 kap. 8 §. Även för frågor om preklusion enligt 42 kap. 15 och 15 a §§ och 43 kap. 10 § bör parts försummelser enligt denna paragraf kunna vägas in.

42 kap. 8 §

Under förberedelsen skall parterna var för sig ange de ytterligare omständigheter som de vill anföra samt yttra sig över vad motparten anfört. De skall också, i den mån det inte skett tidigare, uppge de bevis som de vill åberopa och vad de vill styrka med varje bevis. Skriftliga bevis som inte redan företetts skall genast framläggas. Parterna är skyldiga att på framställning av motparten uppge, vilka andra skriftliga bevis de innehar.

Rätten skall, allt efter målets beskaffenhet, vid förberedelsen verka för att tvistefrågorna blir klarlagda och att parterna anger allt som de vill åberopa i målet. Rätten skall genom *frågor, påpekanden och förelägganden* försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i parternas framställningar.

I *andra stycket* finns bestämmelser om tingsrättens materiella processledning i tvistemål. För att det inte skall råda något som helst tvivel om att rätten kan utöva sina befogenheter i föreläggandets form föreslås bestämmelsen förtydligad i detta avseende. Ett praktiskt exempel är mål om betalningsföreläggande som överlämnas från kronofogdemyndigheten. Sådana mål kan ibland vara så tilltrasslade och röriga att handlingarna – både för rätten och för motparten – är ganska otjänliga för den fortsatta handläggningen. I sådana fall kan ett föreläggande att samla yrkanden, grunder etc. i en enda handling vara den enda vettiga lösningen. Någon saklig ändring i förhållande till gällande rätt – såsom utredningen uppfattar rättsläget – är emellertid inte avsedd.

Någon särskild sanktion är inte knuten till förelägganden som utfärdas med stöd av den föreslagna regeln. En tredskodomspåföljd eller preklusionspåföljd är alltså inte möjlig att tillgripa annat än när detta är tillåtet enligt särskilda regler. En underlåtenhet från en part att följa ett föreläggande från rätten kan däremot bilda

utgångspunkt för ett s.k. stupstocksföreläggande och kan också föranleda rättegångskostnadsansvar enligt 18 kap. 6 eller 7 §§.

42 kap. 12 §

I mål där förlikning om saken är tillåten skall parterna föreläggas att inställa sig till ett sammanträde *under förberedelsen* vid påföljd att tredsokod annars kan komma att meddelas. Parter som skall infinna sig personligen skall också föreläggas vite. *Parter som skall höras i bevissyfte skall dock föreläggas att infinna sig personligen vid sammanträdet vid påföljd att annars tredsokod kan komma att meddelas.*

I mål där förlikning om saken inte är tillåten skall käranden föreläggas att inställa sig till ett sammanträde *under förberedelsen* vid påföljd att käromålet annars förfaller. *En kärande som skall infinna sig personligen, skall också föreläggas vite. En kärande som skall höras i bevissyfte skall dock föreläggas att infinna sig personligen vid sammanträdet vid påföljd att käromålet annars förfaller.* Svaranden skall föreläggas vite.

Avser sammanträdet endast en fråga om rättegångshinder tillämpas andra stycket.

Om det behövs skall det i kallelsen anges vad som skall behandlas vid sammanträdet.

Paragrafen behandlas i avsnitt 4.5.1.2 och 9.5.3.

I paragrafen finns föreskrifter om vilka sanktioner som skall användas i kallelser till parterna till sammanträde under förberedelsen i tvistemål. Bestämmelserna görs tillämpliga på alla sammanträden under förberedelsen. Reglerna skall alltså tillämpas i alla situationer, oavsett vilka frågor som skall behandlas vid sammanträdet.

Grundregeln är att parter i *dispositiva tvistemål* liksom nu kallas vid påföljd av tredsokod. Den påföljden föreslås nu gälla även vid kallelse av part som skall infinna sig personligen för att höras i bevissyfte. Skall parten infinna sig personligen av något annat skäl skall däremot liksom endast vite komma i fråga. I första styckets första mening har orden "mot den som uteblir" utmönstrats, vilket inte innebär någon ändring i sak.

I *indispositiva tvistemål* gäller liksom nu grundregeln att käranden kallas att inställa sig vid påföljd att käromålet annars förfaller. Enligt förslaget skall även den kärande som skall infinna sig personligen för att höras i bevissyfte kallas vid denna påföljd. Svaranden skall liksom alltid föreläggas att inställa sig respektive att infinna sig personligen vid påföljd av vite.

Enligt det nya *tredje stycket* skall kallelser till sammanträden som avser rättegångshinder alltid följa reglerna för indispositiva tvistemål, medan sammanträden för rättegångsfrågor i övrigt följer de allmänna reglerna för den måltyp det är fråga om.

I ett nytt *fjärde stycke* föreslås en regel att rätten vid behov i kallelsen skall precisera vad som skall behandlas under sammanträdet. Så bör ske om rätten avser att sammanträdet skall ägnas åt någon speciell fråga. Regeln syftar till att underlätta för parterna att förbereda sig.

Till följd av en hänvisning i 42 kap. 21 § gäller reglerna i denna paragraf – liksom – även vid kallelse till huvudförhandling i tvistemål.

42 kap. 16 §

Är det till fördel för handläggningen av målet, *skall rätten* innan förberedelsen avslutas *göra en sammanställning av vardera partens yrkanden, partens inställning till motpartens yrkanden, de omständigheter som parten åberopar till grund för sin talan samt partens inställning till vad motparten åberopat*. Parterna skall beredas tillfälle att yttra sig över *sammanställningen*. *Rätten får förelägga parterna att lämna underlag för sammanställningen*.

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om en skriftlig sammanställning, behandlas i avsnitt 5.3.2.

Paragrafen har justerats så att innehållet överensstämmer med 6 kap. 3 och 4 §§, 17 kap. 7 §, 42 kap. 6 §, 43 kap. 7 § och 47 kap. 20 §. I avsnitt 5.3.2 behandlas frågor om innebörden av den nya formuleringen och syftet med förslaget.

Ändringen i paragrafen innebär också att ordet sammanfattning bytts ut mot sammanställning för att tydliggöra att sådant som yrkanden och grunder inte skall sammanfattas. Med ordet sammanställning markeras även att inget hindrar att parternas egna inlagor i relevanta delar används för sammanställningen.

Enligt den sista meningen kan rätten förelägga parterna att lämna underlag för sammanställningen. Parterna lämnar ju ofta underlag just genom de inlagor som författas och ges in till domstolen. Vad som här utsägs är emellertid att parterna kan föreläggas att precisera sådant som skall ingå i sammanställningen. Förslaget innebär inte att rättens ansvar för sammanställningen övervältras på parterna.

Det bör framhållas att det finns många enkla mål där arbetet med en sammanställning framstår som ett onödigt merarbete som knappast gagnar utan snarast försenar handläggningen. Detsamma kan gälla mål där stämningsansökan och svaromålet – kompletterade med ett protokoll eller motsvarande från ett sammanträde under förberedelsen – är fullt tillräckliga som underlag inför en huvudförhandling.

42 kap. 17 §

Rätten skall, om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och andra omständigheter, verka för att parterna förlikas eller på annat sätt när fram till en samförståndslösning.

Om det med hänsyn till målets beskaffenhet är lämpligare att särskild medling äger rum, kan rätten förelägga parterna att inställa sig till förliknings-sammanträde inför medlare som förordnas av rätten.

Paragrafen behandlas i avsnitt 11.3.

Det föreslås att rättens ansvar för att parterna i möjlig och lämplig mån när fram till en samförståndslösning ytterligare betonas. Dels markeras detta av att det i lagtexten införs en *presumtion* för att förlikningsfrågan skall tas upp, dels tydliggörs att skyldigheten för domaren att försöka uppnå en samförståndslösning – i enlighet med allmänt tillämpad praxis – gäller även i indispositiva mål.

I förarbetena till 1987 års ändringar i RB fördes en ingående diskussion om domarens förlikningsverksamhet. Bl.a. redovisades vilka sorters mål som inte lämpade sig för förlikningsförsök. Det hänvisas till vad som sades i den diskussionen.⁹ Det bör dock betonas att domstolarnas förlikningsverksamhet genom den juridiska debatten och genom utbildningsinsatser har utvecklats betydligt sedan 1987 års reformer av RB. Metodfrågorna har kommit i fokus på ett sätt som tidigare var okänt. Här som på så många andra områden gäller det att laga efter läglighet och se till förutsättningarna i det enskilda målet. Det finns mer än en väg som till himla bär.

42 kap. 18 §

Ett mål skall avgöras efter huvudförhandling

1. om det behövs med hänsyn till utredningen i målet eller av något annat skäl är lämpligt, eller

2. om en part begär det och parten inte på annat sätt har fått tillfälle att muntligt utföra sin talan i tillräcklig omfattning.

Utan huvudförhandling får rätten alltid

1. avgöra ett mål på annat sätt än genom dom,

2. meddela tredskodom,

3. meddela dom med anledning av talan som medgetts eller eftergetts eller

4. stadfästa förlikning.

När ett mål avgörs utan huvudförhandling i annat fall än enligt andra stycket, skall parterna, om de inte kan anses redan ha slutfört sin talan, ges tillfälle till detta.

Innan ett mål avgörs genom tredskodom enligt 44 kap. 7 a eller 7 b §, gäller vad som sägs i tredje stycket i fråga om kändanden.

⁹ SOU 1982:26 s. 137-157.

Innan ett mål avgörs genom tredskodom enligt 44 kap. 7 c §, gäller vad som sägs i *tredje* stycket i fråga om svaranden.

Paragrafen, som behandlas i avsnitt 4.5.3, innehåller regler om i vilka fall tingsrätten kan avgöra ett tvistemål på handlingarna respektive efter huvudförhandling. Möjligheterna att undvara huvudförhandling föreslås något utvidgade.

I syfte att göra handläggningsformerna mer neutrala i förhållande till varandra har den nuvarande huvudregeln om att ett mål skall avgöras efter huvudförhandling tagits bort. I stället inleds paragrafen med en uppräkningslista av de situationer där huvudförhandling *måste* hållas.

Grundregeln i *första stycket 1* är att huvudförhandling skall hållas så snart utredningsskäl talar för det, t.ex. när muntlig bevisning skall tas upp eller parterna kan antas behöva hålla muntlig sakframställning eller plädera muntligt. Detta motsvarar i sak gällande rätt. Även om utredningsskäl inte talar för huvudförhandling skall enligt förslaget sådan hållas, om det av något annat skäl är lämpligt. Förslaget syftar här på mål som är massmedialt intressanta eller där allmänintresset i övrigt är stort och en huvudförhandling kan vara lämplig för att tillgodose ett sådant offentlighetsintresse. I tvistemål torde en sådan situation vara mycket ovanlig. Regeln torde i denna del därför knappast bli aktuell att tillämpa annat än undantagsvis.

I *första stycket 2* tas parternas rätt till huvudförhandling upp. Nyheten här är att en parts rätt till muntlig förhandling enligt Europakonventionen kan ha blivit tillgodosedd redan under förberedelsestadiet och att rätten i sådana fall kan neka parten en huvudförhandling. Det bör betonas att detta kan komma i fråga endast om förutsättningarna enligt *första stycket 1* är uppfyllda, dvs. om förhandling inte behövs av utredningsskäl.

I det nya *andra stycket* redovisas de fall där rätten alltid får avgöra ett mål utan huvudförhandling. Det handlar om fall där någon egentlig sakprövning inte sker. Reglerna motsvarar helt de fyra första punkterna i nuvarande *första stycket*.

De föreslagna *tredje till femte styckena* motsvarar i sak helt nuvarande *andra till fjärde styckena*.

42 kap. 20 §

Huvudförhandling för handläggning av rättegångsfråga eller del av saken, som kan avgöras särskilt, får hållas även om förberedelsen av målet i övrigt inte har avslutats.

Huvudförhandlingen får med parternas samtycke hållas i förenklad form, om det är möjligt med hänsyn till reglerna i 43 kap. 2 §. Sådan huvudförhandling kan äga rum i omedelbart samband med förberedelsen eller, under förutsättning att samma domare sitter i rätten, inom femton dagar från den dag då den muntliga förberedelsen avslutades. Oavsett parternas samtycke får huvudförhandling i förenklad form hållas i omedelbart samband med förberedelsen, om saken är uppenbar.

Vid huvudförhandling i förenklad form skall vad som ägt rum under det sammanträde då den muntliga förberedelsen avslutades anses ha ägt rum även vid huvudförhandlingen utan att det behöver upprepas vid denna.

Det nuvarande tredje stycket om huvudförhandling per telefon har utgått (se kapitel 3, särskilt avsnitt 3.4.2).

43 kap. 3 §

Om det finns sådant hinder mot huvudförhandling som avses i 2 §, får huvudförhandlingen ändå påbörjas, om det kan antas att hindret kommer att undanröjas utan att ny huvudförhandling behöver hållas enligt 11 § tredje stycket och en uppdelning av förhandlingen inte är olämplig med hänsyn till målets beskaffenhet.

Inställs huvudförhandlingen, får rätten ändå ta upp muntlig bevisning, om det är tillåtet enligt reglerna för bevisupptagning utom huvudförhandling och den som skall höras finns tillgänglig.

Om bevisning upptas med stöd av andra stycket *tillämpas* vad som föreskrivs om bevis som tas upp utom huvudförhandlingen.

Paragrafen behandlas i avsnitt 4.5.1.2.

Bestämmelsen i det nuvarande tredje stycket om att annan handläggning inte får ske i samband med bevisupptagning enligt andra stycket har utgått.

Ändringen ingår som ett led i en harmonisering av reglerna om sammanträden under ett måls förberedelse (jfr 36 kap. 19 §, 38 kap. 6 §, 39 kap. 2 § och 46 kap. 3 §).

43 kap. 5 §

Förhandlingen skall vara muntlig. Parterna får ge in eller läsa upp skriftliga handlingar eller andra skriftliga anföranden endast om rätten finner att det skulle underlätta förståelsen av ett anförande eller i övrigt vara till fördel för handläggningen.

Vad en part har anfört under förberedelsen får inte läsas upp annat än om utsagan vid förhandlingen avviker från den tidigare utsagan eller parten underlåter att yttra sig eller det finns något annat särskilt skäl.

I ett andra stycke har med språkliga justeringar införts de nuvarande bestämmelserna i 43 kap. 7 § tredje stycket

Första stycket andra meningen innebär ett förbud mot att ge in eller läsa upp inlagor som inte tidigare getts in i målet.¹⁰ Andra stycket innebär ett förbud mot att läsa upp sådana handlingar som finns i akten redan när huvudförhandlingen påbörjas. Bestämmelserna innebär således ett förbud mot innantilläsning oavsett om handlingen redan finns i akten eller om den tas fram för första gången vid huvudförhandlingen.

43 kap. 7 §

Om det är lämpligt skall rätten inledningsvis kort redogöra för tvisteläget och vad som skall behandlas vid huvudförhandlingen.

Vardera parten skall sedan ange sina yrkanden och sin inställning till motpartens yrkanden, de omständigheter som de åberopar till grund för sin talan samt sin inställning till vad motparten åberopat. Vardera parten får sedan ytterligare utveckla sin talan.

Härefter skall bevisningen läggas fram. Skall en part höras i bevissyfte, bör förhöret äga rum innan vittnesbevisning tas upp rörande den omständighet förhöret gäller.

Om huvudförhandling hålls trots att ena parten inte är närvarande skall rätten, i den mån det behövs, se till att det som parten tidigare har anfört läggs fram ur handlingarna.

Vid sina framställningar enligt andra stycket och vid framläggande av bevisning i skriftlig form får parterna med rättens tillstånd hänvisa till handlingar i målet.

Paragrafen behandlas i avsnitt 5.3.1 och 5.3.2. Paragrafen reglerar tillsammans med 43 kap. 8 § huvudförhandlingens yttre förlopp. Paragrafen har fått ett delvis nytt sakligt innehåll och har också redigerats om.

I första stycket har med hänsyn till förhandlingens kronologi reglerats frågor om förhandlingens inledande som hittills reglerats i andra stycket.

I det nya andra stycket finns bestämmelserna om vilka uppgifter som parterna skall lägga fram innan bevisupptagningen tar vid. Den första meningen – som omfattar minimikraven – har utformats i överensstämmelse med terminologin i 6 kap. 3 och 4 §§, 17 kap. 7 §, 42 kap. 6 och 16 §§ och 47 kap. 20 §. I avsnitt 5.3.2 behandlas frågor om innebörden av den nya terminologin och syftet med förslaget. Uppgifterna ger för dispositiva mål den yttre ram som rätten får grunda sin dom på enligt 17 kap. 3 §. Det är fråga om samma uppgifter som i alla tvistemål enligt 17 kap. 7 § första stycket 4 såsom minimikrav skall anges i domens recit.

---

¹⁰ Gärde m.fl. s. 616.

Parterna skall också vid behov kunna underlätta för rätten att tillgodogöra sig bevisningen och göra frågorna i målet begripliga. I andra meningen i stycket anges därför att parten får ytterligare utveckla sin talan.

Tredje stycket upptar regler som hittills har funnits i 43 kap. 8 § första och andra stycket.

I fjärde stycket har endast gjorts en språklig justering.

Femte stycket innehåller den viktiga nyheten att parternas redovisning enligt andra stycket får ske genom hänvisning till handlingar i målet. Med handlingar avses den definition som ges i 2 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen. Alltså omfattas framställningar i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel.

Tillämpningen av den nu föreslagna regeln bör ske med såväl omdöme som försiktighet. Vid många förhandlingar är det säkert enklast att som låta parterna lägga fram sin sak helt muntligt. Det beror på målets omfattning och beskaffenhet i övrigt. Tillämpningen får naturligtvis inte göra det svårare för rätten och parterna att uppfatta vad som egentligen skall få ligga till grund för domen enligt 17 kap. 2 och 3 §§.

Regeln är konstruerad så att det är rätten som ger tillstånd till parterna att hänvisa till handlingar helt eller delvis. Det kan visserligen övervägas om inte rätten ensam skulle få bestämma i hänvisningsfrågan. Emellertid bör parternas uppfattning i frågan tillmätas stor betydelse. Det är ju dessa som har de bästa förutsättningarna att bedöma om muntlighet krävs för att lägga fram saken. Åtminstone tills vidare bör det därför föreligga konsensus mellan rätten och en part som vill använda hänvisningsmetoden.

Femte stycket omfattar också de befintliga reglerna om att skriftliga bevis inte behöver läsas upp för att få läggas till grund för domen. Reglerna finns för närvarande i 43 kap. 8 § tredje stycket men har överförts till denna paragraf. Genom den nya bestämmelsen utformning kan även annan bevisning i skriftlig form än sådan som regleras i 38 kap. läggas fram genom hänvisning.

43 kap. 9 §

Sedan bevisningen lagts fram får parterna hålla slutanförenden.

Paragrafen har endast justerats språkligt.

43 kap. 13 §

Vid fortsatt huvudförhandling skall handläggningen fortsätta där den slutade vid den tidigare förhandlingen.

Vid ny huvudförhandling skall målet företas till fullständig handläggning. Bevis, som upptagits vid tidigare handläggning, skall tas upp på nytt, om rätten finner detta vara av betydelse i målet och det inte finns hinder mot att ta upp beviset. *I mål där förlikning om saken är tillåten får dock förnyad bevisupptagning inte ske, om ingen av parterna begär det.* Om bevis inte tas upp på nytt, skall det läggas fram på lämpligt sätt.

Paragrafen har berörts i avsnitt 6.3.1.2.

Som en ny tredje mening i andra stycket har intagits samma bestämmelse som den vilken intagits i 35 kap. 13 § första stycket andra meningen.

43 kap. 15 §

Om rätten sedan huvudförhandlingen avslutats men innan domen meddelas vill verka för en förlikning eller annan samförstånds lösning, får rätten med parternas samtycke för dem redovisa sin uppfattning om utgången i målet.

Paragrafen är ny och innebär en utvidgning av förlikningsinstitutet efter mönster av en dansk förebild. Paragrafen behandlas utförligt i kapitel 11.

44 kap. 2 §

Uteblir ena parten från ett sammanträde under förberedelsen av ett mål där förlikning om saken är tillåten, skall tredsdom meddelas på yrkande av motparten, om den som uteblivit kallats vid påföljd av sådan dom. Yrkas inte tredsdom, skall målet avskrivas.

Är det svaranden som uteblir, får dock på yrkande av käranden målet sättas ut till ett nytt sammanträde. *Inställer sig svaranden inte heller till detta gäller första stycket.*

Första och andra styckena tillämpas också när en part, som förelagts att infinna sig personligen vid sammanträdet vid påföljd av tredsdom, underlåter att följa föreläggandet.

Avser sammanträdet endast en fråga om rättegångshinder skall i stället målet avskrivas, om käranden kallats att infinna sig vid påföljd att käromålet annars förfaller men underlåter att följa föreläggandet.

Paragrafen behandlas i avsnitt 4.5.1.2.

Paragrafen reglerar påföljden för utevaro från sammanträden under förberedelsen i dispositiva tvistemål.

Första och andra styckena har språkligt moderniserats.

Tredje stycket, som är nytt, avser situationer när en part förelagts att infinna sig personligen vid påföljd av tredskodom men inte följt föreläggandet. En part skall enligt de nya reglerna i 42 kap. 12 § föreläggas att inställa sig personligen vid påföljd att tredskodom annars kan komma att meddelas, om parten skall höras formellt i bevissyfte.

Även fjärde stycket är nytt. Det omfattar situationer när ett sammanträde endast avser en fråga om rättegångshinder. I sådana fall skall käranden kallas på samma sätt som i indispositiva tvistemål, dvs. vid påföljd att käromålet kan förfalla, om käranden inte inställer sig till sammanträdet. Detta framgår av 42 kap. 12 § tredje stycket. Underlåter en kärande att infinna sig till ett sammanträde vid vilket skall prövas en fråga om rättegångshinder eller underlåter käranden att i enlighet med kallelsen komma personligen, blir påföljden att målet avskrivs.

44 kap. 3 §

Uteblir en kärande från ett sammanträde under förberedelsen av ett mål där förlikning om saken inte är tillåten, skall målet avskrivas om käranden kallats vid påföljd att käromålet annars förfaller.

Uteblir svaranden och har vite förelagts honom eller henne, får rätten i stället för att förelägga nytt vite förordna, att svaranden skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till senare dag.

Första stycket tillämpas också när en kärande, som förelagts att infinna sig personligen vid sammanträdet vid påföljd att käromålet annars förfaller, underlåter att följa föreläggandet.

Paragrafen behandlas i avsnitt 4.5.1.2.

Paragrafen reglerar påföljden vid utevaro från sammanträden under förberedelsen i indispositiva tvistemål.

Första och andra styckena har språkligt moderniserats.

Det tredje stycket är nytt. Enligt föreslagen lydelse av 42 kap. 12 § skall käranden i indispositiva mål kallas personligen till sammanträden där han eller hon skall höras i bevissyfte vid påföljd att käromålet annars kan komma att förfalla. Om käranden inte följer ett sådant föreläggande, skall enligt hänvisningen i det tredje stycket det första stycket tillämpas, vilket innebär att målet skrivs av.

44 kap. 4 §

Om en part uteblir eller underlåter att infinna sig personligen vid en huvudförhandling tillämpas 1-3 §§.

Har föreläggande meddelats en part att *inställa sig* vid påföljd att annars tredsdom *kan komma att meddelas* eller målet *kan avgöras* utan hinder av hans *eller hennes* utevaro, och meddelas *inte* tredsdom, får rätten på yrkande av den *part som inställt sig ändå genomföra huvudförhandlingen. Framställs inte något* sådant yrkande skall målet avskrivas.

Paragrafen behandlas i avsnitt 4.5.1.2.

Paragrafen omfattar både dispositiva och indispositiva mål. Den innehåller regler om påföljd vid utevaro från huvudförhandling.

Det första stycket har justerats så att de nya reglerna om kallelser till sammanträden under förberedelsen blir tillämpliga även vid kallelser till huvudförhandlingar. Den möjlighet som käranden har att vid svarandens utevaro från ett sammanträde under förberedelsen avstå från tredsdom och i stället få målet utsatt på nytt föreslås omfatta även huvudförhandling.

Andra stycket har språkligt moderniserats.

44 kap. 7 §

Uteblir båda parterna eller en av dem från ett sammanträde under förberedelsen där en rättegångsfråga skall prövas eller bevisupptagning ske, får ändå frågan prövas eller beviset tas upp.

Paragrafen behandlas i avsnitt 4.5.1.2.

Förutom att en språklig modernisering har gjorts i paragrafen har denna utsträckts till att avse även sammanträden under förberedelsen då bevisupptagning (utom huvudförhandling) skall ske.

Paragrafen omfattar således situationer då båda eller en av parterna inte kommit till ett sammanträde där en rättegångsfråga skall prövas eller bevisupptagning ske. Utredningen har föreslagit en skärpning av reglerna om påföljder för underlåtenhet att följa kallelser till sådana sammanträden. Den skärpningen får till följd att utrymmet för att tillämpa den nu behandlade paragrafen minskar. Ett exempel på när den dock kan komma att tillämpas är att en svarande inte inställer sig till ett sammanträde där en fråga om rättegångshinder skall behandlas.

45 kap. 4 §

I stämningsansökan skall åklagaren *uppgge*:

1. den tilltalade;
2. målsäganden, om sådan *finns*;

3. den brottsliga gärningen med angivande av tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter, som *behövs* för dess kännetecknande, samt det eller de lagrum, som *är* tillämpliga;

4. de bevis *som åberopas* och vad *som skall styrkas* med varje särskilt bevis; samt

5. de omständigheter, som *gör domstolen behörig*, om *inte behörigheten framgår på annat sätt*.

Vill åklagaren i samband med åtalets väckande enligt 22 kap. 2 § väcka talan om enskilt anspråk, skall i ansökan *lämnas uppgift om* anspråket, de omständigheter *som* det grundas *på* samt de bevis som åberopas och vad *som skall styrkas* med varje särskilt bevis.

Om den tilltalade är eller har varit anhållen *eller* häktad på grund av misstanke om brott som omfattas av åtalet, skall åklagaren *ange* detta i stämningsansökan. Uppgift skall dessutom lämnas om tiden för frihetsberövandet.

Har åklagaren några önskemål om hur målet skall handläggas, bör detta anges i stämningsansökan.

Ansökan skall vara undertecknad av åklagaren.

Paragrafen innehåller regler om vad en stämningsansökan i brottmål skall innehålla.

Förutom språkliga justeringar har den ändringen gjorts att ett nytt fjärde stycke förts in i paragrafen (jfr 42 kap. 2 § andra stycket). Syftet med det nya stycket är främst att åklagaren redan i stämningsansökan skall lämna synpunkter på frågan om målet kan avgöras utan huvudförhandling (jfr 45 kap. 10 a §). På så vis får också den tilltalade på ett tidigt stadium möjlighet att ta ställning till den frågan. Men åklagaren kan också redan i stämningsansökan redovisa eventuella önskemål om att ett vittne eller målsägande skall få delta i en huvudförhandling per telefon eller genom videokonferens.

45 kap. 10 §

I stämningen skall rätten även förelägga den tilltalade att muntligen eller skriftligen uppge vilken bevisning *som åberopas* och vad *som skall styrkas* med varje bevis. Detta gäller dock inte, om det på grund av den tilltalades erkännande eller andra omständigheter kan antas att uppgift om bevisning inte behövs.

De skriftliga bevis som åberopas bör ges in samtidigt med att bevisuppgift lämnas.

Om det behövs för att huvudförhandlingen skall kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt får rätten också förelägga den tilltalade att skriftligen redovisa sin inställning till åtalet och grunden för den.

Om målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling skall den tilltalade upplysas om detta och om sin rätt till sådan förhandling.

Paragrafen behandlas i avsnitt 4.5.4.1.

Paragrafen innehåller bestämmelser om stämning och skriftligt svaromål.

Förutom att språkliga justeringar gjorts i första stycket har ett nytt fjärde stycke införts. Den nya regeln innebär att den tilltalade i förekommande fall skall upplysas om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling. Den tilltalade skall också upplysas om att han eller hon har rätt till en sådan förhandling. Som underlag för sin bedömning kan rätten komma att ha ett önskemål från åklagaren enligt 45 kap. 4 § fjärde stycket.

45 kap. 10 a §

Ett mål avgörs efter huvudförhandling. Utan sådan förhandling får rätten dock

- 1. avgöra mål på annat sätt än genom dom,*
- 2. meddela frikännande dom sedan åtalet lagts ned,*
- 3. meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller är påkallad med hänsyn till utredningen i målet eller av något annat skäl.*

Innan ett mål avgörs enligt första stycket 3 skall parterna beredas tillfälle att slutföra sin talan om de inte redan kan anses ha gjort detta.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 4.5.4.1.

Genom den föreslagna regeln införs en möjlighet för tingsrätterna att avgöra brottmål i sak utan huvudförhandling.

I paragrafens *första stycke* anges först huvudregeln om att brottmål skall avgöras efter huvudförhandling. Därefter upptas i tre olika punkter de fall där sådan förhandling kan underlåtas. De två första avser fall där ingen egentlig prövning av saken sker, och de motsvarar helt gällande rätt. I den tredje punkten anges de tre förutsättningarna för att få avgöra ett brottmål i sak utan huvudförhandling:

- Ingen svarare påföljd än böter är aktuell i målet.
- Ingen av parterna – åklagare, målsägande eller tilltalad – har begärt huvudförhandling.
- Huvudförhandling är inte påkallad med hänsyn till utredningen av målet eller av något annat skäl.

Det bör observeras att samtliga tre förutsättningar måste vara uppfyllda för att ett avgörande på handlingarna skall få ske. I fråga om tolkningen av det sistnämnda rekvisitet hänvisas till vad som

anförts i författningskommentaren till 42 kap. 18 §. Det kan tilläggas att det i mål mot unga lagöverträdare kan finnas särskild anledning att hålla huvudförhandling även om detta inte är påkallat av något annat skäl. När det gäller unga anses ju själva förhandlingen och det muntliga avkunnandet av domen ha en sådan uppfostrande verkan att rätten generellt sett bör vara försiktig med att avgöra sådana mål utan huvudförhandling.

I *andra stycket* finns – efter mönster från tvistemålsregleringen – en regel om att parterna som regel skall beredas tillfälle slutföra sin talan innan ett mål prövas i sak utan huvudförhandling.

45 kap. 13 §

Om det behövs för målets beredning eller av annat skäl skall rätten hålla sammanträde med parter och andra som berörs. I fråga om kallelse av parter skall 15 § tillämpas.

Uteblir någon som kallats till sammanträdet, får detta ändå hållas, om det främjar *beredningen av målet*. Uteblir någon från ett sammanträde där en *rättegångsfråga skall prövas eller bevisupptagning ske*, får ändå *frågan prövas eller beviset tas upp*. Om den som uteblivit förelagts vite, får rätten besluta att nytt vite skall föreläggas eller att han skall hämtas till rätten.

I fråga om sammanträden för prövning av tvångsmedel finns bestämmelser i 24-27 kap.

Paragrafen behandlas i avsnitt 4.5.2.

Paragrafen innehåller regler om andra sammanträden än huvudförhandling i brottmål.

I första stycket har regeln om sammanträde under ett brottmålsberedning gjorts obligatorisk för det fall att ett sammanträde behövs för målets beredning eller av något annat skäl. Sammanträdet kan avse själva huvudfrågorna i målet men kan också ägnas åt planering av en omfattande huvudförhandling. Vidare kan sammanträdet behandla rättegångsfrågor eller ägnas åt bevisupptagning utom huvudförhandling. I vilken mån ett bevis skall tas upp utom huvudförhandling regleras inte direkt av denna paragraf. Regler om detta finns i stället på andra ställen (36 kap. 19 §, 37 kap. 3 §, 38 kap. 6 §, 39 kap. 2 § och 40 kap. 11 §).

I andra styckets första mening har ordet *förberedelsens* ersatts av *beredningens*. Det är med hänvisning till att förundersökningen i regel har samma betydelse och funktion som en förberedelse i tvistemål mer ändamålsenligt att kalla tingsrättens handläggning av ett brottmål före huvudförhandlingen för beredning.

Andra styckets andra mening är ny. Den innehåller en särreglering för sammanträden där en rättegångsfråga skall prövas eller ett

bevis skall tas upp utom huvudförhandling. Regeln motsvaras för tvistemålens del av en bestämmelse 44 kap. 7 §. Tidigare fanns en del av denna regel i 35 kap. 9 § tredje mening som utgått. Att rättegångsfrågor kan prövas i den tilltalades utevaro vid huvudförhandling framgår av 46 kap. 15 a § fjärde stycket.

Tredje stycket är nytt. I detta finns en erinran om att det finns särskilda bestämmelser för vissa sorters sammanträden, nämligen sådana som behandlar straffprocessuella tvångsmedel.

Det nuvarande tredje stycket, som reglerade en fråga om telefonanvändning, har utgått. Frågan om när telefon får användas regleras nu i 5 kap. 10 §. Angående motiveringen till detta, se kapitel 9.

46 kap. 3 §

Om det finns sådant hinder mot huvudförhandling som avses i 2 § första stycket 4-6, får huvudförhandlingen ändå påbörjas, om det kan antas att hindret kommer att undanröjas utan att ny huvudförhandling behöver hållas enligt 11 § tredje stycket och en uppdelning av förhandlingen inte är olämplig med hänsyn till målets beskaffenhet.

Inställs huvudförhandlingen, får rätten ändå ta upp muntlig bevisning, om det är tillåtet enligt reglerna för bevisupptagning utom huvudförhandling och den som skall höras finns tillgänglig.

Om bevisning upptas med stöd av andra stycket *tillämpas* vad som föreskrivs om bevis som tas upp utom huvudförhandlingen.

I paragrafen har gjorts samma ändringar som de vilka gjorts i 43 kap. 3 § för tvistemålens del.

I det tredje stycket har en språklig justering gjorts.

46 kap. 6 §

Vid huvudförhandlingen skall åklagaren framställa sitt yrkande. Den tilltalade skall uppmanas att kort ange sin ståndpunkt och grunden för den. Åklagaren skall därefter utveckla sin talan. Målsäganden och den tilltalade skall i den mån det behövs beredas tillfälle att utveckla sin talan.

Härefter skall målsäganden och den tilltalade höras och annan bevisning förebringas. Förhör med målsäganden och den tilltalade bör äga rum innan vittnesbevisning tas upp rörande den omständighet som förhöret gäller.

Om huvudförhandling *hålls* trots att målsäganden eller den tilltalade inte är närvarande skall rätten i den mån det behövs *se till att det som han eller hon tidigare anfört läggs fram ur handlingarna*.

Vid genomgång av yrkanden, inställning till yrkanden, utvecklande av talan och framläggande av bevisning i skriftlig form får parterna med rättens tillstånd hänvisa till handlingar i målet.

Paragrafen har behandlats i avsnitt 5.3.1.

I tredje stycket har endast språkliga justeringar gjorts.

I det nya fjärde stycket har införts bestämmelser av samma slag som de vilka för tvistemålens del har tagits in i 43 kap. 7 § femte stycket.

46 kap. 9 §

I den mån det behövs skall rätten lägga fram uppgifter om den tilltalade från belastningsregistret och annan utredning om den tilltalades personliga förhållanden. Sådana uppgifter får läggas fram genom hänvisning till handlingar i målet.

Paragrafen handlar om framläggandet av utredning om den tilltalades personliga förhållanden.

Första meningen innebär en språklig modernisering som knyter an till lagen (1998:620) om belastningsregister. Någon ändring i sak avses inte.

Andra meningen är en nyhet. Av den framgår att uppgifter om den tilltalades personliga förhållanden kan läggas fram genom hänvisningar till handlingar i målet. I avsnitt 5.3.1 diskuteras skälen för det förslaget mer ingående.

46 kap. 10 §

Sedan bevisningen lagts fram får parterna hålla slutanförenden.

Paragrafen har endast justerats språkligt.

47 kap. 6 §

Utfärdas stämning, skall förberedelse i målet äga rum.

Förberedelsen har till syfte att klarlägga

1. den tilltalades inställning till åtalet och grunden för den,
2. vilka bevis som skall föreläggas och vad som skall styrkas med varje bevis samt
3. om ytterligare utredning eller andra åtgärder behövs före målets avgörande.

Rätten skall driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Så snart det lämpligen kan ske bör rätten höra parterna angående målets handläggning och, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är obehövt, upprätta en tidsplan för denna.

Upprättas en tidsplan skall parterna fortlöpande kontrollera att denna kan hållas såvitt gäller dem och deras bevisning. Uppstår svarigheter att hålla tidsplanen skall detta genast anmälas till domstolen. Om domstolen finner att tidsplanen inte kan hållas, skall parterna underrättas om detta.

Ett nytt tredje stycke har införts.

Innehållet i det nya stycket överensstämmer med de för tvistemål föreslagna bestämmelserna i 42 kap. 6 § sista stycket. Se därför kommentaren till den paragrafen och till den allmänna motivering i avsnitt 9.5.1.

47 kap. 12 §

Målsäganden skall föreläggas att inställa sig till ett sammanträde *under förberedelsen* vid påföljd att han *eller hon* annars förlorar sin rätt att föra talan om brottet. Skall *målsäganden* infinna sig personligen, skall rätten också förelägga vite. *En målsägande som skall höras i bevissyfte skall dock föreläggas att infinna sig personligen vid sammanträdet vid påföljd att han eller hon annars förlorar sin rätt att föra talan om brottet.* Den tilltalade skall föreläggas vite. Rätten förordnar om inställandet av den som är häktad.

Paragrafen reglerar hur parter skall kallas till sammanträden under förberedelsen.

I första och andra meningarna har gjorts språkliga justeringar.

En ny tredje mening har införts samtidigt som nuvarande andra stycket utgått. Den nya meningen innebär att en målsägande skall kallas till ett sammanträde under förberedelsen där han eller hon skall höras i bevissyfte vid påföljd att målsäganden annars förlorar sin rätt att föra talan om brottet.

Förslaget skall ses mot bakgrund av den skärpning av reglerna om kallelser som har föreslagits vad beträffar tvistemål. Se om detta avsnitten 4.5.1.2. och 9.5.3.

Någon skillnad mellan kallelser till sammanträden där det endast skall provas en fråga om rättegångshinder och andra sammanträden behöver lika lite som i indispositiva tvistemål göras för mål om enskilt åtal. Det torde inte finnas något hinder för rätten att förklara att målsäganden förlorat sin rätt att föra talan om brottet innan frågan om rättegångshinder prövats. Rätten prövar således i sådant fall inte saken.

47 kap. 14 §

Uteblir en målsägande från ett sammanträde under förberedelsen, skall rätten på yrkande av den tilltalade, förklara att målsäganden har förlorat sin rätt att föra talan om brottet, om målsäganden kallats vid sådan påföljd. Yrkas inte detta skall målet avskrivas.

Uteblir den tilltalade och har vite förelagts honom *eller henne*, får rätten i stället för att förelägga nytt vite förordna, att *den tilltalade* skall hämtas till rätten antingen omedelbart eller till nästa dag.

Första stycket tillämpas också när en målsägande, som förelagts att infinna sig personligen vid sammanträdet vid påföljd att han eller hon annars förlorar sin rätt att föra talan om brottet, underlåter att följa föreläggandet.

Paragrafen reglerar påföljden för parter som inte inställer sig till sammanträden under förberedelsen.

Första och andra styckena har omarbetats språkligt.

Tredje stycket är nytt. Förslaget är en konsekvens av den nya tredje meningen i föregående paragraf. Bestämmelsen är således tillämplig om en målsägande har kallats personligen till ett sammanträde för att höras i bevissyfte.

47 kap. 17 §

Uteblir båda parterna eller en av dem från ett sammanträde under förberedelsen där en rättegångsfråga skall prövas eller bevisupptagning ske, får ändå frågan prövas eller beviset tas upp.

Förutom att det har gjorts en språklig modernisering har paragrafen utsträckts till att avse även sammanträden under förberedelsen då bevisupptagning utom huvudförhandling skall ske. Den motsvaras för tvistemålens del helt av 44 kap. 7 § och för brottmålen (där allmänt åtal förs) av 45 kap. 13 § andra stycket andra meningen

Paragrafen omfattar således situationer då ingen eller endast en av parterna har kommit till ett sammanträde där en rättegångsfråga skall prövas eller bevisupptagning ske. Utredningen har föreslagit en skärpning av reglerna om kallelser till sådana sammanträden. Den skärpningen får till följd att den nu behandlade paragrafen inte längre kan tillämpas i det fallet att en målsägande inte infinner sig när han eller hon skall höras formellt i bevissyfte. Som framgått av 47 kap. 12 och 14 §§ skall i sådana fall i regel rätten i stället förklara att målsäganden förlorat sin rätt att föra talan om brottet. Paragrafen kan dock tillämpas när en tilltalad inte inställer sig till ett sammanträde där en rättegångsfråga skall behandlas.

47 kap. 20 §

Är det till fördel för handläggningen av målet, skall rätten innan förberedelsen avslutas göra en sammanställning av vardera partens yrkanden, partens inställning motpartens yrkanden, de omständigheter som parten åberopar till grund för sin talan samt partens inställning till motpartens åberopanden. Parterna skall beredas tillfälle att yttra sig över sammanställningen. Rätten får förelägga parterna att lämna underlag för sammanställningen.

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om en skriftlig sammanställning av parternas ståndpunkter, behandlas såvitt gäller tvistemål i avsnitt 5.3.2. Regleringen är densamma för tvistemål (42 kap. 16 §) och för brottmål i vilket enskilt åtal förs. Det hänvisas därför till kommentaren till 42 kap. 16 §.

47 kap. 24 §

Vid enskilt åtal tillämpas i övrigt 45 kap. 1 § tredje stycket, 2, 3, 5, 6 och 8 §§, 10 § fjärde stycket samt 10 a, 12 och 17 §§.

Beträffande huvudförhandling i mål om enskilt åtal tillämpas bestämmelserna i 46 kap. med följande avvikelser.

1. I fråga om kallelse till huvudförhandling som återupptas efter uppehåll och föreläggande för part gäller det som sägs i 23 § i detta kapitel.

2. Om båda parterna uteblir från huvudförhandling, skall målet avskrivas. I fråga om påföljd för målsägande som uteblir eller underlåter att infinna sig personligen samt om måls återupptagande tillämpas bestämmelserna i 14–16 och 18 §§ i detta kapitel. Uteblir båda parterna eller en av dem från *en huvudförhandling för handläggning av en rättegångsfråga*, får frågan avgöras utan hinder av detta.

3. Då mål sätt ut till fortsatt eller ny huvudförhandling, får rätten i stället för åtgärd som avses i 46 kap. 12 § besluta att förberedelsen skall äga rum på nytt samt meddela föreskrifter om detta.

Första stycket har justerats med hänsyn till andra ändringar.

I andra stycket 2 andra meningen har orden "särskilt sammanträde" utgått och ersatts med "huvudförhandling". Anledningen är att, om en rättegångsfråga skall prövas under förberedelsen, frågan i vilken mån en prövning kan ske trots att någon part inte inställt sig regleras i 47 kap. 17 §. Det har därför varit nödvändigt att – som här skett – reglera huvudförhandlingssituationen.

49 kap. 2 §

Har parterna skriftligen *eller inför rätten* avtalat att inte överklaga en dom som meddelas med anledning av en uppkommen tvist eller en framtida tvist som kan härledas till visst rättsförhållande, gäller avtalet. Ett avtal som ingåtts före tvistens uppkomst gäller dock inte i mål som avses i 1 kap. 3 d § första stycket.

En utfästelse om att inte överklaga en dom i tvistemål gäller, om den har gjorts efter domen.

Paragrafen behandlas i kapitel 12.

Första stycket har justerats på så vis att ett avtal som parterna träffar inför rätten om att inte överklaga en dom skall gälla. Om parterna träffar ett sådant avtal inför rätten, skall detta naturligtvis antecknas av rätten och avtalet får härmed den grad av forma-

lisering som kan krävas. Här kan erinras om den nya regeln i 42 kap. 6 § andra stycket 6, som innebär att frågan om parterna har ingått eller avser att ingå ett avtal om att inte överklaga domen i målet skall klarläggas under förberedelsen. Det är viktigt att rätten för parterna går igenom och påvisar fördelar och nackdelar med ett avtal att inte överklaga domen i den mån parterna inte kan förut-sättas ha tillräckliga kunskaper om detta.

Andra stycket har ändrats så att ett avtal mellan parterna att inte överklaga en dom skall gälla även om tvistemålet är indispositivt.

50 kap. 10 §

Hovrätten skall sända över svarsskrivelsen till klaganden.

Om det behövs, får hovrätten besluta om ytterligare skriftväxling under förberedelsen. Hovrätten får också meddela närmare bestämmelser om skriftväxlingen och därvid bestämma i vilket avseende parten skall yttra sig. En part får föreläggas att ge in mer än en skrivelse endast om det finns särskilda skäl.

Under förberedelsen får sammanträde hållas, om det behövs för en ändamålsenlig handläggning av målet. I fråga om ett sådant sammanträde tillämpas bestämmelserna i 16 § första stycket och andra stycket första meningen, 21 § första stycket första meningen och 22 §.

Ändringarna innebär att vissa bestämmelser om telefonanvändning har utgått på grund av de nya reglerna i 5 kap. 10 §.

50 kap. 17 §

I övrigt skall det som sägs i 43 kap. 1–6 §§, 7 § tredje stycket andra meningen och femte stycket, 10–12 §§, 13 § första stycket, andra stycket första meningen och tredje stycket samt 14 § tillämpas i fråga om huvudförhandling i hovrätten. Reglerna i 16 § i detta kapitel skall dock tillämpas i fråga om kallelser till huvudförhandling som återupptas efter uppehåll och förelägganden för parterna.

Vissa hänvisningar har justerats på grund av ändringar i 43 kap.

51 kap. 10 §

Hovrätten skall sända över svarsskrivelsen till klaganden. Uppgift om målsägandes eller vittnens ålder, yrke och bostadsadress som saknar betydelse för åtalet skall inte framgå av de handlingar som sänds över till den tilltalade i mål om allmänt åtal.

Om det behövs, får hovrätten besluta om ytterligare skriftväxling under förberedelsen. Hovrätten får också meddela närmare bestämmelser om skriftväxlingen och därvid bestämma i vilket avseende parten skall yttra sig. En part får föreläggas att ge in mer än en skrivelse endast om det finns särskilda skäl.

Under förberedelsen får sammanträde hållas, om det behövs för en ändamålsenlig handläggning av målet. I fråga om ett sådant sammanträde tillämpas bestämmelserna i 16 § första stycket och andra stycket första meningen, 21 § första stycket första meningen och 22 §. Hovrätten får besluta att den som är anhållen eller häktad skall inställas till sammanträdet.

Ändringarna innebär att vissa bestämmelser om telefonanvändning har utgått på grund av de nya reglerna i 5 kap. 10 §.

51 kap. 17 §

I övrigt skall det som sägs i 46 kap. 1-5 §§, 6 § andra och fjärde styckena, 8, 9, 11, 13, 16 och 17 §§ tillämpas i fråga om huvudförhandling i hovrätten. Reglerna i 16 § i detta kapitel skall dock tillämpas i fråga om kallelser till huvudförhandling som återupptas efter uppehåll och förelägganden för parterna.

När ett mål sätts ut till fortsatt eller ny huvudförhandling, får hovrätten besluta om lämpliga åtgärder för att målet skall kunna slutföras vid den förhandlingen.

I fråga om sådana åtgärder gäller 10-12 §§ i detta kapitel.

Vissa hänvisningar har justerats på grund av ändringar i 46 kap.

52 kap. 11 §

Om det är nödvändigt för utredningen i målet att en part eller någon annan hörs muntligen, får hovrätten besluta om detta på lämpligt sätt. Hovrätten skall besluta att den som är anhållen eller häktad skall inställas till förhöret.

Om hovrätten beslutat häkta någon som inte är personligen närvarande vid rätten, skall 24 kap. 17 § tredje och fjärde styckena tillämpas.

Ändringarna innebär att vissa bestämmelser om telefonanvändning har utgått på grund av de nya reglerna i 5 kap. 10 §.

55 kap. 15 §

Vid rättegången i Högsta domstolen skall i övrigt följande bestämmelser tillämpas:

1. i tvistemål, 50 kap. 10 § tredje stycket, 12 §, 14—22 §§, 24 § och 25 § första och andra styckena och
2. i brottmål, 51 kap. 8 § fjärde stycket, 10 § tredje stycket, 12 §, 14-22 §§, samt 23 a, 24, 25 och 30 §§.

Det som sägs i 50 kap. 26-29 §§ rörande tvistemål samt i 51 kap. 26-29 §§ rörande brottmål om undanröjande av tingsrätts dom och om återförvisning gäller för Högsta domstolen i fråga om lägre rätts dom.

Paragrafen har justerats med anledning av de ändringar som har gjorts i 50 och 51 kap.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Lagen föreslås träda i kraft den 1 januari 2003. I enlighet med allmänna processuella principer tillämpas de nya bestämmelserna även på mål som anhängiggjorts före ikraftträdandet. En övergångsbestämmelse skall dock garantera att en tilltalad aldrig skall vara i okunnighet om sin rätt att få en huvudförhandling till stånd.

14.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1996:242) om domstolsärenden

19 §

I 19 § paragrafen finns bestämmelser om telefonsammanträden. Paragrafen har utgått med anledning av den hänvisning till RB som görs i 21 §.

21 §

I fråga om offentlighet och ordning vid ett sammanträde tillämpas 5 kap. 1-5, 9 och 10 §§ rättegångsbalken.

Under sammanträdet skall det föras anteckningar om vad som förekommer vid detta när det gäller yrkanden, medgivanden, bestridanden, åberopanden, invändningar och erkännanden samt om den utredning som läggs fram. Har sammanträdet begränsats enligt 13 §, skall även det antecknas.

I paragrafens första stycke har tillfogats en hänvisning till 5 kap. 10 § RB. Hänvisningen innebär att RB:s regler om telefon och video blir tillämpliga även vid handläggningen av ärenden enligt ärendelagen. Såvitt avser telefon innebär förslaget inte någon förändring i sak. Utredningen har inte funnit skäl att låta regeln om sidosalar i den nya paragrafen 5 kap. 11 § RB bli tillämplig även vid handläggning enligt ärendelagen.

24 §

Vid sammanträde får vittnesförhör hållas. Förhöret får hållas under ed. I övrigt tillämpas 36 kap. 1-18 och 20-25 §§ rättegångsbalken på förhöret.

Ändringen innebär att vissa bestämmelser om telefonanvändning utgått med anledning av den hänvisning till RB som gjorts i 21 §.

25 §

I fråga om skriftliga bevis tillämpas 38 kap. 1-5 och 7-9 rättegångsbalken. I fråga om syn tillämpas 39 kap. 1 och 4-5 rättegångsbalken. I fråga om sakkunnig tillämpas 40 kap. rättegångsbalken, dock inte hänvisningen i 11 § till 36 kap. 19 § rättegångsbalken.

Ändringarna innebär samma sak som ändringarna i 24 §.

14.3 Förslag till lag om upphörande av lagen (1996:613) om försöksverksamhet med videokonferens i domstol

Lagen upphävs. Bestämmelserna i lagen har inarbetats i 5 kap. 9 och 10 §§ samt i ärendelagen.

Referenser¹

Offentligt tryck

Departementspromemorior

- Ds Ju 1980:6 Förenklad domskrivning.
Ds 1993:29 Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning.
Ds 1997:7 Domstolsförfarandet – Förslag till förbättringar.
Ds 2001:36 Hovrättsprocessen i framtiden.

Statens offentliga utredningar

- SOU 1926:33 Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Tredje delen. Rättegången i tvistemål.
SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk II.
SOU 1979:63 Barnets rätt. 2 Om föräldransvar m.m.
SOU 1982:26 Översyn av rättegångsbalken. Processen i tingsrätt.
SOU 1991:106 Domstolarna inför 2000-talet.
SOU 1992:61 Ett reformerat åklagarväsende.
SOU 1995:65 Näringslivets tvistlösning.
SOU 1995:124 Ett reformerat hovrättsförfarande.
SOU 1998:40 Brottsoffer – Vad har gjorts? Vad bör göras?
SOU 1999:117 IT i demokratins tjänst. Forskarvolym VII.
SOU 2000:70 Beslut om rättspsykiatrisk undersökning – Problem och lösningar.
SOU 2001:3 Offentlighetsprincipen och den nya tekniken.
SOU 2001:33 Patentprocessen m.m.

---

¹ Referensförteckningen upptar endast de verk som det hänvisas till i fotnoterna.

SOU2001:59 Snabbare lagföring 1 – Några förslag till förbättringar.

Propositioner

Prop. 1942:5	med förslag till rättegångsbalk.
Prop. 1971:30	med förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar, m.m.
Prop. 1973:87	med förslag till lag om rättegången i tvistemål om mindre värden, m.m.
Prop. 1976/77:96	med förslag till patentbesvärsträtten m.m.
Prop. 1979/80:87	om ändring i rättegångsbalken m.m.
Prop. 1980/81:84	med förslag till lag om införande av utsökningsbalken m.m.
Prop. 1980/81:175	om förenklad domskrivning
Prop. 1982/83:134	med förslag till åtgärder för att åstadkomma snabbare avgöranden i skattebrottmål
Prop. 1986/87:89	om ett reformerat tingsrättsförfarande.
Prop. 1989/90:71	om några processrättsliga frågor.
Prop. 1990/91:8	om vårdnad och umgänge.
Prop. 1995/96:115	En ny lag om domstolsärenden.
Prop. 1997/98:45	Miljöbalk.
Prop. 1998/99:35	Ny lag om skiljeförfarande.
Prop. 1998/99:65	Videokonferens i rättegång.
Prop. 1999/2000:26	Effektivisering av förfarandet i allmän domstol.
Prop. 1999/2000:67	Effektivare handläggning av straffförelägganden m.m.
Prop. 2000/01:32	Säkerhetskontroll i domstol.
Prop. 2000/01:108	Åtgärder mot inställda huvudförhandlingar i brottmål vid tingsrätterna m.m.

Utländskt offentligt tryck

Finland

RP 32/2001 rd. med förslag till lagar om ändring av bestämmelserna om förberedelse och huvudförhandling i tvistemål samt behandling av ansökningsärenden i rättegångsbalken och i vissa andra lagar.

Danmark

Betaenkning nr. 1341/1997. Småsagsproces – Inkassoprocess.
Betaenkning nr. 1401/2001. Reform af den civile retspleje I.
Instansordningen, byrettens sammensætning og almindelige
regler om sagsbehandlingen i første instans.

Justitieombudsmannen

JO:s ämbetsberättelse 1970.
JO:s ämbetsberättelse 1992/93.
JO:s ämbetsberättelse 1995/96.
JO:s ämbetsberättelse 1996/97.
JO:s ämbetsberättelse 1998/99.
JO:s ämbetsberättelse 1999/2000.
JO:s ämbetsberättelse 2001/02.

Bearbetningar m.m.

Andrén, Hans, Utvärdering av domare i Danmark. Tidskrift för
Sveriges domareförbund 4/2000.
Bergholtz, Gunnar, Ratio et Auctoritas. Ett komparativrättsligt
bidrag till frågan om domsmotiveringens betydelse främst i
tvistemål. Lund 1987.
Bernitz, Ulf, Ett hot mot den lilles rättssäkerhet. Svenska Dag-
bladet 1979-10-23.
Brolin, Thore, Rehnström, Åke, Widebeck, Magnus, Tvistemåls-
processen I. En handledning för förberedelsen (tredje uppla-
gan). Göteborg 2001.
Camitz, Allan, Studiebesök i dansk domstol. Domstolsverket in-
formerar nr. 2 1999.
Corell, Hans m.fl., Sekretesslagen. Kommentar till 1980 års lag
med ändringar (tredje upplagan). Lund 1980.
Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kom-
mentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna.
Stockholm 1997.
Domskrivning. En promemoria från Sveriges domareförbund.
1980.

- Domstolsverket, Video i domstolarna, DV-rapport 1995:5
- Försöksverksamhet med videokonferens i rättegång i allmän domstol – delredovisning av ett regeringsuppdrag, DV-rapport 2001-3.
  - Utredning om Rättslig reglering av enskilda bandinspelning vid rättegång. Promemoria 1978-10-5285-1977.
- Edelstam, Henrik, Offentlighet och sekretess i rättegång. Principen om förhandlingsoffentlighet. Stockholm 2001.
- Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet. Uppsala 1991.
- Ekelöf, P.O., Rättegång. Första häftet (sjunde upplagan). Lund 1990.
- Rättegång. Fjärde häftet (femte upplagan). Lund 1990.
  - Rättegång. Femte häftet (sjätte upplagan). Lund 1987.
- von Eyben, W.E., Dommer-tilkendegivelser. Köpenhamn 1987.
- Dommertilkendegivelser 1987 til 1997. UfR 1998.
- Fitger, Peter, Rättegångsbalken (Norstedts laghandböcker). Stockholm 1984.
- Främby, Thomas, Om domareutbildning i Danmark. SvJT 1983.
- Domarrollen i ett europeiskt perspektiv. Domarrollen i Danmark. Särtryck av en artikelserie i tidskriften Domstolsverket informerar under 1992 och 1993.
- Garde, Peter, Larsen, Claus m.fl. (red.), Dommeren i det 20. århundrede. Dommerforeningens 100 års jubileum. Köpenhamn 2000.
- Granhag, Pär Anders, Strömwall, Leif A, How to detect deception? Arresting the beliefs of police officers, prosecutors and judges. Psykologiska institutionen. Göteborgs Universitet.
- Gärde, N, Rättegångsbalken. Minnesskrift ägnad 1734 års lag av jurister i Sverige och Finland. Del I. Stockholm 1934.
- Gärde, N, Engströmer, Thore, Strandberg, Tore, Söderlund, Erik, Nya Rättegångsbalken jämte lagen om dess införande. Med kommentar. Stockholm 1949 (citeras Gärde m.fl.).
- Hellners, Trygve, Bör förhørsutsaga återges i dom? SvJT 1980.
- Anmälan av Processuell preklusion av Bengt Lindell. SvJT 1995.
- Heuman, Lars, Preklusionsrisken vid bevissäkringspassivitet, SvJT 1993.
- Högsta domstolen, Handledning för revisionssekreterare. Godkänd i plenum den 25 november 1999.
- Kring, Claes, Bättre skäl i brottmål. SvJT 1979.
- Larsson, Sven, Studier rörande partshandlingar. Uppsala 1970.

- Lavin, Rune, En JO:s syn på domskrivningen i förvaltningsdomstol. Förvaltningsrättslig tidskrift nr. 3 1999.
- Förvaltningsprocessen 2000. Juridisk Tidskrift 2000-2001.
- Lindblom, Per-Henrik, Tes, antites och syntes – perspektiv på processrätten. SvJT. 1734 års lag – 250 år.
- Allmän domstol som alternativt tvistlösningsorgan. Festskrift till Per Olof Bolding. Stockholm 1992.
- Lindell, Bengt, Partsautonomins gränser – i dispositiva tvistemål och med särskild inriktning på rättsanvändningen. Uppsala 1988.
- Processuell preklusion. Av nya omständigheter eller bevis rörande saken. Göteborg 1993.
  - Alternativ tvistlösning. Särskilt medling och skiljeförfarande. Uppsala 2000.
- Norman, Jan, Medling och andra typer av alternativ konfliktlösning. Uppsala 1999.
- Skogsberg, Lennart, Medling – en oupptäckt möjlighet? Tidskrift för Sveriges domareförbud, nr. 3/95.
- Widebeck, Tord, Dom idag. SvJT 1978.
- Vindelöv, Vibeke, Konflikt, tvist og mægling – konfliktlösning ved forhandling. Köpenhamn 1997.

Rättsfall

Europadomstolen

- Pretto m.fl. mot Italien, dom den 8 december 1983, nr. 71.
- Unterpertinger mot Österrike, dom den 24 november 1986, nr. 110.
- Bricmont mot Belgien, dom den 7 juli 1989, nr. 158.
- Kostovski mot Nederländerna, dom den 20 november 1989, nr. 166.
- Windisch mot Österrike, dom den 27 september 1990, nr. 186.
- Delta mot Frankrike, dom den 19 december 1990, nr. 191-A.
- Isgrò mot Italien, dom den 19 februari 1991, nr. 194-A.
- Asch mot Österrike, dom den 26 april 1991, nr. 203.
- Lüdi mot Schweiz, dom den 15 juni 1992, nr. 238.
- Artner mot Österrike, dom den 28 augusti 1992, nr. 242-A.
- Hadjianastassiou mot Grekland, dom den 16 december 1992, nr. 252.
- Saïdi mot Frankrike, dom den 20 september 1993, nr. 261-C.

Georgiadis mot Grekland, dom den 29 maj 1997.

Europakommissionen

8769/79 mot Tyskland, D.R. 25 s. 240.

10412/83 mot Frankrike, D.R. 52 s. 128.

24949/94, Konttinen mot Finland, D.R. 87-A s. 68.

Högsta domstolen

NJA 1992 s. 532.

NJA 1993 s. 616.

NJA 2000 C 26.

Regeringsrätten

RÅ 1989 ref. 56

RÅ 1997 ref. 10.

Arbetsdomstolen

AD 1993:91.

Hovrätterna

RH 1997:12

RH 1998:98

RH 2000:3

Kommittédirektiv

Processen i allmän domstol

**Dir.
1999:62**

Beslut vid regeringssammanträde den 1 juli 1999.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall undersöka hur rättegången i tvistemål och brottmål med bibehållen rättssäkerhet kan förbättras. Utredaren skall särskilt uppmärksamma frågor om muntlighet, omedelbarhet och koncentration i förfarandet samt frågor om bevisning. Vidare skall utredaren undersöka om man kan förenkla arbetet med domskrivning. Frågor om domstolarnas sammansättning och organisation och frågor som endast avser processen i högre domstol ingår inte i uppdraget eftersom dessa frågor är föremål för överväganden i annan ordning. Utredaren skall lägga fram de lagförslag som undersökningarna ger anledning till.

Inledning

Rättsväsendet skall sörja för medborgarnas rättstrygghet och rättssäkerhet. Alla mål och ärenden vid domstolarna skall handläggas på ett rättssäkert och ändamålsenligt sätt och med rimliga handläggningstider. Ett effektivt resursutnyttjande kräver att modern teknik används i den utsträckning det är möjligt. Reglerna om handläggningen skall vara utformade utifrån ett medborgarperspektiv. Däri ligger bland annat att hänsyn skall tas till brottsoffrens ställning i processen. Reglerna bör vara utformade så att

den som vänder sig till en domstol får sina frågor behandlade och tvister lösta på ett sätt som är anpassat för det enskilda fallet, en enkel, snabb och rättssäker handläggning. Reglerna bör i den mån det är möjligt vara utformade så att parter kan ta till vara sin rätt utan eget juridiskt ombud. Reglerna skall givetvis motsvara de anspråk som Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna ställer.

Reglerna om förfarandet vid domstol i tvistemål och brottmål finns i rättegångsbalken (RB), som vid sitt ikraftträdande år 1948 innebar djupgående förändringar av rättegången. Särskilt betydelsefulla var nya principer om att förfarandet skulle präglas av muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Under årens lopp har reglerna i balken ändrats vid åtskilliga tillfällen. Viktigare justeringar av processens grundprinciper gjordes år 1987 (prop. 1986/87:89, JuU 1986/87:31, rskr. 1986/87:278) på grundval av Rättegångsutredningens betänkande Översyn av rättegångsbalken 1 Processen i tingsrätt (SOU 1982:25-26). De regler som då tillkom är i huvudsak oförändrade.

Frågor som är specifika för hovrättsprocessen har nyligen undersökts av Hovrättsprocessutredningen som lade fram vissa förslag i betänkandet Ett reformerat hovrättsförfarande (SOU 1995:124). På grundval av det betänkandet har riksdagen nyligen beslutat vissa smärre ändringar i reglerna om hovrättsprocessen (prop. 1998/99:37; bet. 1998/99:JuU13; rskr. 1998/99:143). Andra delar av betänkandet återstår att ta ställning till.

Frågor som är specifika för hovrättsprocessen bör därför inte nu utredas på nytt.

Lagen (1996:242) om domstolsärenden, som vid de allmänna domstolarna gäller parallellt med rättegångsbalken, är vår modernaste förfarandereglering. Den kan för den skull inte helt lämnas utanför reformöverbägandena. I vissa hänseenden kan den till och med tjäna som förebild.

Muntlighet, skriftlighet och omedelbarhet

Gällande rätt

Förfarandet i tingsrätt enligt rättegångsbalken är uppdelat i ett skede för förberedelse (beredning) och ett skede för avgörande. När det gäller förberedelsen upptog balken för tvistemålens del ursprungligen en huvudregel om muntlighet. Numera gäller för

tvistemålens del enligt 42 kap. 9 § RB att förberedelsen sker vid sammanträde eller genom skriftväxling eller annan handläggning. Om det är lämpligt, får olika former av förberedelse förenas. En parts skyldighet att avge ett skriftligt svaromål eller att inställa sig till ett sammanträde är för vissa fall sanktionerad genom att domstolen kan meddela tredsdom, vilket innebär en summarisk prövning som i första hand grundas på kärandens uppgifter.

I brottmål var förberedelsen i tingsrätt ursprungligen alltid rent skriftlig. Numera kan tingsrätten enligt 45 kap. 13 § RB under förberedelsen hålla ett sammanträde, om det finns särskilda skäl. Förklaringen till att brottmålsförfarandet i huvudsak saknar muntlig förberedelse inför tingsrätten är att polisutredningen (förundersökningen) i praktiken fyller mycket av den funktionen.

Ett förberedelsesammanträde i tingsrätt får enligt 42 kap. 10 § och 45 kap. 13 § RB hållas per telefon, om det är lämpligt med hänsyn till sammanträdets ändamål och övriga omständigheter eller om ett sammanträde inför rätten skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att sammanträde hålls inför rätten. När det gäller avgörandeskedet i tvistemål och brottmål bygger rättegångsbalken fortfarande på en huvudregel om att avgörandet kräver en huvudförhandling. För åtskilliga tvistemålsfall finns dock i 42 kap. 18 § RB regler om att rätten i stället får avgöra målet utan att hålla huvudförhandling. Det gäller bl.a. avgöranden genom slutligt beslut, medgivna eller förlikta mål samt fall där någon huvudförhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet och inte heller begärs av någon av parterna.

I brottmål är det endast avvisnings- och avskrivningsbeslut som kan meddelas utan huvudförhandling. Många brottmål kan emellertid med stöd av 46 kap. 15 § RB avgöras utan att den tilltalade har infunnit sig till huvudförhandlingen.

Även för rättegången efter ett överklagande från tingsrätt till hovrätt bygger rättegångsbalken på att förfarandet skall vara uppdelat i en förberedelse och ett avgörandeskede. Det är ovanligt med muntlig förberedelse i hovrätten. Däremot är huvudförhandling, dvs. en muntlig förhandling, det vanligaste sättet att avgöra ett mål efter sakprövning. Reglerna om i vad mån förberedelsen skall vara skriftlig eller muntlig och reglerna om i vilka fall ett avgörande kan grundas på handlingarna i målet har alldeles nyligen reformerats (prop. 1998/99:37, bet. 1998/99:JuU13, rskr.

1998/1999:143). Det finns därför inte anledning att här gå närmare in på innehållet i dessa regler.

Vid huvudförhandling skall domstolens avgörande enligt 17 kap. 2 § och 30 kap. 2 § RB grundas på det som har förekommit vid förhandlingen (omedelbarhetsprincipen). Enligt muntlighetsprincipen får parter och andra vid förhandlingen inte läsa från papper utan är skyldiga att använda sig av det talade ordet. Vissa handlingar, t.ex. skriftliga bevis, får dock läsas upp. Det är i princip endast det som har sagts vid huvudförhandlingen som blir processmaterial. En viss uppluckring skedde dock år 1987 på den punkten. Enligt 43 kap. 8 § och 46 kap. 7 § RB kan domstolen besluta att skriftliga bevis skall anses upptagna vid huvudförhandlingen utan att de har lästs upp vid denna, om parterna medger detta, om domstolens ledamöter tagit del av bevisen och om det inte är olämpligt med hänsyn till omständigheterna. Om avgörandet inte sker efter huvudförhandling, skall det grundas på det som handlingarna innehåller och det som i övrigt har förekommit i målet.

Förfarandet enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden är enligt 13 § den lagen skriftligt, men i förfarandet bör det ingå sammanträde, när detta kan antas vara till fördel för utredningen eller främja ett snabbt avgörande av ärendet. Domstolen kan begränsa ett sammanträde till att utreda parternas ståndpunkter i ärendet, till att ta upp muntlig bevisning eller på det sätt som annars är lämpligt. Domstolens beslut i ett ärende skall enligt 27 § den lagen grundas på det som handlingarna innehåller och det som i övrigt har förekommit i ärendet.

Riksdagen har nyligen beslutat att anta regeringens proposition om försöksverksamhet med användning av videoteknik i allmän domstol (prop. 1998/99:65, bet. 1998/99 JuU23, rskr. 1998/99:212). Det innebär att det från och med den 1 januari år 2000 blir möjligt vid vissa domstolar att använda videokonferens vid handläggningen av mål och ärenden. Lagen gäller till och med utgången av år 2001. Regleringen innebär att parter i tvistemål, brottmål, konkursärenden och domstolsärenden under vissa förutsättningar kan delta i ett sammanträde inför rätten genom videokonferens och att bevisning kan tas upp på samma sätt. Resultatet av försöksverksamheten skall enligt propositionen följas fortlöpande och utvärderas.

Utredningsbehovet

Rättegångsbalkens principer om muntlighet, omedelbarhet och koncentration vilka ligger bakom många av balkens paragrafer, genomfördes vid balkens införande med betydande stränghet för att få genomslag i den praktiska rättstillämpningen. Principerna har kunnat mjukas upp en hel del under ärens lopp i syfte att åstadkomma en effektiv process. De viktigaste förändringarna har byggt på Rättegångsutredningens utredningsarbete. Erfarenheterna av de reformer som skett är väsentligen goda, och det kan nu finnas skäl att gå vidare.

Muntlighet eller skriftlighet är i modern tid kärnfrågan vid tillkomsten av varje processordning. Fortfarande kan rättegångsbalken sägas vara präglad av den ursprungliga principen om muntlighet. Muntlighet har i många fall betydande fördelar när det gäller att åstadkomma ett förfarande som är både rättssäkert och effektivt. En av de stora fördelarna är att det fritt talade ordet tvingar fram en välgörande förenkling och begriplighet, vilket är av värde för alla som deltar i eller åhör en rättegång. I andra fall har skriftlighet fördelar som kan vara lika stora. De regler som numera finns för tvistemålen ger i allmänhet möjlighet att under både förberedelsen och avgörandeskedet välja det alternativ som bäst passar för det enskilda målet.

Gällande regler innebär emellertid att en part har en ovillkorlig rätt att få en huvudförhandling till stånd, om inte målet utan att motparten behöver kopplas in, kan avgöras som uppenbart ogrundat. För vissa fall kan den nuvarande ordningen leda till att den ena parten kan fördröja processen till nackdel för sin motpart genom att begära huvudförhandling. Reformutrymmet när det gäller att i ökad utsträckning helt kunna avslå en parts begäran om muntlighet begränsas av artikel 6 i Europakonventionen, som ger en part rätt att bli hörd muntligen, om tvisten – som det heter – är både reell och seriös.

För brottmålen i tingsrätt gäller fortfarande att en tingsrätt inte kan pröva saken utan att hålla huvudförhandling. Enklare brottmål som skulle kunna passa för ett avgörande på handlingarna, om detta var tillåtet, kan emellertid i allmänhet avgöras relativt enkelt utan att den tilltalade är närvarande. Att det med nuvarande regler inte finns någon möjlighet att avgöra brottmål på handlingarna har därför kanske inte uppfattats som särskilt besvärande i domstolarna, men detta utesluter inte i sig att det kan finnas ett reform-

behov som bör tillgodoses. En del tilltalade som med dagens regler uteblir i enklare mål skulle sannolikt kunna komma bättre till sin rätt genom att de får tillfälle att yttra sig skriftligt och garanteras få kännedom om allt processmaterial. Det har vidare för brottmålsdel i en del sammanhang förespråkats ett införande av regler om tredsdom. En reform för brottmålsdel enligt de principer som gäller för tredsdom i tvistemål bör emellertid inte ens övervägas eftersom man inte kan låta en tilltalads passivitet inverka på prövningen av ansvarsfrågan. Närmare till hands ligger en utvidgning av möjligheterna att avgöra ett mål utan att den tilltalade inställer sig.

En annan sak är vad som skall vara föremål för ett sammanträde i ett tvistemål eller brottmål. Här kommer omedelbarhetsprincipen in i bilden. Den principens ändamål är i första hand att domstolen skall ha ett gott underlag för en fri bevisprövning. När det inte förekommer någon bevisning som skall prövas i målet eller om bevisprövningen är enkel att genomföra eller om den bygger på skriftlig bevisning, har principen inte något egentligt värde för den fria bevisprövningen. Ett annat ändamål med principen skulle kunna vara att ge varje part fullständig klarhet om vad motparten yrkar och på vad han eller hon grundar sitt yrkande. Det ändamålet uppnås nog många gånger bäst genom muntlighet, särskilt om en part för sin talan på egen hand, men för parter som biträds av advokat eller annat juridiskt skolad ombud bör det kunna krävas att de skriftligen kan förklara sin inställning till saken och på vilka grunder som de stöder denna inställning. Med hänsyn till domstolens skyldighet att vid behov klargöra parternas ståndpunkter bör man inte överskatta omedelbarhetsprincipens betydelse i det nu berörda hänseendet.

Otvivelaktigt har omedelbarheten som regel ett utomordentligt stort värde för en god process. Men det i reformsammanhang intressanta är att detta nog långtifrån gäller alla fall i vilka muntlighet behövs på avgörandestadiet eller fullt ut ens i särskilt många fall. Den möjlighet som införts att för vissa fall låta en handling utgöra processmaterial trots att den faktiskt inte har lästs upp är begränsad i flera hänseenden. I betänkandet Näringslivets tvistlösning (SOU 1995:65) har man dock föreslagit en begränsning av omedelbarhetsprincipen. Utredningen har föreslagit att det skall vara möjligt att hänvisa till en skriftlig sammanfattning av parternas ståndpunkter vid en huvudförhandling i stället för att upprepa vad som står i sammanfattningen. Förslaget synes i sak

innebära ett steg i rätt riktning även om det givetvis har en begränsad inriktning. Mycket talar för att man i betydligt större utsträckning bör tillåta att ett processmaterial beaktas utan att det har lästs upp vid ett sammanträde. Målsättningen bör vara att sammanträden – såväl för beredning som avgörande av målen – inte belastas av sådant som inte behövs för att processens syften skall uppnås.

Det finns mot den nu angivna bakgrunden goda skäl att se närmare på möjligheterna att gå vidare från 1987 års reform så att muntlighet och skriftlighet i tvistemål och brottmål i större utsträckning kan blandas efter vad förhållandena i det enskilda målet ger anledning till. En möjlighet är att man tar bort parternas absoluta inflytande över vilka handlingar som skall anses vara upptagna utan någon uppläsning och att man samtidigt låter regeln omfatta även andra handlingar än sådana som kan sägas utgöra skriftliga bevis. Det finns emellertid även alternativa metoder. Det är sålunda att märka att rättegångsbalken, om man bortser från reglerna om särskild dom, i sin nuvarande utformning inte tillhandahåller någon mellanform mellan att avgörandet rörande saken helt och hållet grundas på handlingarna i målet och att det över huvud taget inte får grundas på dessa handlingar. Även om endast en liten del av saken eller kanske bara en viss fråga behöver muntlighet för att avgöras, måste alltså hela saken behandlas i alla sina delar vid huvudförhandlingen, i den mån inte en särskild dom kan ges över något. Att en part vill ha sammanträde bara för att få argumentera muntligen i en viss fråga får samma konsekvenser. I en del andra länder förekommer det att rätten friare kan bestämma om hur det muntliga inslaget i en process skall utformas. Det skall i detta sammanhang nämnas att Europakonventionen inte ger någon rätt till en huvudförhandling av den heltäckande typ som rättegångsbalken förutsätter, men väl en rätt till att få komma till tals inför domstolen.

Det kan därför vara värt att närmare undersöka om man för sådana fall där bevisfrågorna är föga framträdande bör öppna en möjlighet till att avgöra målet efter ett sammanträde som begränsats till vissa frågor i målet eller att man helt enkelt bör låta ett sammanträde i vissa fall utgöra endast ett komplement till den skriftliga handläggningen. Med sådana lösningar kan man särskilt för tvistemålens del behöva åstadkomma nya kopplingar mellan sammanträden av förberedande natur och sammanträden som skall höra till avgörandeskedet. Det kan finnas också andra lösningar

som är värda att undersöka. Självklart skall varje lösning ta stor hänsyn till parternas synpunkter utan att dessa för den skull behöver vara styrande för domstolens val.

Vid en utredning kring de nu berörda frågorna skall även möjligheterna att använda telefon och videokonferens vägas in. Om försöksverksamheten med videokonferens får en positiv bedömning vid den uppföljning och utvärdering av verksamheten som skall ske, är det naturligt att arbeta in reglerna om videokonferens i rättegångsbalken. I detta sammanhang finns det anledning att uppmärksamma att de rekvisit som bör gälla för sammanträden som hålls med hjälp av modern teknik kan behöva ges en mer träffande beskrivning än de för närvarande har. Det finns även en del andra lagtekniska frågor om användningen av telefon och videokonferens i domstol som bör lösas (jfr Ds 1997:7 s. 192 f.). En utredning när det gäller frågor om muntlighet, skriftlighet och omedelbarhet bör även avse frågan om telefon i rättegång kan användas inte bara på förberedelsestadiet utan också på avgörandestadiet under vissa förutsättningar.

Ärendelagen är utformad så att frågorna om muntlighet, skriftlighet och omedelbarhet är lösta efter de mer flexibla linjer som här skisserats. Ärendelagen kan därför till stor del lämnas utanför ett reformarbete när det gäller de frågorna.

Avvisande av bevisning

Gällande rätt

I princip har en part rätt att få den bevisning upptagen som han anser styrker hans sak. Men om rätten finner att en omständighet som en part vill bevisa är utan betydelse i målet eller att beviset inte behövs eller uppenbart skulle bli utan verkan, får rätten enligt 35 kap. 7 § RB avvisa beviset. Rätten kan också avvisa ett erbjudet bevis om bevisningen kan föras på annat sätt med avsevärt ringare besvär eller kostnad.

Utredningsbehovet

För att rätten skall kunna avvisa ett erbjudet bevis krävs det något påtagligt tecken på att beviset är onödigt eller att bevisningen bör föras på ett annat sätt. De regler om detta som finns i 35 kap. 7 §

RB har gällt oförändrade sedan balkens införande och har i huvudsak fungerat väl. Det finns emellertid situationer då reglerna är svårtillämpade. Det gäller framför allt sådana situationer där beviset inte synes kunna tas upp eller i vart fall inte kunna tas upp inom rimlig tid. Typfallet är förhör med personer som inte kan anträffas. Lagstiftningen ger inte något uttömmande svar på hur rätten bör hantera dessa fall. Klart är att rätten i en del av de fall där parten inte återtar en begäran om förhör kan behöva vilandeförklara målet enligt 32 kap. 5 § RB i avvaktan på att den det gäller kan anträffas. Detta har belysts bl.a. i rättsfallet NJA 1975 s. 115.

De nu berörda förhållandena kan utnyttjas – och har enligt erfarna domare också utnyttjats – av parter som vill obstruera. Lagstiftningen måste därför gå en balansgång så att, å ena sidan, parten inte hindras från att komma till sin rätt i de fall där de personer som han eller hon behöver ha hörda är svårträffbara och, å andra sidan, rättvisan inte hindras av att parten, kanske i otillbörligt syfte, åberopar förhör med svårträffbara personer som inte i någon större utsträckning kan bidra till sakens belysning. Ett problem är att med nu gällande regler en part i tvistemål kan åberopa förhör med sig själv och därefter, genom att hålla sig personligen helt oanträffbar, hindra att målet förs till slut.

Mot den nu angivna bakgrunden bör man utreda om reglerna i rättegångsbalken bör justeras med avseende på sådana situationer i vilka ett bevis som en part erbjuder faktiskt inte kan tas upp eller åtminstone inte kan tas upp inom rimlig tid. Det fallet att det är parten själv som håller sig undan förhör eller att på annat sätt omöjliggör ett upptagande av den bevisning det gäller bör ges en särskild lösning.

Bevisupptagning

Gällande rätt

Balkens omedelbarhetsprincip är nära förbunden med en princip om det bästa bevismaterialet. Den principen innebär bl.a. att personell bevisning inte skall läggas fram i skriftlig form utan i stället tas upp direkt av domstolen (bevisomedelbarhet). Vad lagstiftaren vid tillkomsten av rättegångsbalken särskilt vände sig mot var ett utbrett bruk av skriftliga vittnesberättelser, dvs. berättelser som

någon avgett skriftligen med anledning av en redan inledd eller förestående rättegång.

Balkens krav på muntliga förhör inför domstolen var till en början mycket omfattande. Även från principen om det bästa bevismedlet finns det emellertid numera flera undantag. Enligt 35 kap. 14 § RB får sålunda en skriftlig vittnesberättelse åberopas om det är särskilt föreskrivet eller om förhör med den som lämnat berättelsen inte kan hållas vid eller utom huvudförhandling eller i övrigt inför rätten. En sådan berättelse får också åberopas om det finns särskilda skäl med hänsyn till de kostnader eller olägenheter som ett förhör vid eller utom huvudförhandling kan antas medföra, vad som kan antas stå att vinna med ett sådant förhör, berättelsens betydelse och övriga omständigheter.

Att ett vittnesförhör hålls inför domstolen vid en huvudförhandling och att vittnets berättelse framläggs endast i skriftlig form är inte de enda alternativ som erbjuds när det gäller uppdragandet av ett bevis. Enligt 43 kap. 8 § och 46 kap. 7 § RB får sålunda ett vittnesförhör hållas per telefon, om det är lämpligt med hänsyn till bevisningens art och övriga omständigheter eller om bevisupptagning enligt vanliga regler skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att bevisningen tas upp på sådant sätt. Ett vittnesförhör kan vidare enligt 36 kap. 19 § RB äga rum utom huvudförhandling, om det inte är möjligt för vittnet att infinna sig vid huvudförhandlingen eller om en inställelse vid en sådan förhandling skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att förhöret hålls vid huvudförhandlingen. I de nu berörda fallen kan förhöret enligt 35 kap. 8 § RB hållas vid den domstol som handlägger målet eller vid en annan inländsk domstol. Enligt lagen (1946:817) om bevisupptagning vid utländsk domstol kan förhöret under vissa förutsättningar hållas utomlands. Enligt den nyligen antagna propositionen om försöksverksamhet med videokonferenser kan förhöret vid de domstolar som ingår i försöksverksamheten i vissa fall hållas genom sådan konferens. Förutsättningarna är desamma som för telefonförhör.

För ett partsförhör i tvistemål gäller till stor del samma regler som för ett vittnesförhör. Även skriftliga partsberättelser i bevis syfte är sålunda i princip otillåtna. Ett partsförhör får dock inte ske per telefon, men det kan hållas utom huvudförhandling.

Vid handläggning enligt lagen om domstolsärenden skall reglerna i rättegångsbalken i åtskilliga bevisningshänseenden tillämpas. En viktig skillnad ligger emellertid i att skriftliga vittnesberättelser i allmänhet är tillåtna. Vid handläggning enligt lagen om domstolsärenden kan även en part tillåtas att avge en skriftlig berättelse i bevis syfte. En annan sak är att bevisvärdet kan vara lägre hos bevis av detta slag.

Utredningsbehovet

Parts- och vittnesförhör utgör i många fall den centrala delen av bevisningen i ett tvistemål eller brottmål. Det finns många goda förklaringar till varför man inte kan frångå principen att framförallt vittnesbevisning normalt skall tas upp genom omedelbara förhör inför domstolen. Några av dessa brukar inte sällan sammanfattas i det klassiska uttrycket: "Papper rodnar inte". Samtidigt måste man konstatera att skriftliga vittnesberättelser i stället för förhör kan underlätta handläggningen av ett mål och påskynda förfarandet, om målet utan förhöret kan avgöras på handlingarna. Det bör särskilt övervägas om inte parterna åtminstone i de dispositiva tvistemålen kan ges möjlighet att komma överens om att det är tillräckligt med skriftliga vittnesberättelser. Det finns nämligen i övrigt nästan ingen officialskyldighet för domstolen i sådana mål när det gäller utredningens omfattning och beskaffenhet. Med en ordning av det antydda slaget skulle den part som godtar att motparten t.ex. åberopar en skriftlig vittnesberättelse själv få bära eventuella konsekvenser av sitt handlande på samma sätt som han eller hon med dagens regler bär konsekvenserna av att inte åberopa motbevisning. Ett liknande synsätt förefaller i viss utsträckning kunna anläggas på skriftliga partsberättelser. Även för sådana mål som inte är dispositiva kan det finnas anledning att mjuka upp de restriktiva reglerna om tillåtande av skriftliga berättelser. För samtliga måltyper kan det tänkas förekomma fall där rätten bör ges möjlighet att tillåta en skriftlig vittnesberättelse samtidigt som rätten kanske avslår en begäran om förhör inför domstolen. Hur långt det är möjligt att gå i nu berörda hänseenden kan inte fastställas utan en närmare utredning.

Det är inte endast de skriftliga berättelserna som är intressanta i ett reformsammanhang. En bevisupptagning i ett tvistemål eller brottmål kan ju med nu gällande regler ske på så många andra sätt

än genom ett direktförhör vid huvudförhandling inför domstolen eller en skriftlig berättelse. För vart och ett av de sätt som inte bygger på en direktupptagning vid huvudförhandling finns i lagen begränsande rekvisit. Det finns däremot inga bestämmelser om hur valet mellan två av flera sätt bör ske. Anmärkningsvärt är att rättegångsbalken inte heller innehåller några regler som tar sikte på förutsättningarna för att rätten skall kunna frångå en parts begäran om ett visst sätt för upptagande av ett bevis. Frånvaron av regler bör ses som en följd av att man vid balkens införande i huvudsak räknade endast med bevisupptagning genom den hördes närvaro i en rättssal. Om skriftliga vittnesberättelser tilläts finns det anledning att undersöka i vad mån den nu berörda frågan bör regleras.

Även de förutsättningar som gäller för några av sätten att ta upp bevis kan behöva justeras. I första hand bör prövas i vad mån erfarenheterna av försöksverksamheten med videokonferens ger anledning att i rättegångsbalken ta in bestämmelser om förhör genom sådan konferens. Det finns här anledning att uppmärksamma att i ärendet om tillåtande av försöksverksamheten förekom vissa uttalanden om de uttryckssätt som använts för att ange förutsättningarna för en videokonferens. Samma uttryckssätt används för närvarande i rättegångsbalken när det gäller telefonförhör. Åtminstone såvitt gäller de förhören kan det finnas anledning att i lagtexten ge tillåtlighetsfrågan en tydligare styrning. Högsta domstolen har nämligen i flera rättsfall kritiserat lägre domstolars användning av de nuvarande reglerna om telefonförhör i brottmål (se rättsfallen NJA 1997 s. 822 och 1998 s. 862).

Vilka förutsättningar som bör gälla för bevisupptagning utomlands kommer att uppmärksammas i arbetet med en ny lagstiftning om internationellt samarbete i brottmål och behöver därför inte behandlas i detta sammanhang.

Ändrade regler om bevisupptagningen i tvistemål och brottmål kan i vissa fall på grund av de hänvisningar som görs i lagen (1996:242) om domstolsärenden automatiskt komma domstolsärendena till del. Det bör emellertid påpekas att den lagen till stor del har andra lösningar än rättegångsbalken när det gäller frågor om bevisomedelbarhet och därför kan lämnas utanför reformarbetet t.ex. när det gäller frågan om tillåtligheten av skriftliga berättelser.

Koncentrationen i stora mål

Gällande rätt

En princip som hänger nära samman med muntlighets- och omedelbarhetsprinciperna är koncentrationsprincipen. Den innebär att en huvudförhandling om möjligt skall fortgå i ett sammanhang. Enligt 1 kap. 9 § RB får dock uppehåll i handläggningen göras under två arbetsdagar i veckan. Vid längre uppehåll anses huvudförhandlingen ha uppskjutits. Skulle den sammanlagda uppskovstiden överstiga femton dagar måste i allmänhet enligt 43 kap. 11 §, 46 kap. 11 §, 50 kap. 17 §, 51 kap. 17 § och 55 kap. 15 § RB en ny huvudförhandling hållas, dvs. förfarandet göras om. Undantag gäller för det fallet att det föreligger synnerliga skäl att hålla fortsatt huvudförhandling och syftet med en sammanhållen huvudförhandling inte eftersätts i väsentlig mån. När ett uppskov har föranletts av en rättspsykiatrisk undersökning får enligt 46 kap. 11 § tredje stycket RB och hänvisningar dit i 51 kap. 17 § och 55 kap. 15 § RB en fortsatt huvudförhandling alltid hållas, om det inte är olämpligt med hänsyn till uppskovets längd och omständigheterna i målet.

Utredningsbehovet

Det är naturligt att en utredare som har till uppgift att syssla med frågor som berör principerna om muntlighet och omedelbarhet också måste komma in på frågor som berör koncentrationsprincipen. De tre principerna har ju ett nära samband och syftar alla till att ge domstolen goda möjligheter att bedöma bevismaterialet i målet. Koncentrationsprincipen har under årens gång mjukats upp i flera hänseenden. Möjligheterna till avbrott och uppskov i en påbörjad huvudförhandling är sålunda numera relativt omfattande. Förslag om ytterligare uppmjukningar har lagts fram i promemorian Domstolsväsendet Förslag till förbättringar (Ds 1997:7). Det förslaget, som för närvarande handläggs inom Justitiedepartementet, innebär att reglerna om avbrott i huvudförhandling upphävs och att reglerna om uppskov i sådan förhandling ändras i väsentlig mån. En huvudförhandling skall enligt förslaget genomföras utan onödiga uppehåll och så långt som möjligt i ett sammanhang. Om förhandlingen inte kräver mer än tre dagar, skall den enligt förslaget genomföras inom loppet av en

vecka. I andra fall skall den pågå minst tre dagar per vecka. Om det finns särskilda skäl, får dock enligt förslaget uppehåll göras i större omfattning. Ny huvudförhandling skall enligt förslaget hållas, om uppehåll i förhandlingen gjorts i sådan omfattning att syftet med en sammanhållen huvudförhandling väsentligen gått förlorat. Förslaget syftar till att bemästra de särskilda problem som kan vara förenade med koncentrationsprincipens iakttagande i de verkligt omfattanderättegångarna. Framför allt är det vissa brottmålsrättegångar som stått i blickfältet.

Det nu berörda promemorieförslaget har fått ett mycket gott mottagande av remissinstanserna och det är regeringens avsikt att under hösten detta år föreslå riksdagen lagändringar i huvudsaklig överensstämmelse med förslaget. Regeringen räknar med att de lagändringar som kan komma till stånd kan träda i kraft under våren år 2000. Särskilt med tanke på att förslagen innebär ett viktigt avsteg från en av rättegångsbalkens bärande principer finner regeringen det vara angeläget att tillämpningen följs noga under en övergångstid. I den mån det är möjligt bör en utvärdering av lagstiftningen ske redan i samband med att de förut berörda frågorna utreds.

När det gäller de berörda problemen med omfattande brottmålsrättegångar kan även andra lösningar än sådana som gör ingrepp i reglerna om avbrott och uppskov vara värda att pröva. En tänkbar ordning är att man i undantagsfall delar upp en rättegång på det sättet att vissa delar av ett åtal handläggs och avdöms i ett sammanhang, medan andra delar sparas till ett senare tillfälle. Med den ordningen kan ändamålet bakom koncentrationsprincipen tillgodoses för varje del för sig. Enligt 30 kap. 4 § RB kräver dock en sådan uppdelning synnerliga skäl när det gäller åtal som avser samma tilltalade. Det finns anledning att överväga om denna restriktivitet behöver upprätthållas. Det är i sammanhanget att märka att 45 kap. 3 § RB, som ursprungligen innehöll en ovillkorlig regel om att flera åtal mot samma tilltalade skulle handläggas i samma rättegång, år 1956 mjukades upp så att åtalen kan handläggas i skilda rättegångar, om det är till gagn för utredningen.

Ett annat problem som har att göra med ny eller fortsatt huvudförhandling gäller rättspsykiatriska undersökningar. En sådan undersökning förutsätter enligt 2 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning att den misstänkte har erkänt gärningen eller att övertygande bevisning har lagts fram om att han har begått den. Detta medför att undersökningen i förnekade fall sällan

beslutas förrän en huvudförhandling har hållits. Av den förut angivna regeln följer att rätten kan fortsätta huvudförhandlingen sedan undersökningen har inkommit, dvs. inte behöver hålla någon ny förhandling med nya domare. Emellertid är det långtifrån ovanligt att den tilltalade efter beslutet om rättspsykiatrisk undersökning åberopar ny bevisning. Av rättsfallet NJA 1998 s. 82 framgår att jävsreglerna medför att de domare som har deltagit i beslutet om rättspsykiatrisk undersökning inte kan besluta om avvisning av den nya bevisningen med stöd av 35 kap. 7 § RB. Det är på grund av samma regler tveksamt om de domare som har beslutat om undersökningen över huvud taget kan delta i målets fortsatta handläggning sedan den nya bevisningen har åberopats (jfr RH 1997:74). I rättstillämpningen har det i flera fall förekommit att en omfattande huvudförhandling har tagits om på nytt med nya domare sedan utlåtande över en rättspsykiatrisk undersökning har kommit in. Det kan knappast anses vara den bästa lösningen. En lösning kan vara att ändra förutsättningarna för en rättspsykiatrisk undersökning så att en sådan undersökning kan tillkomma genom ett beslut som inte gör de beslutande domarna jäviga vid en fortsatt prövning av saken. Vilken väg man bör gå för att komma till rätta med de handlägningsproblem som uppkommit i samband med rättspsykiatriska undersökningar går inte att bedöma utan en närmare utredning.

Avfattningen av domar och beslut

Gällande rätt

Beteckningen dom används för avgöranden av saken i ett tvistemål eller brottmål (17 kap. 1 § och 30 kap. 1 § RB). Övriga domstolsavgöranden är beslut. Vissa beslut är slutliga.

En dom i tvistemål skall enligt 17 kap. 7 § RB avfattas skriftligen och i skilda avdelningar ange domstolen samt tid och ställe för domens meddelande, parterna samt deras ombud eller biträden, domslutet, parternas yrkanden och invändningar och de omständigheter dessa grundats på samt domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet. Om en part har rätt att överklaga eller att ansöka om återvinning, skall det i domen anges vad han eller hon i så fall skall göra. Enligt 17 kap. 8 § RB får en tredskodom och en dom genom vilken kärandens talan bifalls på grund av medgivande utfärdas i förenklad form. Den praktiska innebörden av

detta är främst att domens uppgifter inte behöver tas upp i skilda avdelningar. En beslutad dom skall enligt 17 kap. 9 § RB avkunnas eller meddelas genom att hållas tillgänglig på domstolens kansli. Ett avkunnande av domen sker genom ett muntligt återgivande av domslutet och skälen samt meddelande av klagoanvisning. Domskälen och slutet måste till sitt innehåll vara definitivt fastställda redan vid ett avkunnande, men paragrafen lämnar utrymme för en närmare utformning av domskälen vid domens skriftliga uppsättande (se Gärde m.fl., Nya rättegångsbalken, s. 190).

För en dom i brottmål gäller enligt 30 kap. 5 och 7 §§ RB i huvudsak samma regler som för tvistemål i fråga om innehållet i domen och dess meddelande. En dom i brottmål får enligt 30 kap. 6 § RB utfärdas i förenklad form, om den tilltalade har erkänt gärningen och brottspåföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller till fängelse i högst sex månader. Av motivuttalanden framgår att domen inte får utfärdas i förenklad form, om bedömningen av gärningen är tveksam. Påföljdsfrågan måste vara klar och parterna kunna förväntas godta den valda påföljden. Förs i målet talan om enskilt anspråk med anledning av brottet, förutsätter en dom i förenklad form att den mot vilken anspråket riktats medgett anspråket eller att saken är uppenbar.

Beträffande ett slutligt beslut skall enligt 17 kap. 12 § och 30 kap. 10 § RB reglerna om innehållet i en dom tillämpas, om det behövs med hänsyn till frågans beskaffenhet. Det som sägs om meddelande av dom skall tillämpas i fråga om slutligt beslut. Även ett beslut som inte är slutligt kan komma att avkunnas.

Enligt 28 § lagen om domstolsärenden skall det av ett beslut genom vilket ett domstolsärende avgörs framgå vilka skäl som bestämt utgången, om beslutet går någon part emot. Detsamma gäller andra beslut enligt den lagen, om det behövs.

Utredningsbehovet

Domskrivningen tar en avsevärd del av domarnas tid i anspråk. Särskilt gäller detta arbetet med domskälens utformning. Mot den bakgrunden är det naturligt att det från domarhåll då och då förekommer krav på nya regler som underlättar arbetet med domskrivning. Det allmänna kravet på domskäl utgör emellertid ett mycket viktigt inslag i varje demokratiskt domstolssystem (se Bergholtz utförliga redogörelse i *Ratio et Auctoritas*, år 1987).

Signifikativt är att domstolar förr i världen aldrig angav några skäl, men att regler med krav på domskäl tillkom i de flesta europeiska länder efter den franska revolutionen år 1789.

Det är i första hand parterna som kan antas ha intresse av att få ta del av domskälen. Av olika skäl kan det emellertid finnas även andra intressenter. För den allmänhetens insyn och kontroll som utövas av pressen och andra media är en utförlig redovisning av vad som förekommit i målet och klara och tydliga domskäl av stort värde och ägnat att befästa förtroendet för domstolsavgöranden. Kravet på domskäl brukar också inverka skärpande på domstolsöverläggningar i målet.

Om överklagande sker, har den högre domstolen ofta ett behov av att den överklagade domen är välmotiverad. Det gäller i synnerhet sådana fall som är underkastade krav på prövningstillstånd. Särskilt från hovrättshäll har det riktats kritik mot att tingsrättsdomar inte sällan är otillräckligt motiverade. Det finns nog fall när ett överklagande sker av den enda anledningen att klaganden inte har förstått hur tingsrätten resonerat.

De nu gällande reglerna innebär i princip att kravet på domskäl inte tar hänsyn till om det i det konkreta fallet existerar några sakliga skäl som föranleder att domskälen verkligen behöver skrivas. I vissa fall får domen visserligen utfärdas i förenklad form. De fallen är emellertid av det slaget att innehållet i domskälen utgör självklarheter. Som grundprincip borde, åtminstone i förlikningsbara tvistemål, gälla att domstolen skall kunna begränsa sina insatser när det gäller sådana domskäl som i det konkreta fallet ingen rimligen kan vara intresserad av samtidigt som domarna får tid över för domskrivning i de mer kvalificerade fallen. Ett mer flexibelt system än det nuvarande skulle härigenom kunna leda till en högre rättssäkerhet och effektivitet, särskilt om sådana domar som överklagas blir bättre motiverade.

Utomlands har man prövat olika vägar för att rationalisera arbetet med omskrivning. Detta gäller bl.a. Danmark, där en huvudförhandling i ett dispositivt tvistemål vanligen avslutas med att domaren frågar parterna om de är beredda att i anslutning till sammanträdet eller vid en senare tidpunkt ta emot ett slags tillkännagivanden (på danska; ”tilkendegivelse”). Om frågan bejakas sker vad som enligt svensk ordning på sätt och vis kan betecknas som ett domsavkunnande. Parterna får sålunda genom tillkännagivandet en redogörelse för domarens uppfattning om saken och de skäl som domaren grundar sin uppfattning på. Om parterna

efter viss given betänketid godtar tillkännagivandet, meddelas inte någon dom. I stället uppfattas parterna ha ingått en förlikning i enlighet med tillkännagivandet. Själva slutet i en godtagen tillkännagivelse tas in i domstolens protokoll och är rättskraftigt bindande samt – vid fullgörelsetalan – verkställbart. Om ett tillkännagivande har godtagits kan givetvis inte något överklagande ske. Tillkännagivandena är dock inte några förlikningsförslag från domarens sida. I stället är de genomgående så väl avvägda att domaren aldrig frångår dem i den händelse att de inte godtas. Däremot förekommer på samma sätt som i Sverige att skälen ges en närmare utformning vid domens uppsättande. Om ett tillkännagivande inte har godtagits brukar domen som regel överklagas. När en brottmålsdom avkunnas i Danmark tillfrågas parterna regelmässigt om de godtar domen. Ett godtagande hindrar emellertid i sådant fall inte ett senare överklagande. Det danska systemet har gällt sedan länge och anses ha fungerat väl med bibehållen rättssäkerhet.

Det danska systemet visar en väg att förenkla domskrivningen. Särskilt intressant är att det för dispositiva tvistemål i Danmark synes råda en hög överensstämmelse mellan skrivna domskäl och överklaganden. När ett tvistemål överklagas finns det sålunda goda domskäl, medan domskäl sällan skrivits i fall där det inte sker något överklagande. Det finns skillnader mellan den svenska och den danska processordningen som bör uppmärksammas i sammanhanget, det gäller domarens ställning och ansvaret för rättegångskostnader. Detta hindrar inte att man bör undersöka vilka möjligheter som finns att i vårt land införa ett system liknande det danska systemet med tillkännagivande eller något annat system med liknande syfte. Givetvis måste man i ett sådant sammanhang uppmärksamma att det även i ett fall som kommer att stanna i den domstol som dömt kan finnas andra än parterna som har ett intresse av att det skrivs en fullständig dom.

I första hand gäller reformbehovet tingsrätternas domar. Liknande problem som domskrivningen förorsakar kan emellertid i vissa fall förekomma när det gäller tingsrätternas beslut. Besluten bör därför inte lämnas helt utanför reformöverbäganden.

Det har förekommit omfattande diskussioner inom domarkåren rörande frågan i vad mån sådana utsagor som i målet eller ärendet avgetts i bevissyfte skall återges i ett avgörande. Den frågan har i någon mån kommit i ett nytt läge genom det av riksdagen nyligen antagna förslaget om att även den tilltalades berättelse skall tas in i

ett huvudförhandlingsprotokoll (prop. 1998/99:37). I praktiken tas därmed alla utsagor som anges i bevissyfte upp på band, som raderas sedan tiden för överklagande gått ut. Utredaren bör vara oförhindrad att lägga synpunkter i den delen om det är motiverat av övervägandena i övrigt.

Utredningsuppdraget

Utredaren skall undersöka hur muntlighet och skriftlighet bör vägas mot varandra i de allmänna domstolarnas behandling av tvistemål och brottmål för att processen med bibehållna rättssäkerhetskrav skall vara så effektiv som möjligt. Utredaren skall särskilt uppmärksamma frågor om huruvida muntligheten i avgörandeskedet i vissa fall bör begränsas på ett eller annat sätt och avgörandet i målet alltså kunna grundas även på annat än sådant som har förekommit vid en huvudförhandling. Utredaren skall emellertid inte behandla frågor som enbart rör processen i högre domstol.

Utredaren skall också undersöka om reglerna om avvisande av bevisning och om bevisupptagningen i ett tvistemål eller brottmål bör ändras. Utredaren skall särskilt uppmärksamma möjligheterna att i ökad utsträckning tillåta skriftliga berättelser.

När det gäller såväl sammanträden som förhör skall utredaren undersöka om nu gällande förutsättningar för medverkan per telefon bör ändras. Om utvärderingen av försöksverksamheten med videokonferenser ger vid handen att verksamheten bör permanentas, skall utredaren lägga fram förslag om de regler som behövs för att detta skall kunna ske.

Utredaren skall vidare undersöka vissa frågor om koncentrationen i stora mål. I det sammanhanget skall utredaren särskilt uppmärksamma möjligheterna att dela upp ett brottmål och hur domstolen skall hantera sådana fall i vilka det beslutas om en rättspsykiatrisk undersökning.

När det gäller domstolarnas avgöranden skall utredaren undersöka om det går att underlätta domstolarnas arbete genom ett system där avgörandet inte skrivs ut fullständigt i sådana fall där varken parterna eller någon annan har något behov av det. Utredaren är oförhindrad att lägga synpunkter på domskrivningen i övrigt.

Utredaren får undersöka även annat som har att göra med handläggningen i tingsrätt av tvistemål och brottmål och som med nu

gällande regler eventuellt motverkar att processen där uppfyller högt ställda krav när det gäller rättssäkerhet och effektivitet. Frågor om domstolsorganisationen som sådan och frågor om domstolarnas sammansättning ligger dock utanför detta uppdrag.

Utredaren skall lägga fram de lagförslag som undersökningarna ger anledning till. Utredaren skall härvid beakta vilka konsekvenser ett förslag kan få för processen i högre domstol. I den mån de överväganden som görs beträffande tingsrättsprocessen påverkar eller bör få genomslag också för processen i högre domstol, skall utredaren lägga fram lagförslag även rörande den processen. Utredaren skall även uppmärksamma behovet av följdlagstiftning.

Utredaren bör hålla kontakt med Domstolsverket när det gäller frågor om användningen av videokonferens i rättegång samt med den arbetsgrupp inom Domstolsverket som arbetar med processrättsliga frågor. Utredaren skall vidare samråda med utredningen om ansvar och påföljder för psykiskt störda lagöverträdare (dir. 1999:39).

Uppdraget skall redovisas skyndsamt och senast före utgången av år 2001.

(Justitiedepartementet)

Bilaga 2

Utländska bestämmelser Rättegången i första instans

MariAnne Olsson
Rättegångsutredningen (Ju 1999:11)
Expert

Innehåll

1	Inledning.....	394
2	Danmark.....	394
2.1	Domstolsorganisationen.....	394
2.2	Handläggningen i första instans.....	395
2.2.1	Civilmål.....	395
2.2.2	Brottmål.....	396
2.3	Muntlighet och omedelbarhet.....	397
2.3.1	Civilmål.....	397
2.3.2	Brottmål.....	398
2.4	Bevisfrågor m.m.....	398
2.4.1	Civilmål.....	398
2.4.2	Brottmål.....	399
2.4.3	Dokumentation av bevisupptagningen.....	399
2.4.4	Traditionell och modern teknik.....	400
2.5	Domskrivning m.m.....	401
2.6	Övriga frågor.....	401
2.6.1	Tidsfrister.....	401
2.6.2	Medling.....	402
3	England och Wales.....	403
3.1	Domstolsorganisationen.....	403
3.2	Civilprocessen.....	403
3.2.1	Förenklat förfarande.....	403
3.2.2	Tidsfrister.....	404
3.3	Traditionell och modern teknik.....	405
3.4	Bevisfrågor.....	405
3.4.1	Ansvaret för bevisningen.....	405
3.4.2	Skriftliga vittnesattester.....	405

3.5	Meddelande av dom.....	406
3.6	Medling.....	406
3.7	Brottmålsprocessen	406
3.8	Bevisfrågor – brottmål.....	407
3.8.1	Bevisupptagning.....	407
3.8.2	Avvisning av bevis.....	407
3.8.3	Dokumentation av bevisupptagning.....	407
3.9	Domskrivning m.m. – brottmål.....	408
3.9.1	Avkunnande av dom m.m.	408
4	Finland.....	408
4.1	Domstolsorganisationen.....	408
4.2	Handläggningen i första instans	408
4.2.1	Reform av civilprocessen	408
4.2.2	Tvistemål.....	409
4.2.3	Brottmål.....	410
4.3	Muntlighet och omedelbarhet	410
4.3.1	Former för närvaro	410
4.3.2	Bevisupptagning utom domstol.....	411
4.3.3	Avvisning av bevis m.m.....	412
4.3.4	Skriftliga vittnesattester.....	412
4.3.5	Traditionell och modern teknik.....	412
4.4	Domskrivning m.m.....	413
4.4.1	Meddelande av dom	413
4.4.2	Avfattande av dom.....	413
4.4.3	Förenklad dom.....	414
4.5	Tidsfrister i brottmål	414
5	Frankrike	414
5.1	Domstolsorganisationen.....	414
5.2	Civilprocessen.....	415
5.2.1	Handläggningen i första instans	415
5.2.2	Förenklade förfaranden i tvistemål.....	415

5.2.3	Muntlighet och omedelbarhet	416
5.3	Bevisfrågor i civilmål.....	416
5.3.1	Ansvaret för bevisningen m.m.....	416
5.3.2	Skriftliga vittnesattester.....	416
5.4	Domskrivning m.m. – civilmål	417
5.4.1	Meddelande av dom	417
5.4.2	Avfattningen av domar och beslut.....	417
5.5	Övriga frågor – civilmål.....	417
5.5.1	Tidsfrister.....	417
5.5.2	Medling.....	417
5.5.3	Videokonferens under huvudförhandling.....	418
5.6	Straffprocessen	418
5.6.1	Handläggningen i första instans	418
5.6.2	Alternativ till domstolsprocess.....	419
5.6.3	Andra sätt att avgöra ett mål.....	419
5.7	Bevisfrågor m.m. – brottmål.....	421
5.7.1	Muntlighet och omedelbarhet	421
5.7.2	Former för inställelse i rätten	421
5.7.3	Bevisupptagning.....	422
5.7.4	Skriftliga vittnesattester.....	422
5.7.5	Avvisning av bevis.....	423
5.7.5	Traditionell och modern teknik.....	423
5.8	Domskrivning m.m. – brottmål.....	423
5.8.1	Meddelande av dom	423
5.8.2	Avfattningen av dom m.m.	424
5.8.3	Förenklad dom.....	424
5.9	Tidsfrister – brottmål	424
5.9.1	Förundersökningen	424
5.9.2	Huvudförhandling i brottmål	425
5.10	Videokonferens vid huvudförhandling – brottmål ...	425
6	Norge	426
6.1	Domstolsorganisationen.....	426
6.2	Förfarandet i första instans.....	426
6.2.1	Reformbehovet	426

6.2.2	Andra förfaringssätt att i sak avgöra ett mål.....	427
6.3	Muntlighet och omedelbarhet	428
6.3.1	Tvistemål.....	428
6.3.2	Brottmål.....	428
6.3.3	Traditionell och modern teknik.....	428
6.4	Bevisfrågor.....	429
6.4.1	Ansvar för bevisföringen	429
6.4.2	Bevisupptagning.....	430
6.4.5	Traditionell och modern teknik.....	430
6.4.6	Avvisning av bevis.....	431
6.4.7	Skriftliga vittnesattester	432
6.5	Domskrivning m.m.....	432
6.5.1	Meddelande av dom	432
6.5.2	Avfattning av dom	433
6.5	Tidsfrister	433
6.6	Medling.....	434
7	Tyskland.....	435
7.1	Domstolsorganisationen.....	435
7.2	Handläggningen i första instans	436
7.2.1	Civilmål.....	436
7.2.2	Brottmål.....	437
7.3	Muntlighet och omedelbarhet	437
7.3.1	Civilmål.....	437
7.3.2	Former för närvaro i domstolen	438
7.4	Bevisfrågor	439
7.4.1	Civilmål.....	439
7.4.2	Brottmål.....	440
7.4.3	Avvisning av bevis.....	440
7.4.4	Skriftliga vittnesattester	440
7.4.5	Bevisupptagning.....	440
7.5	Domskrivning m.m.....	441
7.5.1	Meddelande av dom	441
7.5.2	Förenklad dom.....	442

7.6	Tidsfrister	443
7.7	Medling.....	443
8	Österrike.....	444
8.1	Domstolsorganisationen m.m.	444
8.2	Civilmål.....	445
	8.2.1 Förfarandet	445
8.3	Bevisfrågor – civilmål.....	446
	8.3.1 Ansvaret för bevisupptagningen.....	446
	8.3.2 Avvisning av bevis.....	446
	8.3.3 Skriftliga vittnesattester	446
	8.3.4 Dokumentation av vittnesförhör.....	446
	8.3.5 Traditionell och modern teknik.....	447
8.4	Domskrivning m.m. – civilmål	447
	8.4.1 Meddelande av dom	447
8.5	Övriga frågor – civilmål	447
	8.5.1 Tidsfrister.....	447
	8.5.2 Medling vid domstol.....	447
8.6	Straffprocessen	448
	8.6.1 Förfarandet i brottmål	448
	8.6.2 Andra förfaranden i brottmål	449
	8.6.3 Muntlighet och omedelbarhet	450
	8.6.4 Former för närvaro i domstolen	451
8.7	Bevisfrågor – brottmål.....	451
	8.7.1 Avvisning av bevis.....	451
	8.7.2 Skriftliga vittnesattester	451
	8.7.3 Bevisupptagning.....	452
8.8	Domskrivning m.m. – brottmål.....	452
	8.8.1 Avfattning av domar	452
	8.8.2 Förenklad dom.....	452
8.9	Tidsfrister för handläggning – brottmål	453

1 Inledning

Denna rapport redovisar en genomgång av några utländska rättssystem i de delar som kan ha betydelse för utredningsuppdraget. Rapporten innehåller en redovisning av domstolarnas organisation och förfarandet i civil- och brottmålsprocessen i första instans i ett antal länder. Utgångspunkten för redovisningen är artikel 14 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och artikel 6 i den Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Eftersom de i uppdraget ingående europeiska länderna har tillträtt Europakonventionen, liksom FN-konventionen, har inte någon särskild redovisning gjorts under respektive land av de principer som styr rättegångsförfarandet. Definitionen av tvistemål och brottmål utgår från den som finns i ovannämnda konventioner, dvs. tvistemål innebär prövningen av civila rättigheter och skyldigheter vid domstol och brottmål innebär det rättsliga förfarande vid domstol i anledning av att någon blivit anklagad för brott.

I de länder som ingår i rapporten pågår eller har nyligen avslutats en mera omfattande reform av civilprocessen i syfte att effektivisera och göra förfarandet smidigare så att parterna skall få större möjlighet än i dag att välja mellan olika processtyper. I Österrike har våren 2001 ett förslag till en reform av brottmålsförfarandet sänts ut på remiss.

Hur rättegången skall gå till är i huvudsak en nationell angelägenhet. Trots detta kan man på många områden skönja gemensamma drag i de olika ländernas processordningar, främst de nordiska.

Redovisningen i det följande är med nödvändighet tämligen summarisk. Den bygger i stor omfattning på svar från respektive lands justitiedepartementet, men också på sekundärmaterial.

Det förekommer en del svenska processuella begrepp som inte alltid exakt har motsvarande funktion i den behandlade statens system.

2 Danmark

2.1 Domstolsorganisationen

Det finns i Danmark (undantaget Grönland och Färöarna) byretter (underrätter), landsretter (hovrätter) och en högsta domstol

(Højesteret). Därtill kommer Sø- och Handelsretten, som är en specialdomstol. Mer än hälften av byrätterna är s.k. endomardomstolar. Byrätten är behörig att handlägga i princip alla civil- och brottmål i första instans.

2.2 Handläggningen i första instans

Den danska rättegången liknar i allt väsentligt den svenska i första instans och består liksom den av två faser, nämligen förberedelse och huvudförhandling. Såväl civilmål som brottmål avgörs i första instans som regel vid en huvudförhandling i domstol. Bestämmelser om rättegångsprocessen finns i Retsplejeloven (rättegångsbalken-rpl).

2.2.1 Civilmål

Ett civilmål kan avgöras utan huvudförhandling om den svarande uteblir från en förhandling eller förhållandena i övrigt kan likställas med uteblivande som t.ex. att svaranden inte förser rätten med processmaterial inom föreskriven tid. Vid sådana tillfällen kan rätten meddela dom på kärandes påståenden. En förutsättning är dock att det finns skäl för detta i sakframställningen i stämningsansökan och i det material som i övrigt framkommit i målet.

Mål där det endast är fråga om formaliteter, och som har varit föremål för skriftväxling, kan också avgöras på det skriftliga underlaget.

Bestämmelserna om förberedelse i tvistemål öppnar möjligheten att ha en såväl skriftlig som muntlig förberedelse. Muntlig förberedelse hålls om domstolen anser det vara nödvändigt. Om muntlig förberedelse inte hålls överförs målet till egentlig behandling. Det är möjligt att gå över till den egentliga behandlingen omedelbart, om parterna kommer överens om det eller om sakförhållandena är tillräckligt klara. En parts rätt att komplettera sitt yrkande har begränsats enbart till behandlingens inledningsfas. Också möjligheterna till avbrott i förhandlingen har begränsats. Parterna skall meddela rätten hur de förhåller sig till saken före den egentliga rättegången. Om en part försummar att avge ett skriftligt svaromål eller att svara på en begäran om utredning från domstolen betraktas detta vara till en nackdel för parten. Dessutom har

möjligheten att förlänga tidsfristen för att inkomma med svaromål eller utredning begränsats. Efter det att förberedelsen har avslutats får nya yrkanden inte längre framställas och nytt rättegångsmaterial inte läggas fram utan motpartens samtycke eller sådant tillstånd som domstolen beviljar särskilt under vissa förutsättningar. Den egentliga behandlingen av målet sker muntligen.

I Danmark har man nu för avsikt att på samma sätt som i Finland och Norge genomföra en mera omfattande reform av civilprocessen. Retsplejerådet har i Betänking nr 1401/2001 Reform af den civile retspleje I – Instansordningen, byrettens sammensætning og almindelige regler om sagsbehandlingen i første instans som har lagts fram i april 2001 gjort en genomgång av civilprocessen i Danmark. Förfarandet föreslås bli smidigare och parterna skall få ökade möjligheter än i dag att välja mellan olika processtyper. Bl.a. skall användning av nya former för bevisningen, t.ex. telefon, skriftliga vittnes- och partsutsagor samt utnyttjande av ny informationsteknik tillåtas i större utsträckning. Dessutom föreslås de alternativa tvistlösningsmetoderna öka.

Härutöver innehåller betänkandet förslag om att fokusera mer på förberedelsen i syfte att uppnå en snabbare och effektivare målhantering.

Viktiga element i att uppnå detta är regler om att det på ett mycket tidigt stadium i förberedelsen skall ske ett klarläggande av de rättsliga tvistepunkterna och den nödvändiga bevisföringen samt lägga fast de tidsmässiga ramarna för behandling av målet, bl.a. tidpunkt för huvudförhandling.

Dessutom har i Danmark avlåtits ett förslag som gäller rättegångsförfarandet i mål som avser intressen av mindre värde (under 20 000 DKr) samt ett förslag till ett summariskt betalningssystem som gäller såväl stora som små anspråk. Förslagen har ännu inte godkänts.

2.2.2 Brottmål

I brottmål där den tilltalade i domstolen har erkänt gärningen och den i övrigt styrks av omständigheter i målet, kan rätten genast expediera domen, när den tilltalade och åklagaren förklarar sig vara eniga om detta. Förfarandet kan inte användas i sådana mål där det är fråga om omhändertagande för sluten psykiatrisk vård eller annat frihetsberövande (förvaring).

I mål där påföljden inte kan bli högre än böter och där den tilltalade uteblir från huvudförhandlingen utan giltigt skäl eller nekar att gå i svaromål, kan rätten när omständigheterna inte talar emot det anse att den tilltalade har erkänt gärningen och därmed skall förklaras skyldig. I detta fall avkunnas en *udeblivelsesdom* utan ytterligare bevisföring.

2.3 Muntlighet och omedelbarhet

Såväl i tvistemål som brottmål är huvudförhandlingen i första instans muntlig. Allt skriftligt material som en part önskar åberopa skall i princip läggas fram, dvs. läsas upp, under själva huvudförhandlingen. När uppläsning äger rum bestämmer rättens ordförande hur det skall ske om inte annat sägs lag (jfr rpl. 148). En hänvisning till ett dokument eller till de delar därav som parten anser har betydelse för målets utgång är dock i praktiken tillräckligt för att rätten skall kunna ta hänsyn till beviset.

Som framgår i avsnitt 2.2.1 har förfarandet i civilmål i första instans setts över. Bland förslagen i översynen ingår att uppläsning av skriftliga bevis skall begränsas så långt möjligt, eftersom sådana bevis förutsätts vara kända för rätten.

2.3.1 Civilmål

Parter, vittnen eller övriga skall inställa sig personligen vid huvudförhandlingen. Det är således inte möjligt för dem att delta i huvudförhandling eller andra möten i rätten via telefon eller video.

Retsplejerådet har i det nyssnämnda betänkandet föreslagit modifikationer av denna princip, bl.a. att part skall kunna delta i möten med rätten via video- eller telefonkonferens under förberedelsen. Dessutom föreslås part, ombud eller annan kunna delta i huvudförhandling via video- eller telefonkonferens om det är ändamålsenligt.

Retsplejerådet har dessutom föreslagit att uppläsning av skriftliga bevis skall begränsas i möjligaste mån på grund av att det skall förutsättas att sådana bevis är kända för domstolen. Likaså bör skriftliga parts- och vittnesmål användas i större omfattning än vad som sker i dag. Dessutom föreslås att sammanfattande process-

skrifter skall upprättas i syfte att underlätta arbetet med domskrivningen, men också för att bidra till en snabbare hantering av målet.

Rätten kan inte grunda sina avgöranden på annat än vad som har framkommit under själva huvudförhandlingen.

2.3.2 Brottmål

I brottmål där barn som blivit utsatta för sexualförbrytelser från vuxna kan vittnesförhöret spelas in på video för att senare spelas upp under huvudförhandlingen. Vittnesförhöret kan t.ex. ske genom att domaren, försvararen och den åtalade deltar. En annan metod är att barnet förhörs av en polis med erfarenhet på området tillsammans med en barnsakkunnig. Förhöret följs av försvararen via en monitor som befinner sig i en angränsande lokal. När kriminalassistenten avslutat förhöret hålls en paus så att försvararen ges möjlighet att ställa frågor genom polisassistenten.

2.4 Bevisfrågor m.m.

Det ankommer på parterna själva att svara för att den önskade bevisningen är tillgänglig för rätten när bevisupptagning skall ske. Däremot svarar rätten för kallelse av parter och vittnen (jfr rpl. 18 och 29 kap.)

Rätten kan avvisa bevis som anses vara utan betydelse för målet. Som exempel kan nämnas bevis över omständigheter, som motparten har erkänt eller förklarat att han inte kommer att bestrida. Dessutom avvisas bevis vid en rad tillfällen därför att det redan på förhand kan avgöras att de inte tillför målet något ytterligare eller saknar betydelse för målets utgång.

2.4.1 Civilmål

Bevisupptagning i första instans äger i civilmål rum under huvudförhandlingen. Rätten kan dock undantagsvis bestämma att bevisupptagningen helt eller delvis skall ske utom huvudförhandling. Exempel på detta är när ett vittne avser företa en längre resa och därför inte kan stå till förfogande under huvudförhandlingen, eller vid sådana tillfällen när det annars finns risk för att beviset går förlorat.

I övrigt kan rätten medge att ett vittnesförhör hålls inför rätten innan målet har blivit anhängiggjort vid domstolen. En sådan enskild bevisupptagning kan ske vid alla de tillfällen som domstolen finner det ändamålsenligt.

Vittnesförhör som hålls utom huvudförhandling skall föras in i den s.k. retsbogen och läsas upp under huvudförhandlingen.

2.4.2 Brottmål

Även i brottmål sker vittnesförhör som huvudregel under huvudförhandlingen inför rätten. I brottmål kan dessutom vittnesförhör i några fall hållas vid en särskild session i rätten före huvudförhandlingen om det finns risk att beviset annars kan gå förlorat, t.ex. om vittnet är mycket sjukt eller står i begrepp att ge sig ut på en längre utlandsresa. Rätten kan vidare besluta att vittnesförhör skall avges inför en annan domstol än den som dömer i målet.

Om ett vittne befinner sig utomlands och inte utan oskäligen kostnad och besvär kan inställa sig till huvudförhandlingen kan man istället läsa upp ett utomlands upptaget vittnesförhör. Frågan om bevisvärdet av en sådana upptagning avgörs av rätten efter principen om den fria bevisprövningen.

2.4.3 Dokumentation av bevisupptagningen

Civilmål

I tvistemål protokollförs utsagor under huvudförhandlingen i den omfattning som rätten bestämmer. Rätten kan ta hänsyn till önskemål från parter eller vittnen om nedtecknandet kan antas få betydelse vid en förnyad prövning av målet.

I praktiken protokollförs emellertid vittnesförhör som avgivits i dispositiva tvistemål mycket sällan. Vittnesmålen skall emellertid återges i domen i den utsträckning som de har betydelse för utgången av målet och domaren brukar vanligtvis notera utsagan under vittnesförhöret.

Förhör som avges före huvudförhandlingen i civilmål tecknas ned i ett protokoll i referatform, och de viktigaste uttalandena återges såvitt möjligt med den hördes egna ord.

Brottmål

I brottmål i första instans skall vittnesförhör som avges under huvudförhandlingen införas i rättsboken. I brottmål gäller att för alla förhör som sker i möte med rätten under polisförhören, att förhöret skall tas in i protokollet i referatform och de uttalanden som har betydelse för målet skall återges med den förhördes egna ord. Den hörde skall ges möjlighet att få kännedom om återgivandet av förhöret och den hördes eventuella rättelse och tillägg skall härvid tas med.

2.4.4 Traditionell och modern teknik

Protokoll

För det första kan domaren på grund av sina noteringar diktera referatet till retsbogen, medan den hörde personen lyssnar och således har möjlighet att påpeka eventuella missförstånd.

För det andra kan en medarbetare vid domstolen skriva ett referat av utsagan. Det kan eventuellt läsas upp inför rätten så att både hörda, parter och domaren kan komma med eventuella rättelser.

För det tredje kan domaren utarbeta referatet vid ett senare tillfälle på grundval av sina egna noteringar. Det finns här möjlighet att skicka referatet som skall skrivas in i retsbogen (eller ett utkast till detta) till parterna och eventuellt till dem som hörts i målet för tillfälle att lämna anmärkningar.

Ljudupptagning

Det finns i Retsplejeloven ett bemyndigande till justitieministern att utfärda föreskrifter om fonetisk upptagning av domstolsförhandlingar. Bemyndigandet har emellertid inte utnyttjats.

Telefon- och videokonferenser

Retsplejerådet har emellertid i det ovan nämnda betänkandet lämnat förslag till generella regler för hur telefon- och videokonferenser skall kunna användas i såväl civil- som brottmål (jfr avsnitt 2.2.1).

2.5 Domskrivning m.m.

Domar i såväl civil- som brottmål meddelas genom att domslutet läses upp vid ett möte i rätten. Domar i såväl civil- som brottmål skall motiveras.

Vad avser civilmål skall hela domen finnas utarbetad i skriftlig form innan den läses upp. Parterna behöver inte inställa sig till det möte där domen avkunnas, utan kan istället få kännedom om domen genom att ringa till domstolen. Domstolen skickar i övrigt domen till parterna med posten.

Dom i civilmål skall vidare innehålla parternas sakframställning uttalanden och den framlagda bevisningen på omstridda punkter och domskälen.

I domar som avkunnas vid byret, kan sakframställningen begränsas till en kort redogörelse för parternas påstående, om domen innehåller utförliga domskäl. Det skall härvid framgå av domen att den inte innehåller en fullständig sakframställning. Byretten avgör själv i det enskilda fallet, om det med hänsyn till målets karaktär och betydelse, parternas önskemål och den möjliga arbetsbesparing som kan uppnås, är försvarbart att använda den förkortade domen.

Överklagas en dom som har upprättats utan en fullständig sakframställning, skall domstolen avge en komplettering som skall skickas in till landsretten och till parterna snarast möjligt efter det att domstolen fått meddelande om överklagandet.

2.6 Övriga frågor

2.6.1 Tidsfrister

Det finns i dansk rätt inte några generella bestämmelser om tidsfrister för hur lång tid handläggningen av ett mål får ta, utan bara tidsfrister inom vilka en dom skall vara avkunnad efter avslutad huvudförhandling. Domstolen skall dock på ämbetets vägnar att se till att bestämmelserna i artikel 6, 1 st i Europakonventionen om mänskliga rättigheter om rätten till en rättegång inom en rimlig tidsfrist, inte kränks när rätten behandlar målet (se Østre landsrets dom av 4. December 1998, offentliggjord i Ugeskrift for Retsvæsen 1999, s. 495).

Civilmål

I civilmål gäller att en dom skall avkunnas inom sex veckor efter det att målet avgjorts i första instans och i landsret tre månader. Det kan också nämnas att Folketinget år 1997 vidtog en rad ändringar i processlagstiftningen i syfte att uppnå en snabbare handläggning i civilmål (lov nr. 414 af 10. Juni 1997). Lagändringen innebar bl.a. att domstolen fick bättre instrument att styra händelseförloppet och påskynda målen. Rätten fick möjlighet att i större omfattning avvisa nya påståenden som framkommer på en sen tidpunkt och att avslå hemställan om uppskov av målet. Dessutom infördes sanktionsmöjligheter mot dem som inte kommit in med processmaterial inom utsatt tid.

Brottmål

I brottmål skall rätten avkunna dom snarast möjligt efter det att förhandlingen har avslutats. När dom skall avkunnas eller slutligt beslut meddelas skall rätten meddela när domen eller det slutliga beslutet skall tillkännages. Kan inte detta ske samma dag som huvudförhandlingen avslutas, skall dom eller slutligt beslut meddelas inom en vecka, eller när jury (nämndemän) har medverkat, senast dagens efter det att huvudförhandlingen har avslutats. Om särskilda omständigheter föreligger kan dock domstolen besluta att avvika från de nu nämnda tidsfristerna.

2.6.2 Medling

Rätten skall i alla civilmål i första instans alltid söka förlikning mellan parterna, utom i de fall där medling och förlikning inte anses vara en framkomlig väg. Domstolen kan dock inte erbjuda medling och förlikning med mindre än att saken anhängiggjorts vid domstolen.

Källor:

Justitiedepartementet, Danmark

Reform af den civile retspleje I – Instansordningen, byrettens sammensætning og almindelige regler om sagsbehandlingen i første instans

3 England och Wales

3.1 Domstolsorganisationen

För den civila rättsskipningen finns i första instans county courts (grevskapsdomstolar) eller High Court of Justice, medan för den kriminella processen är en magistrates' courts (huvudsakligen fredsdomare – lekmän) eller Crown Court den första instansen. Vid magistrates' courts handläggs också familjerätt, återvinning av skatt och tillståndsgivning för restauranger m.fl.

Magistrates' court dömer i bötesmål, s.k. summary offences, och Crown Court i övriga brottmål samt prövar överklaganden från magistrates' court eller mål som förts vidare dit av magistrates' court. Crown Court är en ambulering nationell domstol.

Processen i civilmål regleras i The Civil Procedure Act 1997 och Civil Procedure Rules 1998. I brottmål finns motsvarande regler i The Criminal Procedure and Investigation ACT 1996, The Crime and Disorder Act 1998, The Magistrates' Courts (procedure) Act 1998 och The Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999.

Domstolen har i civilmål befogenhet att besluta om egna regler för hur de skall agera. De kallas "practice directions". Det innebär att redovisningen av förfarandet vad avser England och Wales avviker något från dem som lämnats för övriga länder.

3.2 Civilprocessen

3.2.1 Förenklat förfarande

En reform av civilprocessen trädde i kraft i april 1999 (The Civil Procedure Rules 1998). Reformen gäller rättegångarna i county courts, High Court och i civila mål i Civil Division of the Court of Appeal. Ett av syftena med reformen har varit att förbättra medborgarnas möjligheter att få frågor prövade vid domstol. Reformen skall också bidra till att minska rättegångskostnaderna genom att förfarandet gjorts snabbare. Det muntliga förfarandet har begränsats i s.k. "småmålsärenden". Domstolarna har också fått ansvar för att processen framskrider enligt den av domstolen uppgjorda tidtabellen. Beroende på målets art kan tre olika förfarandesätt (track) tillämpas.

Förfarandet i småmål (small claims track) används som utgångspunkt i mål där tvisteföremålets värde uppgår till högst 5 000 pund. I mål som rör personskada används småmålsförfarandet dock endast i fall, där det inte yrkas mer än 1 000 pund för sveda, värk och varaktiga men. Det finns också en begränsning vad beträffar vissa hyresmål rörande reparationer m.m.

Ett s.k. snabbt förfarandesätt (fast track) iaktas i andra enkla mål där anspråkets värde uppgår till högst 15 000 pund (kan komma att höjas till 50 000 pund). Dessa båda förfaranden används om rättegången inte bedöms behöva pågå mer än en dag och att antalet vittnen och sakkunniga som hörs är begränsat. Uppfylls inte förutsättningarna att hantera ett mål enligt de mera s.k. snabba förfarandesätten, inleds ett mera omfattande förfarande, s.k. *multi track*.

Valet av förfarandesätt sker vid en förberedande behandling. Parterna fyller i en särskild blankett där de redogör för sin uppfattning om vilket som är det rätta förfaringssättet och de omständigheter som påverkar detta. Domstolen fattar med stöd av svaren sitt beslut om förfaringssättet. På beslutet inverkar förutom anspråkets värde i pengar, sakens natur och hur komplicerad lagstiftningen är i det enskilda fallet, antalet parter och mängden bevis, sakens betydelse för parterna och de synpunkter de lägger fram samt omständigheterna i övrigt. Det förfaringssätt som har valts kan senare ändras.

3.2.2 Tidsfrister

I mål som gäller smärre värden skall en part minst två veckor före den dag då saken skall behandlas tillstålla motparten de handlingar som parten avser att åberopa. Domstolen kan vid behov också ordna ett förberedelsesammanträde. Vid den egentliga domstolsförhandlingen iaktas ett mera begränsat förfarande än i normalfallet.

Å andra sidan kan domstolen, om alla parter samtycker till detta, meddela ett beslut i ett enbart skriftligt förfarande utan att något sammanträde hålls. Domen skall normalt meddelas inom 28 dagar, i mera komplicerade mål inom 56 dagar från det att målet anhängiggjordes. I regel får avgörandet inte överklagas. Domstolen gör redan i förfarandets början upp en tidtabell för behandlingen och meddelar dagen för sammanträdet. Avvikelse från den uppgjorda

tidsplanen kan endast göras av särskilda skäl. Mål i det snabba förfarandet skall avgöras inom ramen för tidtabell som man på förhand har kommit överens om. Före sammanträdet kan domstolen be parterna att komma in med skriftliga utredningar och förberedelsesammanträden ordnas endast i vissa speciella situationer.

3.3 Traditionell och modern teknik

I fråga om närvaro genom telefon- eller videokonferens kan domstolen besluta att en stämningsansökan helt eller delvis kan avgöras genom telefonkonferens. Vill parterna använda sig av videokonferens vid huvudförhandlingen och sådan utrustning finns att tillgå vid den aktuella domstolen måste en framställning göras till rätten för att den skall kunna anvisa hur förfarandet skall ske. Rätten kan också medge att ett vittne är närvarande vid förhandlingen genom videokonferens eller på annat sätt.

3.4 Bevisfrågor

3.4.1 Ansvaret för bevisningen

Det ankommer på parterna i ett mål att se till att domstolen har tillgång till processmaterialet. Domstolen kan också anmoda parterna att förebära bevisningen före huvudförhandlingen. Domstolen kan vidare ange vilka frågor som kräver bevisning, arten av bevis och på vilket sätt de skall presenteras för rätten.

3.4.2 Skriftliga vittnesattester

Ett vittnesmål kan avges såväl muntligt som skriftligt. Skriftliga vittnesattester, underskrivna under edlig förpliktelse, kan användas enbart eller som komplement till personlig inställelse. De måste användas om domstolen eller någon bestämmelse i Civil Procedure Act, praxis eller andra föreskrifter kräver det. I vissa instanser skall skriftliga vittnesattester användas.

Vid huvudförhandlingen får parten inte utan rättens tillstånd höra vittnet om andra omständigheter än dem som den skriftliga berättelsen omfattar.

3.5 Meddelande av dom

När målet är avgjort får parterna kännedom om ett beslut eller en dom genom att den sänds till dem.

De nya domstolsreglerna gör det möjligt att använda ett standardformulär för domskrivningen. Domen måste med undantag för ett sådant avgörande som fattas av en domstolstjänsteman innehålla namn och titel på den som avkunnat domen, datum när den avkunnades och stämplas av domstolen.

Rättegångsreglerna medger dock inte i nuläget att en förenklad dom kan användas enbart på den grunden att parterna ingår en bindande avtal att inte överklaga utslaget.

3.6 Medling

Parterna kan under en pågående domstolsprocess begära ett uppehåll i förhandlingarna i syfte att söka en förlikning. Domstolen kan också på eget initiativ besluta om ett uppehåll i förhandlingarna (28 dagar) i avsikt att få parterna att förlikas. Domstolen kan också förmå parterna att i stället för fortsatt domstolsförhandling använda sig av det som kallas Alternative dispute resolution, ADR, för att få till stånd en förlikning. Det är inte heller ovanligt att domstolarna tillgriper sanktioner mot ombud och parter i syfte att få parterna att förlikas.

3.7 Brottmålsprocessen

Som framgått tidigare avgör magistrates' court bötesmål i ett summarisk förfarande och Crown Court i övriga brottmål samt prövar överklaganden från magistrates' court. Bortsett från att en jury avgör skuldfrågan i Crown Court är förfarandena i de båda instanserna i stort sett lika.

En rättegång i brottmål avgörs efter huvudförhandling om inte åklagaren väljer att avbryta processen tidigare. Rätten har också möjlighet att lägga ned en process i fall av rättegångsmissbruk, mest vanligt på grund av försening.

3.8 Bevisfrågor – brottmål

3.8.1 Bevisupptagning

Ett vittnesmål kan avges muntligt i rätten genom personlig inställelse. Som ett alternativ kan ett skriftligt vittnesmål läsas upp i rätten och inför juryn. Både försvarare och åklagare måste medge att en skriftlig vittnesattest används i stället för en muntlig framställning. Detta sparar tid för parterna som då inte behöver hålla vittnesförhör i traditionell mening.

Det är i regel möjligt att hänvisa till en skrivelse, utan att den behöver läsas upp. Avgörande för när det får ske beror på vilket slags dokument det är fråga om. Ett av den misstänkte underskrivet förhör på polisstationen läses nästan alltid upp under huvudförhandlingen.

Juryn skall grunda sitt ställningstagande på de sakförhållanden som bevisas under rättegången och får inte spekulera i vad som kunde ha förevarit eller vad som kan ha sagts av ett vittne. Uppenbara fakta får juryn emellertid ta hänsyn till.

3.8.2 Avvisning av bevis

Domaren kan besluta att ett bevis som part åberopar inte skall få läggas fram och juryn alltså skall bortse från det i sina överläggningar.

3.8.3 Dokumentation av bevisupptagning

Skriftliga vittnesattester måste skrivas under med edlig förpliktelse. Bevisupptagning med den misstänkte under polisförhöret kan nedtecknas i fråge- svarsform, anteckningar i polismannens eller genom ljud- eller videoupptagning.

Även i brottmål kan ett vittnesmål genomföras med hjälp av en videokonferens under huvudförhandlingen eller genom ett särskilt vittnesförhör. Bl.a. kan ett barn höras med hjälp av videoteknik från ett rum utanför rättssalen och ett vittne kan också höras i ett annat land med hjälp av videoteknik, när det är fråga om vissa allvarliga brott. Rätten är vid detta tillfälle sammansatt på samma sätt som om vittnet stod i vittnesbåset.

3.9 Domskrivning m.m. – brottmål

3.9.1 Avkunnande av dom m.m.

Parterna i brottmål får kännedom om domen genom att de är närvarande i domstolen eller företräds av ombud. Juryns utslag avges i närvarande av den tilltalade och domen och straffet spelas in.

Källor:

Lord Chancellor's Department, England

Judicial Organisation in Europe; Europarådet, 2000

English Legal System; Catherine Elliot and Frances Quinn, 2000

Introduction to The English Legal System, Martin Partington, 2000

4 Finland

4.1 Domstolsorganisationen

Domstolsstrukturen i Finland påminner om den svenska. Där finns allmänna domstolar, allmänna förvaltningsdomstolar och specialdomstolar. De allmänna domstolarna är indelade i tingsrätter i första instans, hovrätter och Finlands Högsta domstol.

Domstolsförfarandet i tvistemål regleras i rättegångsbalken och förfarandet i brottmål i lagen om rättegång i brottmål. Förfarandet i s.k. ansökningsärenden (t.ex. vårdnad och umgängesrätt upptagande av ed etc.) som regleras i lagen om behandling av ansökningsärenden.

4.2 Handläggningen i första instans

4.2.1. Reform av civilprocessen

I Finland har man för avsikt att såsom i Danmark och Norge genomföra en omfattande reform av civilprocessen. I april 2001 överlämnades en proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av bestämmelserna om förberedelse i tvistemål samt behandling av ansökningsärenden och i vissa andra lagar (prop. RP 32/2001 rd). Man strävar efter att göra rättegångarna smidigare och

mera ändamålsenliga utan att ge avkall på parternas rättsskydd. Dessutom föreslås mångsidigare alternativa förfaranden, en snabbare och enklare förberedelse m.m. Redovisningen i det följande återger såväl nuvarande förfarande som de ändringsförslag som nyligen lagts fram. Nedan redovisas också förfarandet i ansökningsärenden. Lagen om behandling av ansökningsärenden vid allmän underrätt skall enligt förslag i propositionen upphävas och bestämmelserna infogas i rättegångsbalken och anpassas till den nu föreslagna ändringen av förfarandet i tvistemål.

4.2.2 Tvistemål

Nuvarande förfarande i tvistemål

Bestämmelserna om förfarandet i tingsrätt i tvistemål motsvarar i huvudsak i Sverige gällande lag och är indelade i förberedelse och huvudförhandling. Ett ärende kan i sak avgöras utan föregående muntlig huvudförhandling när det är fråga om treskodom eller då käranden avstått från käromålet eller då käromålet är klart ogrundat. Ett tvistemål kan dessutom avgöras i samband förberedelsen om det bl.a. gäller att fastställa en förlikning eller att käromålet avvisas.

Ansökningsärenden kan avgöras utan muntlig huvudförhandling på basis av en ansökan enligt lagen om behandling av ansökningsärenden vid allmän underrätt. Skall vittnen eller annan höras personligen i ett sådant ärende skall målet alltid behandlas vid tingsrätten i ett sammanträde. Förslag föreligger också att tvistemål skall kunna avgöras på basis av en skriftlig förberedelse om målet är av en sådan natur att dess avgörande inte förutsätter en huvudförhandling och om ingen av parterna motsätter sig ett sådant förfarande.

Reformförslag

I syfte att effektivisera processen skall förberedelsen göras smidigare genom att bestämmelser införs som ökar domstolens materiella processledning. Det skall bl.a. bli obligatoriskt för domstolen att göra en sammanfattning parternas yrkanden och grunderna för dem samt vid behov av bevisen och bevisteman. Sammanfattningen skall i allmänhet vara skriftlig. En skriftlig sammanfattning är

obligatorisk om målet efter en skriftlig förberedelse övergår direkt i huvudförhandling eller om saken avgörs enbart i ett skriftligt förfarande.

4.2.3 Brottmål

Ett åtal kan avvisas eller förkastas genom dom (ogillas om det är uppenbart att åtalet är ogrundat) utan muntlig huvudförhandling. Brottmål kan även avgöras, utan att svaranden inställt sig till huvudförhandlingen om hans närvaro inte är nödvändig för utredningen av målet och han kallats till domstolen vid äventyr av att målet kommer att avgöras ändå. Påföljden i sådana ärenden får inte vara svårare än böter eller fängelse i högst tre månader. Uppger den tilltalade att han haft laga förfall, men inte kunnat anmäla detta i tid, har han rätt att få saken behandlad på nytt inom 30 dagar från det att han fick del av utslaget. Ett åtal kan dessutom avvisas eller förkastas trots den tilltalades utevaro. Ett brottmål kan också prövas, utan att den tilltalade är närvarande om han givit sitt samtycke till detta. Påföljden kan i detta fall inte uppgå till mer än sex månaders fängelse.

Ett bötesstraff eller en förverkandepåföljd enligt lagen om strafforderförfarande eller ordningsbot enligt ordningsbotslagen kan utdömas utan muntlig huvudförhandling.

4.3 Muntlighet och omedelbarhet

4.3.1 Former för närvaro

Domstolens avgörande grundar sig på principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Huvudförhandlingen är muntlig. En part får inte läsa upp eller avge någon skriftlig utsaga till domstolen eller i övrigt framställa saken skriftligt. En part får dock ur en handling läsa upp sitt yrkande, göra direkta hänvisningar till rättspraxis och den juridiska litteraturen samt till sådana handlingar som innehåller ett flertal tekniska uppgifter och sifferuppgifter, och som är svåra att förstå om de läggs fram endast muntligen. Dessutom får han eller hon använda anteckningar till stöd för minnet. Syftet med de i föregående avsnitt redovisade ändringsförslagen vad gäller en skriftlig sammanfattning under förberedelsen är att den skall kunna utnyttjas effektivare än i dag. Bl.a.

skall parterna när de utvecklar sin talan under huvudförhandlingen kunna stödja sig på sammanfattningen på ändamålsenligt sätt. Härmed avses dock att muntligheten vid förhandlingen inte får äventyras på grund av detta.

Bevisen skall tas upp vid huvudförhandlingen. Till undantagen från denna regel hör att bevisupptagning kan ske om den som skall höras infunnit sig, men huvudförhandlingen ställts in. Detta gäller under förutsättning att bevisningen inte behöver tas upp på nytt vid huvudförhandlingen eller att den som skall höras inte kan infinna sig utan sådana kostnader och olägenheter som inte står i rimlig proportion till bevisningens betydelse. Bevisupptagning skall emellertid äga rum vid en ny huvudförhandling till den del som denna anses ha betydelse för målet och det inte finns något hinder för bevisupptagningen eller att en ny förberedelse beslutas av domstolen. Domstolen kan också besluta att en handling kan tas emot utom huvudförhandling om den inte kan läggas fram vid denna eller det i förhållande till bevistes värde ger upphov till skäliga kostnader eller oskäligt men att lägga fram handlingen vid huvudförhandlingen. Skyldighet att förete bevisning kan också vid vite åläggas den som har beviset. Rätten kan också bestämma att sådant bevis skall ges in till rätten genom en utmätningensmans försorg.

4.3.2 Bevisupptagning utom domstol

Om vittne på grund av sjukdom eller av något annat skäl inte kan infinna sig vid huvudförhandlingen eller om kostnaderna för eller olägenheterna av att vittnet inställer sig är oskäliga kan domstolen besluta att vittnet skall höras utom huvudförhandling. Även sakkunniga eller någon annan kan höras utom huvudförhandling om det är nödvändigt för att reda ut en omständighet. Förfarandet är detsamma som gäller i övrigt för bevisupptagning utom huvudförhandling. Ett vittne kan också höras utan att en part är närvarande om det finns risk för att vittnet påverkas eller störs under vittnesförhöret. Vittnesmålet kan sedan läsas upp i rätten. När det gäller rättens syn eller framläggande av föremål sker också bevisupptagning utom huvudförhandling enligt särskilda bestämmelser.

Beträffande ansökningsärenden skall det framöver vara möjligt att vid sammanträdet behandla ärendet så att endast någon eller några frågor utreds. Till sammanträdet kallas de av de delaktiga som

behandlingen gäller. Behandlingen kan efter sammanträdet fortsätta i kansliet eller vid ett nytt möte.

4.3.3 Avvisning av bevis m.m.

Rätten kan avvisa bevis som saknar betydelse för målets utgång eller om saken ändå kan anses vara tillräckligt bevisad. I ett mål där förlikning är tillåten får en part inte åberopa en omständighet eller ett bevis som han inte åberopat vid förberedelsen, om inte parten gör sannolikt att hans förfarande har en giltig orsak. Syftet med preklusionsreglerna är att säkerställa en koncentrerad huvudförhandling. Bestämmelserna om preklusion förhindrar att en part av taktiska skäl hemlighåller viktiga fakta eller bevis som har samband med målet till huvudförhandlingen så att motparten utifrån sin ståndpunkt inte kan reagera på saken utan att begära uppskov.

4.3.4 Skriftliga vittnesattester

Skriftliga vittnesmål kan användas i de fall domstolen av särskilda skäl beslutar att tillåta det. Det kan gälla t.ex. att ett vittne inte kan höras vid eller utom huvudförhandling. I sådana fall får en skriftlig berättelse av privat natur som någon med anledning av en redan inledd eller förestående rättegång eller en utsaga som antecknats i förundersökningsprotokoll eller annan handling eller som tagits upp på annat sätt användas som bevisning.

4.3.5 Traditionell och modern teknik

Bevisupptagning utom huvudförhandling sker i regel genom inspelning på ljudband. Om det inte är möjligt att spela in förhöret skall utsagan ordagrant tas in i protokollet. En protokollförd muntlig utsaga skall genast läsas upp och i protokollet skall antecknas ett yttrande av avgivaren om vittnesmålet har blivit riktigt uppfattat.

För närvarande finns ingen reglering om möjligheten för vittnen, ombud eller parter att närvara vid en muntlig förberedelse eller huvudförhandling via telefon- eller videokonferens. Däremot föreslås i ovan nämnda proposition att bestämmelser skall införas som gör det möjligt att hålla ett förberedelsesammanträdet per telefon eller med hjälp av annan lämplig informationsförmedling om detta

är ändamålsenligt med hänsyn till arten och omfattningen av de mål som skall behandlas vid sammanträdet.

För närvarande saknas det bestämmelser i finsk lag om möjligheten att närvara vid en huvudförhandling genom videokonferens. Som framgått tidigare innebär de nu framlagda förslagen om ändring av bestämmelserna om förberedelse och huvudförhandling i tvistemål att förberedelsesammanträden skall kunna hållas via telefon- eller videokonferens.

4.4 Domskrivning m.m.

4.4.1 Meddelande av dom

En dom skall som regel avkunnas efter det att överläggningen avslutats. Domen kan även under särskilda förutsättningar meddelas i domstolens kansli. I tvistemål är det tillåtet att meddela dom inom 14 dagar från det att huvudförhandlingen avslutats. I dessa fall skall domstolen i samband med att målet avslutas, meddela de närvarande parterna när dom kommer att ges. Om en dom avgörs utan huvudförhandling eller sammanträde för förberedelse skall domstolen i god tid skriftligen underrätta parterna om när domen kommer att ges.

4.4.2 Avfattande av dom

En dom i såväl tviste- som brottmål skall vara skriftlig och innehålla följande uppgifter: domstolen samt den dag då domen meddelas, parternas namn, parternas yrkanden och svaromål samt de omständigheter på vilka de grundas, en förteckning över de personer som blivit hörda i bevissyfte och över övriga framlagda bevis, domskälen, de lagrum och rättsnormer som tillämpats, domslutet samt namnet på de medlemmar som tagit del i avgörandet av målet, deras tjänsteställning, och om omröstning har skett. Har domstolen röstat skall till domen fogas skiljaktiga meningar. Ett referat som ingår i domen kan helt eller delvis ersättas genom att till domen fogas en kopia av stämningsansökan eller svaromålet eller någon annan handling om klarheten i domen inte genom detta äventyras.

4.4.3 Förenklad dom

När ett ansökningsärende som inte är tvistigt bifalls, behöver beslutet varken innehålla redogörelse för ärendet eller motivering.

Parterna kan förbinda sig att inte söka ändring genom besvär beträffande ett avgörande i ett mål där förlikning är tillåten. En sådan förbindelse påverkar inte domens utformning.

4.5 Tidsfrister i brottmål

Uttryckliga tidsfrister för att avgöra ett mål saknas. Däremot finns tidsfrister för när en huvudförhandling skall hållas i brottmål. Där gäller bl.a. att om en svarande som inte fyllt 18 år åtalas för ett brott för vilket det stadgas strängare straff än fängelse i sex månader eller om svaranden är häktad eller har meddelats reseförbud skall huvudförhandling hållas inom två veckor från det att brottmålet blev anhängigt.

Källor:

Justitiedepartementet, Finland

Rättegångsbalken

Lag om rättegång i brottmål

Proposition RP 32 /2001 rd med förslag till ändring i rättegångsbalken

5 Frankrike

5.1 Domstolsorganisationen

Den första instansen i den franska domstolsorganisationen är för tvistemål Tribunal d'instance för mål om mindre värden och Tribunal de grande instance för mål om större värden. Som första instans i brottmål där påföljden inte överstiger 25 000 FF i böter finns Tribunal de police. Tribunal correctionnel avgör brottmål som stöld, bedrägeri, trafikbrott och Cour d'assises är behörig domstol i första instans i fråga om allvarliga brott. Överklagande sker till Cour d'Appel (hovrätt). Högsta allmänna domstol är Cour de cassation.

Bestämmelser om förfarandet i civilmål finns i Nouveau Code de Procédure Civile (NCPC) och i brottmål i Code de Procédure Penale.

5.2 Civilprocessen

5.2.1 Handläggningen i första instans

Förutom en traditionell huvudförhandling i första instans vid tribunal d'instance i civilmål finns det också vissa enklare förfaranden som till lägre kostnad kan avgöra mål. Det rör sig i dessa fall snarare om att förmå parterna att förlikas än att avgöra tvisten.

5.2.2 Förenklade förfaranden i tvistemål

Förfarandet i de nedan redovisade alternativen är kostnadsfri. En avgift för själva beslutet tas ut av den vinnande parten.

- En part kan genom att använda ett särskilt formulär stämma in svaranden till domstol. Ett sådant dokument måste innehålla vissa punkter för att inte förklaras ogiltigt.
- Parterna kan också ansöka om en förlikning antingen genom en muntlig eller skriftlig framställning till domstolens kansli. Kanslichefen kallar parterna till ett möte i domstolen. Sker en förlikning undertecknas ett protokoll av parterna, domaren och kanslichefen. Protokollet blir därigenom en exekutionstitel. Om parterna däremot inte förlikas kan målet avgöras omedelbart om parterna samtycker till detta. I annat fall kan de antingen gå vidare med en stämmningsansökan eller i ett enklare förfarande anmäla omfattningen av kravet och orsaken till tvisten.
- Parterna kan också gemensamt ansöka hos domstolen att den skall avgöra tvisten. De presenterar då vad tvisten handlar om, på vilka punkter de är oeniga och de bevis de har till stöd för sin ansökan och överläter därmed till domstolen att fälla utslag.
- En ansökan kan också göras till domstolens kansli i enkelt brev eller genom anmälan. Målet avgörs, utan att någon egentlig process inleds. En förutsättning för det förenklade förfarandet är att beloppet som tvisten rör inte överstiger 25 000 FrF.

Kallelsen av parterna sker genom kanslichefens försorg i ett rekommenderat brev med mottagningsbevis. Domaren söker förlika parterna och kan med deras samtycke, utse en medlare i syfte att nå en överenskommelse. Misslyckas detta avgörs tvisten i en vanlig huvudförhandling.

I tvistemål i de nu redovisade förfarandena kan parterna uppträda utan ombud i tribunal d'instance. I övriga förstainstanser råder advokattvång. Presiderar gör en ensamdomare. Förfarandet är muntligt. Parterna behöver inte lägga fram några skriftliga sakframställningar, men de är underkastade kontradiktionsprincipen (jfr art. 14 NCPC et seq). Parterna skall delge varandra skriftligt och muntlig material som läggs fram i målet för kommentarer.

5.2.3 Muntlighet och omedelbarhet

Domaren i en civilprocess kan inte grunda sitt beslut, oavsett om förhandlingen är muntlig eller skriftlig, på annat än de fakta som förs fram under handläggningen av målet. Denne kan dock ta hänsyn till allmänt kända fakta även om inte parterna inte särskilt fört fram dem i sakframställningen.

5.3 Bevisfrågor i civilmål

5.3.1 Ansvaret för bevisningen m.m.

Parterna ansvarar för att bevismedlen är tillgängliga för domstolen. Bevisen kan läggas fram skriftligt, genom vittnesförhör och som resultat av utredningar som domaren beslutat om eller som gjorts på begäran av parterna, genom att kalla in sakkunniga etc.

5.3.2 Skriftliga vittnesattester

Vittnen kan höras vid huvudförhandlingen. I praktiken hörs vittnen sällan i småmål. Däremot är det vanligt att parterna lägger fram skriftliga vittnesattester i sådana mål. En förutsättning är att de kommunicerats med motparten och att de uppfyller formkraven för vittnesattester.

Sedan mars 2001 jämställs skriftliga bevis i form av elektronisk post (e-post) med traditionella skriftliga bevis under förutsättning att det säkert går att identifiera avsändaren.

5.4 Domskrivning m.m. – civilmål

5.4.1 Meddelande av dom

Rätten kan avkunna dom omedelbart efter slutpläderingen eller parternas sakframställning. Dom kan också meddelas vid en senare tidpunkt som rätten bestämmer varvid den avkunnas muntligt i en förhandling utom i särskilt känsliga mål. Parterna behöver inte vara närvarande. I samtliga fall skickas också domen till den vinnande parten eller till dennes advokat.

5.4.2 Avfattningen av domar och beslut

En dom skall i princip vara skriftlig och innehålla i stort samma faktauppgifter som gäller för svenska domar. Domen skall dessutom innehålla en kortfattad redogörelse över sakframställningen och de framlagda bevisen. Dessa delar kan ersättas med ett intygande på partsinlagorna som fogas till domen. Domen skall motiveras och innehålla domslutet (jfr art. 450 – 455 NCPC).

5.5 Övriga frågor – civilmål

5.5.1 Tidsfrister

Det saknas i den franska civilprocesslagen tidsfrister inom vilka ett mål skall vara avgjort. Tribunal de grande instance är ofta en ambulera domstol som befinner sig på en viss ort under en bestämd tid. En domare kan därför besluta att ett mål skall avgöras under den tid domstolen befinner sig på den aktuella orten. Möjligheter att ompröva ett sådant beslut finns om t.ex. det rör sig om ett barn som är i fara.

5.5.2 Medling

Både parter och domare kan söka förlikning av en tvist. Att åstadkomma en förlikning är en uppgift som en domare under alla

skeden i förfarandet skall sätta i första rummet. I tribunal d'instance finns det flera alternativa vägar att förmå parterna att träffa en förlikning. Denna möjlighet är emellertid inte reserverad för småmål, utan kan också avse mål om större värden. I praktiken förekommer det i de flesta "tingsrätter", att en förlikningsförhandling hålls av en domare.

Förutom de förenklade förfaranden som redovisas under avsnitt 5.2 som också innehåller vissa inslag av förlikning, kan en domare med parternas samtycke utse en medlare utanför domstolen. Domaren fastställer också ett datum till vilket parterna skall ha träffat en förlikning. Denna tidsfrist – vanligen en månad – kan förlängas en gång.

Vid en förlikning som skett under medverkan av domstolen upprättas ett protokoll som sedan stadfästes av domaren. Protokollet likställs därigenom med en lagkraftvunnen dom.

5.5.3 Videokonferens under huvudförhandling

Videokonferenser under huvudförhandlingen är inte tillåtna i den franska civilprocessen. Sedan augusti 1998 kan dock parter och ombud från kolonierna St Pierre och Miquelin närvara i en förhandling genom videokonferens (se även nedan straffprocessen).

När det gäller civilprocessen pågår ett projekt med "videokanslier" mellan de tribunal d'instance som faller under en jurisdiktion för tribunal de grande instance för en smidigare kommunikation mellan domstolarna för sig och för parterna.

5.6 Straffprocessen

5.6.1 Handläggningen i första instans

Handläggningen av brottmål sker i en offentlig förhandling. Det som skiljer mellan olika domstolar är sättet att anhängiggöra målen. Vid Cour d'assises, som är första instans när det gäller allvarliga brott, inleds förfarandet med en förundersökning som leds av en rannsakningsdomare (juge d'instruction). Proceduren med rannsakningsdomare är obligatorisk i fråga om grova brott och liknar den svenska förundersökningen i brottmål. Härutöver finns det förenklade förfaranden att beivra brott.

5.6.2 Alternativ till domstolsprocess

Förutom att lämna in en stämningsansökan till domstolen har åklagaren sedan flera år tillbaka befogenhet att besluta om alternativa åtgärder för att beivra ett brott, kallat den "tredje vägen".

När det gäller unga lagöverträdare kan personen ifråga bl.a. åläggas att ersätta en uppkommen skada, att delta i ett samtal mellan myndighet och förövaren för att få denne att förstå vidden av sitt handlande för andra och för honom själv eller så kan åklagaren besluta om ett överlämnande till de sociala myndigheterna. Åklagaren kan också försöka förlika den åtalade och brottsoffret, en s.k. "gärningsman-offer-förlikning".

För brott eller förseelser som t.ex. vissa våldsbrott, telefonterror, olaga hot, smästölder etc. begångna av vuxna lagöverträdare, kan åklagaren sedan januari 2001 bl.a. tillgripa följande åtgärder; besluta att böter intill ett belopp om högst 25 000 FrF skall betalas in till skattemyndigheten; konfiskera eventuell vinst; att t.ex. körkort eller jakttillstånd skall lämnas in till en tribunal de grande instance eller att förövaren skall fullgöra samhällstjänst.

Om gärningsmannen medger att brottet beivras enligt någon av de nu redovisade åtgärderna lämnar åklagaren ansökan till domstolen med en redogörelse över sitt förslag. Redovisningen kan ske i en förhandling om rättens ordförande eller gärningsmannen begär det. Godkänner rättens ordförande den föreslagna åtgärden och personen i fråga accepterar och genomför den inom den angivna tiden, är saken från det allmännas sida slutbehandlad. Vägrar däremot gärningsmannen att utföra eller utför den ålagda samhällstjänsten dåligt kan åtalet återupptas.

5.6.3 Andra sätt att avgöra ett mål

Tribunal de police

Förfarandet inför tribunal de police kan antingen äga rum i en traditionell förhandling eller i en summarisk process. I princip kan alla lagöverträdelser hanteras i en förenklad förhandling. Det finns emellertid tre undantag härifrån och gäller om brottet regleras i arbetslagen, om förövaren är under 18 år och om offret har stämt gärningsmannen innan brottet beivrats.

Efter ett beslut om att inleda en summariska processen sänder åklagaren akten med sina krav och förslag till påföljd till en domare

vid tribunal de police. Påföljdsförslaget behöver inte vara motiverat.

Den åtalade har rätt att motsätta sig beslutet inom en viss angiven tid. Sker detta övergår målet till att hanteras i en vanlig huvudförhandling. I annat fall avgörs målet på handlingarna.

Tribunal correctionnel

Det är också möjligt att en ensamdomare i tribunal correctionnel i stället för tre domare avgör brottmål i denna instans. I allmänhet avgör ensamdomaren brott som är relativt enkla och ofta gäller återfallsförbrytare. Detta system medger en snabb behandling av saken. Förhandling inför en ensam domare i tribunal correctionnel är inte att betrakta som en summarisk process, utan som en huvudförhandling.

I fråga om brott som handläggs vid tribunal correctionnel sker ofta förberedelsen under förenklade former. Åklagaren kan t.ex. bedöma att polisutredningen utgör ett tillräckligt underlag för åtal. I detta fall kallas den åtalade till "omedelbar" inställelse inför domstolen.

En person kan också delges misstanke om brott genom polisens försorg på uppdrag av åklagaren. Den misstänkte gärningsmannen kallas att inställa sig i tribunal correctionnel inom en viss tid. Här medges ett uppskov på tio dagar för att den misstänkte skall kunna förbereda sitt försvar.

Cour d'assises

Förundersökningen kan också ske genom att den misstänkte kallas till "ett möte med rättvisan" eller att åklagaren i ett protokoll tillkännager dagen för förhandlingen. En rannsaktionsdomare kan också delge den misstänkte resultatet av förundersökningen genom uppläsning i inledningen av huvudförhandlingen. Slutligen kan ett mål anhängiggöras genom en traditionell stämningsansökan.

5.7 Bevisfrågor m.m. – brottmål

5.7.1 Muntlighet och omedelbarhet

Brottmålsprocessen vilar på bl.a. på två principer som styr förfarandet, nämligen muntlighets- och kontradiktionsprinciperna (jfr .

Rättens ordförande leder processen och värderar de bevis som finns i akten och som sammanställts under förundersökningen. Det är domstolen som kallar vittnena till personlig inställelse vid huvudförhandlingen. Det är också möjligt för såväl åklagare som den tilltalade och eventuell målsägande att kalla till vittnesförhör inför domstolen.

Den skriftliga bevisningen i målet skall finnas i akten. Dokumenten delges också parterna för skriftväxling dem emellan. Alla dokument som har betydelse för utgången av målet skall läggas fram muntligt vid huvudförhandlingen.

5.7.2 Former för inställelse i rätten

Tribunal correctionnel

I praktiken är personlig inställelse av vittnen till en förhandling i tribunal correctionnel sällsynt. Det är endast i mer komplicerade mål som detta anses vara påkallat. Uppläsning ur protokollet från förundersökningen anses i de flesta fall tillräckligt.

Cour d'assises

Vid en rättegång inför Cour d'assises gäller muntlighetsprincipen. Där krävs bl.a. att skriftliga bevis läses upp. Rätten och juryn skall enbart grunda sitt utslag på de fakta som presenterats under huvudförhandlingen.

Detta är dock en princip med modifikation bl.a. i det fall när den tilltalade inte inställer sig till huvudförhandlingen. Härvid kan rättens ordförande grunda sitt beslut på innehållet i akten och på de bevismedel som försvaret lägger fram vid förhandlingen.

5.7.3 Bevisupptagning

Principen om den fria bevisprövningen gäller i brottmålsprocessen. Bevisupptagningen äger huvudsakligen rum under förundersökningen. Vittnesförhör hålls inför rannsakningsdomaren och nedtecknas i ett protokoll som skall undertecknas av den hörde och läggas i akten.

5.7.4 Skriftliga vittnesattester

Tribunal correctionnel

I tribunal correctionnel avgör rätten målet med stöd av innehållet i akten och ifråga om vittnesmål, protokollen från förhören. Också åklagaren brukar låta sig nöja med en uppläsning av protokollet från vittnesförhöret. Om målet är av större omfattning och vittnesmålen anses ha betydelse för utgången av målet kan vittnen kallas att inställa sig personligen. Vittnet kan tillåtas stödja sig på minnesanteckningar under det muntliga förhöret.

Cour d'assises

Muntlighetsprincipen är allenarådande inför denna domstol.

Förfarandet i rätten skiljer sig åt från det som förekommer inför tribunal correctionnel på grund av två skäl. Det är bara rättens ordförande som känner till innehållet i akten. När rätten drar sig tillbaka för överläggningar överlämnas förundersökningsakten till protokollföraren och kan inte konsulteras annat än i sällsynta fall.

Vittnen som hörts under förundersökningen måste inställa sig personligen till huvudförhandlingen. De hörs i en ordning som fastställs av rättens ordförande. Vittnen skall avge sitt vittnesmål utan att avbrytas. Rättens ordförande kan således ställa frågor först när vittnesmålet är lämnat.

Om vittnet vägrar att svara eller svaret inte stämmer med tidigare lämnat vittnesmål, kan rättens ordförande läsa upp vad vittnet sagt under förundersökningen för att juryn skall få full kännedom om vittnesmålet. Vittnet kan också tillfrågas om han vidhåller eller bekräftar sin version av fakta i målet.

Rättens ordförande kan också att läsa upp ett protokoll från ett vittnesförhör om vittnet uteblir eller vittnesmålets betydelse för målets utgång inte motiverar en personlig inställelse.

5.7.5 Avvisning av bevis

Trots principen om den fria bevisprövningen har domstolarna möjlighet att avvisa vissa bevis som åberopas av parterna. Inför Court d'assises kan domstolen avvisa sådana bevis som tenderar att störa förhandlingen eller som saknar betydelse för målets utgång. Också bevis som läggs fram av försvarssidan i syfte att förlänga processen kan avvisas. Avvisningen av bevis sker i praktiken genom att rättens ordförande vägrar att lägga det i akten. Möjligheten att avvisa bevis tillämpas dock mycket restriktivt.

5.7.5 Traditionell och modern teknik

Sedan år 1998 är det tillåtet att hålla videoförhör med dem som utsatts för sexualbrott och till skydd för minderåriga brottsoffer. Förhöret nedtecknas också i ett protokoll. Videoinspelningen av förhöret kopieras och originalet läses in, medan det andra bandet läggs i akten och används under huvudförhandlingen.

Från och med juni 2001 skall videoinspelning användas vid förhör av och för närvaro vid huvudförhandling av unga lagöverträdare.

Förhöret spelas in, men också ett protokoll upprättas som den unge får skriva under. Videoförhöret kopieras på en CD-ROM som läggs i akten, medan originalet förvaras på säker plats.

5.8 Domskrivning m.m. – brottmål

5.8.1 Meddelande av dom

Dom kan antingen avkunnas vid huvudförhandlingen eller senare vid en fastställd tidpunkt. I fråga om grova brott avkunnas domen muntligt i närvaro av parterna när rättens överläggningar är avslutade. Rätten är skyldig att förutom dom också muntligt redovisa villkoren för verkställande av straffet (villkorlig dom, uppskov etc.)

5.8.2 Avfattningen av dom m.m.

Domen är alltid skriftlig. Alla domar skall innehålla domskäl och domslut. Domen skall också innehålla namnet på domaren domarna, för att garantera deras opartiskhet, ävensom åklagarens namn.

5.8.3 Förenklad dom

I praktiken är det sällan att detaljerade domskäl finns i den skrivna domen i brottmål. Det sker bara om domen överklagas eller att den tilltalade nekar till gärningen. I andra fall används en förenklad form för domskrivningen.

5.9 Tidsfrister – brottmål

Huvudregeln för handläggningen av en process är att den skall äga rum inom skälig tid. Det har dock införts eller är på väg att införas bestämmelser om tidsfrister för de olika etapperna i en process.

5.9.1 Förundersökningen

Sedan juni 2000 gäller att rannsakningsdomaren skall ange den tid han anser sig behöva för bevisupptagningen. De är ett år för brott och 18 månader för grova brott. När dessa tidsfrister löpt ut har parterna rätt att begära att rannsakningsdomaren avslutar förundersökningen. Vid särskilt allvarliga brott gäller att förundersökningen skall vara avslutad inom två år. Härefter måste rannsakningsdomaren redovisa skälen till förlängningen var sjätte månad.

Från ovannämnda tidpunkt finns det också i lag angivna tidsfrister för att hålla minderåriga häktade. De kan variera från en månad till ett år beroende på brott, påföljd och ålder.

De nu angivna tidsfristerna avser bara förundersökningen. Då det avslutats med ett beslut om att inleda en process, personen som är föremål för undersökning kan hållas kvar genom tillämpning av ett beslut om tagande av kroppen eller ett beslut att fortsätta häkte provisoriskt fram till huvudförhandlingen

Löper den fastlagda tidsfristen ut, utan att rannsakningsdomaren har fört målet till en domstol skall den häktade frigges.

5.9.2 Huvudförhandling i brottmål

Tidsfristen inför tribunal correctionnel

När en person hålls häktad inom ramen för en förundersökning och denne är häktad även under huvudförhandlingen skall målet avgöras två månader från det att anhängiggjordes. Denna tidsfrist kan i undantagsfall och genom ett särskilt beslut av domstolen förlängas en gång med ytterligare två månader.

Om en person som skall ställas inför rätta inte är häktad, saknas det tidsfrister för inställelse. För inställelse vid åklagarmyndigheten gäller dock en tidsfrist på minimum 10 dagar och maximum två månader.

Tidsfrister för inställelse inför Cour d'assises

Från och med juni 2001 kommer det att för förfarandet vid Cour d'assises införas tidsfrister för inställelse som varierar beroende på om den misstänkte är häktad eller ej. Denna frist börjar löpa från den dag som åtal har väckts. Den är två år om den åtalade är på fri fot och sex månader om den åtalade är häktad.

5.10 Videokonferens vid huvudförhandling – brottmål

I Frankrike pågår flera projekt för att modernisera processförfarandet i såväl civil- som brottmål genom att utnyttja videokonferens.

För närvarande pågår projekt i syfte att binda samman regionala åklagare med åklagarna vid Cour d'Appel eller en åklagarmyndighet med Tribunal de grande instance för inte parterna skall behöva inställa sig personligen.

Diskussioner pågår dessutom om att också i brottmål tillåta parter och ombud delta inför rätten med hjälp av videokonferens för att underlätta kommunikationen mellan Cour d'Appel i Paris och domstolarna i kolonierna Saint-Pierre och Miquelon.

Källor:

Justitiedepartementet, Frankrike
Judicial Organisation in Europe, Europarådet, 2000
www.legifrance.gouv.fr

6 Norge

6.1 Domstolsorganisationen

Den norska domstolsorganisation liknar i allt väsentligt den svenska. Den består av forliksraaden (i princip ett i varje kommun), herreds- eller byrettene, lagmandsrettene och Høyesteret, behöriga i såväl tviste- som brottmål. I forliksraad tjänstgör av kommunen utsedda domare utan krav på juridisk utbildning. Dessutom finns den s.k. førhørsretten som består av en domare. Den är domför i brottmål under vissa förutsättningar, men används också för bevisupptagning i brottmål (se nedan).

Bestämmelser om processförfarandet i domstol finns i fyra lagar, nämligen lov om domstolarna, den s.k. domstolsloven, lov om rettegansmåten för tvistemål (tvistemålsloven), lov om rettegansmåten i straffesaker (straffeprosessloven) och lov om tvangsfullbyrdelse og midletidig sikring (tvangsfullbyrdeselseloven). Domstolsloven är gemensam för civil- och brottmål.

6.2 Förfarandet i första instans

6.2.1 Reformbehovet

Innan part får väcka talan i herreds- eller byretten måste tvisten i vissa fall bli föremål för medling i forliksraad. Undantag gäller emellertid bland annat för saker om patent- varumärken och mönster. Om båda parter har advokater som ombud är medling inte heller obligatorisk.

Förberedelsen i herreds- eller byretten kan vara endera muntlig eller skriftlig. Om förberedelsen skall vara muntlig, bör rätten kalla parterna till sammanträde inom tre veckor.

Justitieministeriet tillsatte år 1999 en kommission som bl.a. fick i uppdrag att se över bestämmelserna i tvistemålsloven. Kommittén skall i juli 2002 lägga fram ett förslag till en ny lag som gäller tvistemål.

Kommissionen skall särskilt undersöka domarens roll som processledare såväl vid förberedelsen som vid huvudförhandlingen. Möjligheten att använda olika förfaranden i olika typer av mål, särskilt vid behandlingen av komplicerade tvister, men också vid behandling av anspråk som gäller ett litet intresse skall övervägas.

Som vägledning för utformningen av allmänna bestämmelser om förfarandet i civilprocessen gäller att de skall lämpa sig för både dispositiva och indispositiva tvistemål.

Dessutom skall kommissionen utreda möjligheten att träffa delavgöranden i tvistemål, utan att alla de yrkanden som framställts i stämningsansökan behöver behandlas. Också bestämmelserna om förlikningsförfarandet skall omprövas. Likaså skall möjligheten att tillåta skriftlig bevisning och användning av modern teknik utredas.

6.2.2 Andra förfaringssätt att i sak avgöra ett mål

Tvistemål

Intill dess att huvudförhandlingen har avslutats kan parterna avtala att en sak skall behandlas enligt reglerna om en förenklad rättegång. Parterna kan däremot inte avtala om att en förenklad rättegång skall hållas i sådana frågor som rör härstamning, överprövning av administrativa beslut om frihetsberövande och andra tvångsingrepp, giltigheten av adoptionsåtgärder eller mål som rör frikallelse från militärtjänst.

Tvister som rör ekonomiska förhållanden och där värdet inte överstiger 20 000 NK kan behandlas vid en förenklad rättegång endast om parterna har avtalat detta. Domstolen kan avgöra en tvist även om en huvudförhandling inte hålls. Dom kan också meddelas på enbart ett skriftligt förfarande, i de fall som parterna har fått besked om detta och att de särskilt måste kräva en muntlig förhandling inom en viss angiven tidsfrist.

Brottmål

I det fall en person som är misstänkt för ett brott som inte kan ge fängelse i mer än tio år, inför domstolen har erkänt gärningen och den styrks av övriga omständigheter i målet, kan målet avgöras i förhørsretten utan huvudförhandling. Den anklagade måste ge sitt samtycke i förhørsretten och domstolen får inte vara tveksam till att på detta sätt avgöra skuldfrågan.

6.3 Muntlighet och omedelbarhet

Huvudförhandling i både tviste- som brottmål skall vara muntlig och parterna skall lägga fram sin sak inför rätten. Uppläsning av vittnesmål etc. kan inte träda i stället för personlig inställelse. Domstolens avgörande skall bygga på det som framkommit under huvudförhandlingen.

6.3.1 Tvistemål

Det följer av tvistemålsloven att skriftliga bevis skall läsas upp av den som åberopar beviset, om inte domstolen bestämmer på annat sätt. Om domstolen finner det tillräckligt kan det väsentliga innehållet i skriften återges muntligt. Påstår någon av parterna att det som återges avviker på någon väsentlig punkt kan den parten kräva att det skriftliga beviset i sin helhet skall läsas upp.

6.3.2 Brottmål

Det följer av straffeprocessloven att skriftliga bevis skall läsas upp av den som åberopar beviset om inte domstolen bestämmer något annat.

6.3.3 Traditionell och modern teknik

Såväl lagmansrätten som herreds- och byrätten kan höra vittnen och sakkunniga genom förhör utom domstol i brottmål. Regler finns också för att vittnesförhör och förhör av sakkunniga i civilmål utom domstol skall kunna hållas. Kungen har bemyndigats att utfärda närmare bestämmelser om hur sådana vittnesförhör skall ske. Med förhör utom domstol avses bevisupptagning via telefon, eventuellt också med bildupptagning. I praktiken innebär det emellertid att förhöret sker vid en telefonkonferens. För närvarande saknar de norska domstolarna den nödvändiga utrustningen för att hålla förhör med video. Som framgår under avsnitt 6.2.1 om reformbehovet pågår en utredning om bl.a. möjligheten att tillåta skriftlig bevisning och användning av modern teknik.

6.4 Bevisfrågor

6.4.1 Ansvaret för bevisföringen

Tvistemål

Den part som åberopar bevis skall ange sina bevis antingen i partsinlagan eller lägga fram dem muntligt inför domstolen så snart han får tillfälle till det och på ett sådant sätt att det tydligt framgår vilka omständigheter han önskar åberopa med de olika bevismedlen. Domstolen ansvarar för att kalla vittnena till inställelse i rätten. När en part också har ett ombud (advokat) skall advokaten svara för kallelse av de vittnen parten önskar höra och vid behov även för delgivning och stämning om inte domstolen bestämmer annat. Domstolen kan också i andra fall ålägga en part eller dennes ombud att ombesörja kallelse av vittnen.

Brottmål

När åklagarmyndigheten har beslutat att väcka åtal, skickar myndigheten en kopia till domstolen av åtalsbeslutet med uppgift om den bevisning som åklagaren önskar åberopa. Samtidigt sänds också en kopia av åtalsbeslutet till den åtalade eller dennes försvarare om bevisföringen i målet, liksom uppgift om när svarandesidan senast skall redovisa sin bevisföring. Försvararen skall tillsammans med den tilltalade utan dröjsmål lägga upp riktlinjerna för försvaret. I detta fall skall förutom svaret till åklagaren också en kopia av detta skickas till domstolen. Har den åtalade inte någon försvarare skall åklagaren i stället ge honom uppgift om de bevis som åklagaren stöder sin talan på. Han skall anmodas att senast inom tre dagar uppge om han anser det bör föras andra bevis än dem åklagarmyndigheten åberopat. När tidsfristen löpt ut sänder åklagarmyndigheten dokumenten till domstolen med uppgift att möjliga nya bevis kan komma från den tilltalade.

Vittnen kallas med delgivning och erinran om att utevaro kan medföra stämning att inställa sig. Bestämmelser om kallelseförfarandet finns i domstolsloven. När det gäller brottmål följer av samma lag att en stämning till inställelse kan företas med hjälp av polisen eller kriminalvården. I praxis görs detta i stor utsträckning.

6.4.2 Bevisupptagning

Vittnesförhör som har betydelse för saken hörs muntligt under huvudförhandlingen, om inte särskilda förhållanden lägger hinder för detta. Det kan vara fråga om vittnesförhör med personer under 14 år i mål om brott eller förseelse mot sedligheten. Vittnesmål som tas upp särskilt kan läggas fram under huvudförhandlingen genom uppläsning, videouppspelning eller ljudupptagning i stället för en personlig inställelse. Samma förfarande kan användas om vittnet är förståndshandikappat eller har nedsatt fysisk funktionsförmåga. Tillvägagångssättet kan också användas när hänsyn till vittnet talar för en sådan ordning.

När det gäller vittnen som inställer sig personligen till huvudförhandlingen får tidigare skriftliga förhör under förfarandet bara läsas upp om det föreligger motstridiga uppgifter mellan detta och vittnesmålet i rätten eller på sådana punkter som vittnet nekar att uttala sig om eller förklarar att han glömt. Detsamma gäller skriftliga vittnesmål som vittnet tidigare avgivit i målet.

Skriftligt utlåtande från en sakkunnig som inte har inställt sig till huvudförhandlingen kan användas som bevis när en personlig inställelse inte kan ske eller när det inte bedöms vara nödvändigt. Detsamma gäller uppgifter från personundersökaren. Sådana vittnesmål kan också läsas upp i den utsträckning det är ändamålsenligt också när den sakkunnige eller personundersökaren är personligen närvarande vid huvudförhandlingen.

6.4.5 Traditionell och modern teknik

Bevisupptagning utom huvudförhandling dokumenteras genom att förhöret protokollförs. Det som finns återgivet i protokollet läses också upp för godkännande av vittnet. Domstolen kan också besluta att förhöret skall spelas in på band. I förhållande till gällande regelverk finns det inte några hinder mot att sakkunnig hörs genom bevisupptagning utom domstolen. Domstolarna har dock inte den nödvändiga utrustningen för att genomföra en videokonferens.

6.4.6 Avvisning av bevis

Tvistemål

Domstolen kan i vissa fall avvisa ett bevis som en part önskar lägga fram. Bevis kan avvisas om de försenar målet eller om parterna antingen uppsåtligt eller av grov oaktsamhet har underlåtit att lägga fram beviset tidigare. Bevis kan också avvisas om bevisföringen kommer att medföra ett uppehåll som inte står i rimlig proportion till utgången av målet. Likaså kan bevis avvisas om framställningen att få lägga fram ytterligare bevis sker i syfte att förhåla målet eller att överrumpla motparten. Domstolen kan också avvisa bevis när det inte hänger samman med målet, när bevis rör omständigheter som redan är full bevisade eller när domstolen finner att de förs på ett annat sätt än vad som är påbjudet. Vidare kan domstolen avvisa bevis om en parts eller vittnes trovärdighet i allmänhet. Detsamma gäller bevisning om tidigare sexuellt uppförande.

Domstolen har dessutom en skyldighet att avvisa bevis när det gäller vittnesförklaringar/skriftliga bevis om förhållanden som rör rikets säkerhet eller som kränker en ålagd eller yrkesmässig tystnadsplikt. Vidare skall skriftliga omdömen om en parts eller ett vittnes goda namn och rykte inte användas som bevis.

Brottmål

I brottmål skall domstolen avvisa vittnesmål som innebär ett brott mot tystnadsplikten. Bevisföring om ett vittnes vandel eller för att stärka eller försvaga ett vittnes trovärdighet i allmänhet får bara ske på det sätt och i den utsträckning som domstolen tillåter det. Samma gäller också bevisföring om ett vittnes sexuella vandel. När det från försvarets sida framläggs bevis om den tilltalades psykiska vandel, kan åklagarmyndigheten anlägga motbevis. I övrigt kan bevis för den tilltalades dåliga vandel bara föras i den utsträckning som domstolen tillåter det. Domstolen får inte heller ta upp vittnesmål om sekretessbelagda uppgifter om rikets säkerhet och förhållanden till främmande stat.

6.4.7 Skriftliga vittnesattester

Om en personlig inställelse vid huvudförhandlingen inte är möjlig, är olämplig eller medför oskäligen kostnader kan ett tidigare avgivet vittnesmål läsas upp. Uppläsning kan alltid ske när den tilltalade uteblir utan giltigt förfall i mål där föreläggande är utfärdat eller som bara gäller indragning. Ett skriftligt vittnesmål kan bara läsas upp såframt båda parter samtycker till att det görs eller att ett förhör inför rätten inte kan ske.

Förhör och sakkunnigutlåtande som tas upp utom huvudförhandling kan bara användas när en personlig inställelse inte kan ske eller när motparten samtycker till det. Utsagor eller uttalanden från dem som är anmälda som sakkunniga kan läggas fram, liksom även sakkunnigutlåtanden från forbrukerråd eller markesråd, också om den som har avgivit uttalandet inte är sakkunnig i målet. Offentliga uttalanden kan också läggas fram i rätten som bevis. Vidare kan "skriftliga vittnesattester" läggas fram under en förenklad rättegång om rätten inte finner skäl däremot eller att motparten samtycker till det. "Skriftliga vittnesattester" tillåts också när ett förhör inför rätten inte kan ske.

Uttalanden intagna i rettsboken eller i polisrapporten som den tilltalade tidigare gjort kan bara läsas upp under förutsättning att det som där sägs, motsäger det som han tidigare sagt eller när det gäller punkter som han nekar till att uttala sig om eller förklarar att han inte kommer ihåg eller om han inte infinner sig i domstolen. Detsamma gäller för skriftliga bevis som han tidigare lämnat i saken.

6.5 Domskrivning m.m.

6.5.1 Meddelande av dom

Rättens ordförande skall ombesörja att domen blir känd för parterna. Meddelas parterna domen vid huvudförhandlingen eller vid en särskild session anses detta gälla som tillkännagivande av domen. Domstolen kan överlåta till åklagarmyndigheten att ombesörja tillkännagivande av dom. Detta sker ofta.

Huvudregeln om tillkännagivande från offentliga myndigheter är att man använder postbefordran med vanligt brev med mottagningsbevis. Annat tillkännagivande kan alltid ske med stämningssman. Dom i brottmål skall normalt tillkännages med hjälp av en

stämningssman eller anställd inom polisen om meddelande av dom inte har skett vid huvudförhandlingen eller annat möte i domstolen. Om det befins lämpligt kan brottmålsdom avkunnas i vanligt brev med mottagningsbevis. Om inte mottagningsbeviset återsänds inom en vecka efter tillkännagivandet skall domen tillkännages genom stämningssman.

6.5.2 Avfattning av dom

Twistemål

Dom i tvistemål skall innehålla uppgifter om domstolens namn, domarens namn, tid och plats för avkunnande av domen och i förekommande fall namnen på ombuden. Vidare skall av domen framgå en kort redogörelse för sakförhållandena i målet och de krav som yrkas samt den bevisning som finns i målet. Vidare skall domen innehålla domskäl och dom.

Brottmål

I brottmål skall en dom innehålla en kort redovisning av sakförhållandena, domskäl och domslut. Avskrifter av domen skall dessutom upplysa om domstolen, domarna, tid och plats för avkunnandet av domen, parterna och den som biträtt den tilltalade och vittnen.

6.5 Tidsfrister

Det finns inte några tidsfrister för när en huvudförhandling skall hållas i tvistemål. Domaren skall så snart saken är tillräckligt förberedd, fastställa tid för huvudförhandling. När det gäller t.ex. mål om rättslig överprövning av administrativa åtgärder om frihetsberövande och andra tvångsåtgärder skall domstolen skynda på saken och huvudförhandling skall hållas genast utan förberedelse.

Inte heller i brottmål finns några tidsgränser för när huvudförhandling skall avhållas. Men huvudförhandling skall sättas ut inom två veckor efter det att målet kom in till domstolen om det inte föreligger särskilda förhållanden.

Justitiedepartementet remitterade i december 2000 ett förslag till ändringar i straffeprocessloven i syfte att uppnå en snabbare brottmålsprocess. Enligt förslaget skall huvudförhandling i första instans normalt vara påbörjad inom fyra veckor efter det att målet kom in till herreds- eller byretten och inom åtta veckor efter det att en dom eller beslut överklagats till hovrätten, i de fall den åtalade var under 18 år då brottet begicks. Om den åtalade är häktad skall huvudförhandlingen påbörjas inom sex veckor efter det att målet kom in till herreds- eller byretten och inom åtta veckor efter det att ett överklagande kommit in till hovrätten.

Dom i tvistemål skall efter det att saken har prövats i domstol avkunnas omedelbart. I vissa fall kan dom avkunnas inom en vecka om inte annat är bestämt i lag. När det gäller brottmål bör dom enligt straffeprocessloven avkunnas omedelbart efter det att målet är avgjort. Är domen inte avkunnad inom tre dagar efter det att huvudförhandlingen är avslutad skall orsaken till detta anges i rettsboken.

6.6 Medling

Det finns inte någon ordning som medger att domstolen inleder en förlikning, utan att en formell rättegång inleds. Domstolen kan dock efter det att målet anhänggjorts försöka medla mellan parterna. I skilsmässomål eller vid beslut om hemskillnad skall domaren under förberedelsen försöka medla om parterna kan kallas in vid samma tidpunkt. Detsamma gäller i andra familjemål som frågor som vem barnet skall bo hos, umgängesrätt, underhåll till make/maka och barn pension enligt äktenskapsloven och i mål som rör bodelning mellan maka och fränskilda.

Hösten 1997 startade vid en domstol ett projekt som kallas "Konflikt och försoning". Syftet med projektet är att utveckla en alternativ modell för att behandla mål som rör föräldraansvar, daglig omsorg och umgängesrätt med barn. Målet är att lösa så många familjetvister som möjligt genom förlikning där utgångspunkten i första hand skall vara barnets bästa. Centrala element i projektet är att hålla upp till tre förberedande möten där sakkunniga kallas omnämns i första förberedande mötet och deltar som utredare och mäklare. Det är frivilligt om man vill delta i projektet och parterna kan alltid välja en traditionell handläggning av tvisten genom huvudförhandling och dom.

Justitiedepartementet startade i januari 1997 ett försök med medling i alla typer av civila tvistemål vid ett begränsat antal domstolar (tio domstolar). Försöket utvärderas för närvarande. Rapporten skall överlämnas till tvistemålskommittén som har i uppdrag bl.a. att utvärdera reglerna om domstolsmedling. Ett eventuellt införande av medling vid domstol som en permanent ordning vid alla domstolar kommer att övervägas när tvistemålskommittén är klar med sin utredning.

Källor:

Justitiedepartementet, Norge
Knophs Oversikt over Norges Rett, Kåre Lilleholt, 1998

7 Tyskland

7.1 Domstolsorganisationen

De tyska domstolarna är organiserade dels på federal nivå, dels på delstatsnivå (underinstanserna). De allmänna domstolarna är organiserade i tre instanser på delstatsnivå och är behöriga i tvistemål och brottmål. De är Amtsgerichte, Landgerichte, Oberlandesgerichte och Bundesgerichtshof med säte i Karlsruhe.

Avgörande för vilken domstol som utgör första instans är i tvistemål som regel den aktuella tvistens värde. Om tvisten uppgår till ett visst belopp – 10 000 DM år 2000 – eller lägre är Amtsgericht behörig domstol, annars Landgericht. Vid ett brottmål bestäms domstolens behörighet i allmänhet efter straffet för brottet. Om detta uppgår till högst fyra år är Amtsgericht behörig, annars utgör Landgericht behörig domstol. Amtsgericht är också behörig domstol i hyres- och familjerättsmål. I mål om statens säkerhet är Oberlandesgericht första instans.

Rättegången i privaträttsliga tvister regleras i huvudsak i Zivilprozessordnung (ZPO) och i brottmål i Strafprozessordnung (StPO). Dessa lagar motsvarar till stor del rättegångsbalken. Gerichtskostengesetz (ungefär domstolskostnadslagen) reglerar kostnaderna för rättegången i tvistemål.

7.2 Handläggningen i första instans

7.2.1 Civilmål

Förfarandet i civilmål i en tysk domstol liknar det som gäller i en svensk. Till de grundläggande principerna hör även förhandlingsprincipen. Denna betyder att det i princip är parternas sak att redogöra för de omständigheter som skall ligga till grund för domen.

Ett särskilt inslag under förberedelsen är rättens bevisbeslut (Beweisbeschluss). I detta beslut anger rätten bl.a. vilka tvistiga sakfrågor som kräver bevisning. Förfarandet efter ett s.k. bevisbeslut beror på om domstolen fastställer en tidpunkt för en s.k. tidig första muntlig förhandling eller om processen inleds med ett skriftligt förfarande (schriftliches Vorverfahren). Domstolen skall enligt lag försöka förmå parterna att förlikas även under huvudförhandlingen. I okomplicerade mål fastställer domstolen som regel en tidig första muntlig förhandling i syfte att förmå parterna att förlikas.

Civilprocessen är avgiftsbelagd. Domstolskostnadernas storlek framgår av Gerichtskostengesetz och omfattar även domstolens utgifter. Ansökningsavgift vid domstol utgår efter tvisteföremålets värde (Streitwert). Avgiften ökar enligt en degressiv skala. Käranden skall betala domstolskostnaderna i förväg. Detta är en förutsättning för att stämningsansökan skall delges svaranden.

Följande förfarande förekommer i första instans när det gäller att i sak avgöra ett ärende utan huvudförhandling (Amtsgericht):

- När parterna samtycker till ett enbart skriftligt förfarande.
- Vid en tvist om förmögenhetsrättsliga anspråk kan domstolen besluta om ett skriftligt förfarande om det inte föreligger advokattvång, värdet av tvisten inte överstiger 1 500 DM (fr.o.m. 2002-01-01 euro) och när en personlig inställelse av en part försvaras på grund av bosättning på annan ort m.m. eller att någon annan omständighet i målet inte kräver ett muntligt förfarande.
- När domstolen fattar beslut om vilken bevisning som skall företes i målet beslutas samtidigt den frist inom vilken svaranden måste inkomma med svaromål. Medger en svarande ett anspråk helt eller delvis avgör domstolen tvisten utan muntlig förhandling och enbart på handlingarna i målet i ett skriftligt förfarande.

- När en svarande inte inom föreskriven tid visar att han vill bestrida käromålet, beslutar domstolen på hemställan av käranden utan muntlig förhandling om en tredskodom i ett skriftligt förfarande.
- Om tvistens värde inte överstiger 1 200 DM (ca 600 euro) kan Amtsgerichtdomaren enligt sin egen bedömning inställa en muntlig förhandling och avkunna dom på handlingarna. I dessa fall är en muntlig förhandling endast erforderlig när en part hemställer om det.

7.2.2 Brottmål

Förfarandet i brottmål inför Amtsgericht indelas enligt processrätten i två delar, nämligen i ett mellanförfarande (Zwischenverfahrung) och huvudförhandling.

I det s.k. mellanförfarandet prövar domstolen om bevisningen är tillräcklig för att inleda en huvudförhandling eller om åtalet skall läggas ned. Beslutar domstolen att inleda en huvudförhandling som inte nödvändigtvis behöver ske i anslutning till mellanförfarandet så kommer den att genomföras. När det gäller mindre förseelser hålls huvudförhandling direkt i anslutning till mellanförfarandet.

I brottmål kan domstolen också använda sig av ett skriftligt förfarande och utfärda ett s.k. strafföreläggande. Ett strafföreläggande övervägs endast i de fall där påföljder som kan komma i fråga rör sig om böter (mestadels), indragning av körkort, körförbud och straffeftergift. Förslag till strafföreläggande skall lämnas av åklagarmyndigheten. Bestrider den anklagade föreläggandet kan en huvudförhandling äga rum. Såvitt inte någon invänder mot strafföreläggandet likställs det med en lagakraftvunnen dom.

7.3 Muntlighet och omedelbarhet

7.3.1 Civilmål

Huvudprincipen är också i den tyska civilprocessen att domstolens avgörande skall grundas på det som parterna muntligen för fram under huvudförhandlingen. Material som part vill skall komma domstolen till del kan läggas fram i både skriftlig och muntlig form vid förhandlingen. De under förberedelsen ingivna skrifterna likställs med muntlig bevisning, utan att parterna respektive deras

ombud måste upprepa dess innehåll. Det är ofta tillräckligt att parterna respektive deras ombud gör de yrkanden som skall ligga till grund för domen och i övrigt hänvisar till de skriftliga dokumenten. En förutsättning för detta förfarande är dock att inte någon av parterna motsätter sig det.

Muntligt och skriftligt förfarande kan i vissa fall kombineras med varandra. Ett skriftligt förfarande är tillåtet när den muntliga förhandlingen har avslutats och tvisten är mogen för ett avgörande. Det kan t.ex. vara nödvändigt med ytterligare bevisupptagning. Undantagsvis kan också en muntlig förhandling övergå i ett skriftligt förfarande när en s.k. förlikning med förbehåll återtas eller efter det att fristen för bevisupptagning löpt ut.

Parternas dispositionsmaximen

Enligt den tyska civilprocessen gäller dispositionsprincipen för parterna under rättegångsförfarandet. Parterna har möjlighet att under processens gång fritt förfoga över rättegångsföremålet. Parterna kan t.ex. ingå en förlikning och svaranden kan medge anspråken i stämningsansökan. Till undantagen från denna princip hör framför allt mål inom familjerättens område, liksom delvis även utsokningsmål.

Domstolen är bunden av parternas yrkanden, dvs. den kan inte medge något annat eller mer än vad som yrkats. Domstolen kan således inte grunda sitt beslut på andra sakförhållanden än dem som parterna fört fram. Uppenbara fakta får domstolen emellertid ta hänsyn till. Detta gäller i synnerhet sådana fakta som domstolen känner till eller som är allmänt kända.

7.3.2 Former för närvaro i domstolen

Civilmål

Enligt gällande rätt kan personlig inställelse av parterna, ombuden eller vittnen inte ersättas av telefonförhör eller videokonferens. Däremot kan i mål i skattedomstolar såväl part som deras ombud, vittnen och sakkunniga delta i den muntliga förhandlingen genom videokonferens enligt skattedomstolsordningen. För närvarande övervägs om och i vilken utsträckning dessa regler också skall gälla även i civilprocessförfarandet.

Svaranden har ingen skyldighet att inställa sig till den muntliga huvudförhandlingen, utse ett ombud eller att försvara sig över huvud taget. Denne löper emellertid därmed risken att domstolen meddelar en tredsdom, varvid svaranden förlorar tvisten, utan att hänsyn tas till dennes eventuella rättigheter, förutsatt att kändanden verkar ha grund för sin talan.

Brottmål

Även i brottmål gäller som huvudregel personlig inställelse av ett vittne, sakkunnig eller medbrottsling vid huvudförhandlingen. Uppläsning från protokoll kan dock förekomma t.ex. på grund av att den som skall höras har avlidit, på grund av sjukdom eller att personen inte kan nås eller befinner sig på okänd ort. Har den anklagade en försvarare kan tidigare nedtecknade förhör läsas upp. Även andra skriftliga bevis av olika slag kan i princip läggas fram under huvudförhandlingen genom uppläsning.

7.4 Bevisfrågor

I den tyska civilprocessrätten är bevisföringen inskränkt (s.k. Strengbeweis). Endast i lag angivna bevismedel får läggas fram. I tvistemål är de syn, ögonvittne, vittnen, sakkunniga, skriftliga bevis och partsinlagor. I brottmålsprocessen räknas inte heller förhör med den tilltalade som bevismedel, men kan värderas som bevis.

7.4.1 Civilmål

Det är domstolen som tar upp bevis och kallar vittnen. Parterna skall dock lägga fram och göra sakomständigheterna tillgängliga för domstolen i förhållande till bevistemåten och tillåtna bevismedel. Bevis som finns hos myndigheter kan domstolen antingen själv fordra in eller uppmana den part som åberopar beviset att införskaffa detsamma.

7.4.2 Brottmål

Kallelse av vittnen och sakkunniga åligger i princip rättens ordförande. Åklagarmyndigheten har också rätt att härutöver kalla ytterligare personer. Åklagarmyndigheten är också i princip ansvarig för att bevismedlen företes vid huvudförhandlingen. Också domstolen kan införskaffa nödvändiga bevismedel.

7.4.3 Avvisning av bevis

Civilprocessordningen innehåller inte några uttryckliga regler om förutsättningarna och förfarandet vid avvisande av bevis. Genom det s.k. bevisbeslutet anges de omständigheter som behöver bevisas. Skäl till att en domstol inte tar upp ett bevis kan vara bristande bevisstyrka i förhållande till beviset, att beviset saknar betydelse för målets utgång, att beviset inte kan nås, att beviset är otillåtet, egen sakkunskap hos domstolen eller kallelse av egna sakkunniga och framläggandet av beviset har till syfte att förhålla rättegången. I brottmål kan bevis avvisas på i princip samma grunder.

7.4.4 Skriftliga vittnesattester

Generellt gäller personlig inställelse till rätten på grund av principerna om omedelbarhet och offentlighet. Domstolen kan dock godta ett skriftligt vittnesmål om innehållet anses tillräckligt för bevisningen (jfr avsnitt 7.2.1). Om ett vittne däremot underkänner sin skriftliga vittnesattest eller om den inte kommer in till rätten inom utsatt tid måste vittnet kallas. Detsamma gäller om en personlig inställelse är nödvändig för att ge parterna och rätten möjlighet att ställa frågor till vittnet.

7.4.5 Bevisupptagning

Civilmål

Utsagor av vittnen, sakkunniga och partsinlagor tas upp i protokoll i den muntliga förhandlingen. Utsagorna kan också tas upp på bandspelare i en förberedande bevisupptagning. En renskrift av bevisupptagningen sker när en part behöver det för att få en

exekutionstitel eller att den högre instansen vid ett överklagande inforrdar beviset.

Vittnesmål som tas upp utom huvudförhandling och dokumenteras i protokoll är att betrakta som skriftligt bevis. Samma är förhållandet när myndigheters yttrande inhämtas.

Brottmål

Vittnesförhör genom videokonferens under huvudförhandlingen är tillåtet enligt Strafprozessordnung. Förutsättningar för denna ordning är bl.a. att det föreligger en fara för vittnet genom personlig inställelse och detta inte kan avhjälpas på annat sätt än att den tilltalade avlägsnas ur rättssalen. Vidare får ljud- och bildupptagning av vittnesförhör förekomma vid sjukdom och liknande eller andra hinder för personlig inställelse vid huvudförhandlingen. Hit kan räknas bosättning på avlägsen ort, vittnesmålets betydelse för utgången av målet etc. Domaren och försvaret medverkar via telefon eller radio. En förutsättning för videoupptagning av vittnesförhör är att åklagaren, försvararen och den åtalade medger ett sådant förfarande.

Vittnesförhör som företas utom huvudförhandling och sker genom ljud- och bildupptagning skall också nedtecknas. I princip kan varje (också från åklagarmyndigheten) vittnesförhör under hela förfarandet tecknas ned. De skall tecknas ned när offret är under 16 år eller för att säkra vittnesmålet när vittnet inte kan höras under huvudförhandlingen och vittnesmålet har betydelse för bevisningen i målet.

7.5 Domskrivning m.m.

7.5.1 Meddelande av dom

Domar i såväl civil- som brottmål avkunnas i folkets namn (in dem Namen des Volkes). Uppgifterna i en dom liknar i allt väsentligt dem som skall finnas i en svensk dom enligt rättegångsbalken, dvs. parterna, ombuden, domstolen och domarna, tidpunkt när den muntliga förhandlingen avslutades, domskäl, sakframställning och domskäl. Dom skall också skrivas under av den domare som förrättande domare.

Civilmål

Dom skall som huvudregel avkunnas vid den muntliga förhandlingen. Dom kan också tillkännages vid en särskild förhandling (i partiken mest förekommande). Avkunnas domen i anslutning till den muntliga förhandlingen sker det genom uppläsning av domen och domskälen eller det väsentligaste innehållet. Sker tillkännagivandet av domen särskilt är det ofta tillräckligt med att rätten refererar till att dom har fallit, främst när inte någon av parterna infinner sig till tillkännagivandet. Domen måste vid detta tillfälle också föreligga i skriftlig form. Undantag från muntligt förkunnande av dom medges bara om käromålet har medgivits eller en tredskodom har avkunnats utan muntlig förhandling.

Också vid beslut efter ett skriftligt förfarande eller om målet avgörs på handlingarna skall tillkännagivande ske vid en angiven tidpunkt.

Dom i första instans behöver inte avkunnas muntligen i mål där tvistens värde inte överstiger 1 200 DM. Avkunnas domen utan en muntlig förhandling överlämnas domen till parterna.

7.5.2 Förenklad dom

Civilmål

Förenklad dom kan användas i tredsco-, medgivande- och avträdelsetdomar varvid de faktiska och beslutsgrundande omständigheterna inte behöver återges. Samma förhållande gäller i tvistemålen om ett värde som inte överstiger 1 200 DM.

Fastställsetdomar behöver inte innehålla några rättsfakta om domen inte kan överklagas. Samma gäller för domskäl, om parterna senast inom två dagar efter det att en muntliga förhandling avslutats meddelar att de avstår från att överklaga.

Den proposition med en reform av civilprocessen som överlämnats till Bundestag i september 2000 öppnar nya möjligheter att i större utsträckning kunna meddela en dom i förenklad form. I propositionen föreslås att en dom som inte kan överklagas inte heller skall behöva innehålla sakframställning och domskäl. Det väsentligaste av innehållet i målet skall i stället tas in i protokollet.

Parterna meddelas utgången i ett mål genom att dom avkunnas och genom uppläsning av domskälen. I praxis sker tillkännagivandet av en dom genom att den skriftliga domen skickas till

parterna. Om parterna är närvarande när dom avkunnas, kan domskrivningen förenklas om parterna meddelar att de inte avser att överklaga domen.

Parterna kan också genom utomprocessuella rättshandlingar träffa överenskommelser om förfarandet i en anhängiggjord eller förestående process. De kan t.ex. avstå från att överklaga domslutet. I dessa fall gäller de ovan beskrivna lättnaderna i domskrivningen.

Brottmål

Huvudförhandlingen avslutas med att dom avkunnas genom uppläsning och tillkännagivande av domskälen.

Även i brottmål gäller att dom skall avfattas skriftligt. Domen måste i princip innehålla, bakgrunden till domen, på vilka lagrum som domen stöder sig på, domskälen och underskrifter. Har parterna meddelat att de avstår från att överklaga domen kan en förkortad dom användas.

7.6 Tidsfrister

Koncentrationsprincipen gäller i den tyska domstolsprocessen. Den innebär att förberedelsen drivs med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Om möjligt skall huvudförhandlingen hållas i ett sammanhang. Förberedelsen syftar till att förbereda processmaterialet så att målet kan hållas vid ett sammanhållet tillfälle. Det finns i dag inte några tidsgränser för tvistemål inom vilka en huvudförhandling skall vara avslutad.

För t.ex. brott begångna av ungdomar, häktade finns däremot frister för handläggningen. En huvudförhandling får emellertid bara för avbrytas under tio dagar.

7.7 Medling

Det finns i dag inte någon möjlighet att erbjuda medling i en civilprocess vid domstol, utan att det inleds ett formellt domstolsförfarande. Samma är förhållandet i brottmål. Rätten har emellertid en lagstadgad skyldighet att under hela förfarandet försöka förmå parterna att förlikas.

Samma gäller också i det straffrättsliga förfarandet men i detta fall gäller det att söka förlika den åtalade och brottsoffret, en s.k. "gärningsman-offer-förlikning". Inom ramen för ett sådant förfarande skall en förlikning mellan förövaren och offret uppnås. I anslutning till genomförandet av förövare-offer-förlikning finns det under vissa bestämda förutsättningar möjligheten att ställa in förfarandet.

Vid brott som hemfridsbrott, ärekränkning, brott mot brevhemligheten, kroppsskada, hot eller skadegörelse, skall före genomförandet av ett enskilt åtal ett medlingsförsök göras. Är medlingsförsöket framgångsrikt, slutar det med en förlikning, i andra fall kan den skadelidande driva målet vidare genom ett enskilt åtal.

Källor:

Justitiedepartementet, Tyskland

Strafprozessordnung

Entwurf eines Gesetzes Reform des Zivilprozesses (14/4722), 2000

Judicial Organisation in Europe, Europarådet, 2000

Tysk affärsjuridik; Ralf Ek, 2000

The German Legal System; Anne Freckman, Thomas Wegerich, 1999.

8 Österrike

8.1 Domstolsorganisationen m.m.

Allmänna domstolar som behandlar både civil- och brottmål är distriktsdomstolar (Bezirksgerichte), regionala domstolar (Landesgerichte – första instans domstolar), kriminaldomstolar (Geschworenengerichte);

Appellationsdomstolar är Oberlandsgerichte, (andra instans) och Högsta domstolen (Oberster Gerichtshof).

Distriktsdomstolarna avgör i första hand ekonomiska tvister upp till ett värde av 130 000 AS (österrikiska schilling) liksom vissa tvister som faderskapsmål, arvstvister underhållsbidrag, skillsmässomål och i övrigt mål som rör familjerättens område.

Varje enhet av den s.k. förstainstans domstolen täcker områden av flera distriktsdomstolar. De regionala domstolarna avgör som första instans tvister som rör värden som överstiger 130 000 AS

och vissa ärenden som oberoende av värde rör det allmännas ansvarsskyldighet, dödande av förkommen handling och dödförklaring.

Domstolsprocessen regleras för tvistemål i Zivilprozessordnung och för brottmål i Strafprozessordnung.

8.2 Civilmål

8.2.1 Förfarandet

Huvudprincipen vid förfarandet i civilmål är att saken skall avgöras vid en muntlig huvudförhandling. I praktiken är det dock vanligt att huvudförhandlingen pågår under ett flertal mindre, åtskilda sammanträden. Mål i ett s.k. Mahnverfahren (ungefär betalningsföreläggande) inför distriktsdomstolen sker i en summarisk process genom ett skriftligt förfarande (Wechselmandatsverfahren). Likaså kan i många hyres- och överlåtelsefall domstolen avgöra målet på handlingarna om inte svaranden motsätter sig detta. Samma gäller för mål som rör s.k. snabba förfaranden (interimistiska beslut av olika slag). I många dispositiva mål är en muntlig förhandling inte heller tvingande.

I princip skall parterna vid huvudförhandlingen muntligt redovisa allt det material som de vill lägga fram till stöd för sin sak. Hänvisning till ett skriftligt dokument är bara undantagsvis tillåtet och förutsätter att innehållet är känt för domstolen och motparten. Domstolen kan inte grunda sitt beslut på annat än det som förs fram muntligen under själva huvudförhandlingen. I undantagsfall är det dock tillåtet att också beakta uppgifter som läggs fram i en muntlig förhandling ledd av en anmodad domare eller inför en domare av domarkollegiet.

I samtliga de fall där ett skriftligt förfarande är tillåtet, kan också inslag av muntlighet förekomma. Detta gäller t.ex. i det tidigare omnämnda Mahnverfahren inför distriktsdomstolen där svaranden muntligen kan framföra eventuella invändningar mot käromålet innan domstolen beslutar i målet.

8.3 Bevisfrågor – civilmål

8.3.1 Ansvaret för bevisupptagningen

Domstolen har ansvaret för att den av parterna framlagda bevisningen är tillgänglig vid bevisupptagningen. Det ankommer på domstolen att kalla vittnen och parterna till förhör, att förordna sakkunniga och kalla till möte om sakkunnigutlåtanden samt att förrätta syn. Vad gäller skriftliga bevis skall dessa i princip läggas fram av parterna. Domstolen kan också uppmana parterna att förebbringa bevisningen.

8.3.2 Avvisning av bevis

De av parterna framlagda bevisen kan av olika orsaker avvisas av domstolen. Hit räknas brister i bevisförmåga, när beviset är allmänt känt eller är känt för domstolen, förbud mot att lägga fram beviset på grund av bristande själsförmåga hos vittnet eller att uppgifterna blivit kända under yrkessekretess (t.ex. bikt), tidsmässig preklusion, när en bevisupptagning hindras på obestämd tid och när beviset inte kan läggas fram inom en av domstolen fastlagd frist och att beviset är oförenligt med bevistemat. Slutligen kan också bevis som läggs fram i försenings- och i förhållningssyfte avvisas.

8.3.3 Skriftliga vittnesattester

Skriftliga vittnesattester kan endast användas i de s.k. summariska processerna. Som huvudregel gäller på grund av principerna om omedelbarhet och muntlighet att ett vittne måste inställa sig personligen. Personlig inställelse anses ha betydelse för rättens bevisvärdering.

8.3.4 Dokumentation av vittnesförhör

Förhör i en civilprocess tecknas ned i form av en skriftlig sammanfattning (resümeprotokoll) i protokollet av domaren; protokollet kan också dikteras och spelas in på band och överförs till skriftligt form först efter det förhandlingen avslutats.

8.3.5 Traditionell och modern teknik

Bevisupptagning via telefon- eller videoförhör är genom principerna om muntlighet och omedelbarhet vid bevisupptagningen inte möjlig. Det är inte heller möjligt för parter, ombud eller sakkunniga att närvara genom videokonferens vid huvudförhandlingen och andra möten i domstolen.

8.4 Domskrivning m.m. – civilmål

8.4.1 Meddelande av dom

En dom skall i princip avkunnas muntligen, även om den föreligger i skriftlig form. I praktiken meddelas emellertid parterna utgången av ett mål genom att domen tillställs dem. En muntligt avkunnad dom i båda parternas närvaro skrivs ut om parterna begär det. Uppgifterna i en skriftlig dom är i allt väsentligt desamma som i en svensk dom.

Avkunnas domen muntligt inskränks redogörelsen till själva domslutet och de väsentligaste domskälen. Fastställandet av rättegångskostnaderna kan också redovisas när domen föreligger i skriftlig form. Likaså skall parter som inte företräds av något ombud skriftligen informeras bestämmelserna för överklagande.

8.5 Övriga frågor – civilmål

8.5.1 Tidsfrister

Det finns inte några fastlagda tidsfrister inom vilka ett mål skall vara avgjort från det att talan inkom till domstolen. Vägledande för domstolens handläggning är den i Österrikes grundlag införda artikel 6 i Europakonventionen enligt vilken ett ärende skall avgöras inom skälig tid. En närmare definition av vad som avses med skälig tid saknas.

8.5.2 Medling vid domstol

Den som avser att lämna in en stämningsansökan kan i ansökan till distriktsdomstolen där svaranden har sitt hemvist föreslå en förlikning.

8.6 Straffprocessen

8.6.1 Förfarandet i brottmål

Förfarandet i brottmål indelas i förundersökning, ett s.k. mellanförfarande och huvudförhandling. Brottmål avgörs i två instanser. Skillnaden i behörighet mellan åklagare och olika domstolar har betydelse för vem som kan besluta om att "avgöra" ett brottmål utom huvudförhandling.

Behörighet för och sammansättning av rätten för olika brottmål är följande:

Behörig domstol i brottmål:

- Distriktsdomstolarna avgör brottmål i första instans där påföljden är böter eller där straffmätningen inte överstiger ett år. De samarbetar även i förberedelsearbetet och i frågor om förbrytelser och förseelser där påföljden överstiger ett år. Undersökningsdomstol (Untersuchungsgerichte) som är ansvarig för förundersökningen i brottmål.
- "Ratskammern" beslutar om överklagande av beslut som undersökningsdomaren har fattat med undantag för kvarhållande i häkte.
- Jurydomstolen (Schöffengericht) som består av domare och lekmanassessorer och endomaredomstol (Einzelgerichte) i en förenklad förhandling avseende mindre brott och förseelser. - Geschworenengericht beslutar om åtal av vissa brott och förseelser som anges i den österrikiska strafflagen såsom förräderi, upplopp, samhällsomstörtande fiendliga åtgärder. Dessutom beslutar den om åtal för alla brott där påföljden uppgår till mer än tio års fängelse.

De domstolar som avgör brottmål i andra instans är första instans domstolen.

Justitiedepartementet har i april 2001 remitterat ett förslag med en reform av straffprocessen. Reformförslaget omfattar 220 paragrafer (nära hälften) i gällande Strafprozessordnung. Förslagen innebär bl.a. att förundersökningen uteslutande skall ledas av åklagaren och polisen och inte som nu vara uppdelad på åklagarmyndigheten och undersökningsdomare. Rättsskyddet skall byggas

ut, den skyldiges rätt vidgas och brottsoffrens ställning stärkas. Någon omfattande reform av förfarandet vid huvudförhandlingen och överklagandeinstitutet kommer däremot inte att genomföras.

Förundersökningen leds antingen av åklagaren eller av en undersökningsdomare enligt den uppdelning som finns i gällande lag. En undersökningsdomare skall bl.a. leda förundersökningen om den anklagade är häktad, de brott för vilka Geschworenengericht är behörig domstol eller mål som innebär beslut om sluten psykiatrisk vård.

8.6.2 Andra förfaranden i brottmål

Brottmål avgörs som regel i en muntlig huvudförhandling. Ett mål kan dock avgöras utan huvudförhandling när det gäller beslut om att lägga ned åtalet eller att besluta om samhällstjänst eller andra liknande åtgärder i stället för lagsökning.

Åklagarens möjlighet att besluta om samhällstjänst i stället för att väcka åtal gäller bl.a. i fråga om mindre förseelser (vanligen bötespåföljd), att det inte rör sig om en straffbar handling, som faller under Schöffengerichts eller Geschworenengerichts behörighet, brottet inte betraktas som grovt och gärningen inte föranlett en människas död. Har en förundersökning inletts eller åtal väckts är det domstolen som skall besluta om att lägga ned åtalet eller besluta om samhällstjänst.

En förutsättning för de nu beskrivna förfarandena att utom huvudförhandling avgöra ett brottmål är att den misstänkte underkastar sig de åtgärder som träder i stället för en process i traditionell mening. Den misstänkte undgår därmed också att tas upp i brottsregistret. Fullföljer den som ådöms samhällstjänst inte detta kan åtalet återupptas.

Vidare kan distriktsdomaren besluta att lägga ned målet innan huvudförhandlingen har inletts, när han är övertygad om att gärningen enligt lag eller andra föreliggande omständigheter inte kan leda till en fällande dom.

Ensamdomaren skall – före huvudförhandlingen – inhämta ett beslut av "Ratskammer" (en med tre domare sammansatt Senat) bl.a. om han anser att domstolen inte är behörig, att bevisningen är otillräcklig för en fällande dom, att gärningen inte längre är straffbelagd eller att åtalet vilar på oriktig grund. Föreligger någon nu

nämnd omständighet så beslutar Ratskammer att ställa in förfarandet.

En domstol skall vidare vid en ansökan om att återuppta brottmålsförfarandet besluta till fördel för den skyldige. Domstolen kan utan huvudförhandling avkunna en dom som innebär att den skyldige frikänns eller att utdöma ett mildare straff än det åklagaren yrkat på.

8.6.3 Muntlighet och omedelbarhet

Huvudprincipen är också i den österrikiska straffprocessen att domstolens avgörande skall grundas på de bevis som parterna muntligen för fram under huvudförhandlingen. Skriftliga dokument kan bara tjäna som bevismedel när det läses upp under huvudförhandlingen och det är förenligt med rättegångsreglerna.

Skriftliga förhørs- eller vittnesprotokoll från förundersökningen och andra upptagningar eller sakkunnigutlåtanden får bara läsas upp om den hörde i mellantiden har dött, när uppehållsorten är okänd eller en persons inställelse på grund av ålder, sjukdom eller annan funktionsnedsättning eller boende på avlägsen ort eller personlig inställelse på andra liknande grunder inte kan verkställas. Vidare kan uppläsning ske när en utsaga i huvudförhandlingen skiljer sig på väsentliga punkter från tidigare avlämnad utsaga. Det kan ske när vittnen har rätt att vägra att vittna inför rätten och parterna hade tillfälle att delta att vid vittnesförhöret. Det kan också förekomma fall där vittnen eller medskyldiga, utan att ha rätt till det, vägrar att vittna eller låta sig förhöras. Även i dessa fall är uppläsning av tidigare utsagor tillåten, liksom om den anklagade och åklagaren inte har några invändningar mot att bevisningen företes genom uppläsning.

Däremot måste syn och undersökningsresultat, uppgifter om tidigare begångna gärningar, liksom dokument och skrivelser som har betydelse i målet läsas upp om inte båda parter avstår från detta. Ett avstående måste uttryckligen meddelas under huvudförhandlingen för att gälla som bevismedel.

8.6.4 Former för närvaro i domstolen

Som huvudregel gäller personlig inställelse i rätten. Deltagande i huvudförhandlingen genom telefonkonferens är i motsats till vad som gäller ljud- och bildupptagning inte tillåten med hänsyn till principen om omedelbarhet.

Undersökningsdomaren kan vid bevisupptagning utom huvudförhandling bereda åklagaren, målsägande och anklagade, liksom eventuella ombud tillfälle att delta i bevisupptagningen och ställa frågor till vittnena. Härvid kan ljud- eller bildupptagning användas.

Personer som vid tidpunkten för bevisupptagning inte har uppnått 14 års ålder har alltid rätt att vittna på nyss angivet sätt. Samma gäller för nära anförvanter till den tilltalade. Personer som riskerar att störas på ett eller annat sätt påverkas av ett förhör under huvudförhandlingen, har också rätt att avge sina berättelser i ett särskilt förhör, varigenom videoupptagningen läggs fram som bevis under huvudförhandlingen.

Likasa kan vittnen närvara med ljud- eller videoöverföring om vittnet på grund av ålder, sjukdom eller annan funktionsnedsättning eller andra sådan orsaker inte kan inställa i domstolen vid huvudförhandlingen. Om ett vittne på grund av utlandsvistelse inte är villigt att personligen inställa sig kan en vittnesmålet ske med hjälp av att ljud- eller bildupptagning företas vid en utländsk domstol.

8.7 Bevisfrågor – brottmål

8.7.1 Avvisning av bevis

Domstolen kan avvisa en framställan om få lägga fram ytterligare bevis när bevisemat redan är styrkt eller beviset saknar betydelse eller bevisupptagning är otillåten, beviset är olämpligt eller att skuldfrågan redan är ställd utom allt tvivel.

8.7.2 Skriftliga vittnesattester

Så kallade skriftliga vittnesattester är främmande i den österrikiska straffprocessen. Däremot kan vittnens skriftliga deklARATIONER om sina iakttagelser som har betydelse i målet läsas upp, om inte både avstår sidor från detta.

8.7.3 Bevisupptagning

Alla handlingar som hör till en rättslig undersökning skall protokollföras. Protokoll över förhör i bevissyfte innehåller vanligen en sammanfattning av förhören. Bedöms förhöret ha betydelse för saken eller att det är erforderligt med en uppläsning vid huvudförhandlingen protokollförs frågor och svar från förhöret mera noggrant. Ett bandinspelning kan underlätta återgivandet av förhöret, men aldrig ersätta protokollet. Dessutom kan, som framgått tidigare, undersökningsdomaren tillåta ljud- eller bildupptagning av vittnesförhör.

8.8 Domskrivning m.m. – brottmål

8.8.1 Avfattning av domar

En fällande dom skall avkunnas muntligen vid förhandlingen och föreligga inom fyra veckor därefter i skriftlig form. En dom får avkunnas utan förhandling endast i det fall målet återupptas och då endast om den tilltalade frikänns eller på dennes ansökan om ett mildare straff. Vid en frikännande dom skall domskälen framför allt innehålla också på vilka grunder frikännandet sker.

En muntlig fällande dom måste innehålla bl.a. uppgifter om gärning och straffsats för brottet, bevisningen i målet, om gärningen är att betrakta som grov eller som en förseelse och till vilket brott den tilltalade döms. Saknas dessa uppgifter är domen ogiltig.

Den skriftliga domen skall i allt väsentligt innehålla samma uppgifter som gäller för den svenska domen i brottmål. Medborgarskapet skall anges.

8.8.2 Förenklad dom

En form av förenklad dom kan användas vid avgörandet inför distriktsdomstolen och inför ensamdomaren i Landesgericht i fall där påföljden på brott inte överstiger fem års fängelse eller där bara böter kan utdömas. Förutsättningarna för detta är att båda parter inte anmäler att de avser att överklaga domen inom den angivna fatalietiden, att den tilltalade frikänns eller fälls på en övertygande bevisning och att bara böter eller ett års fängelse för gärningen eller frihetsberövande genom sluten psykiatrisk vård kan komma i fråga.

8.9 Tidsfrister för handläggning – brottmål

Det finns inte några i lag angivna tidpunkter inom vilka en straffprocess från inledningen av processen skall vara avslutad.

Källor:

Justitiedepartementet i Österrike

Judicial Organisation in Europe, Europarådet 2000

16 Användning av videoteknik i rättegångar (ur Ds 1997:7)

Förslag: RB m.fl. författningar skall förses med regler som gör det möjligt att medverka i en domstolsförhandling genom bild- och ljudöverföring

1. för parter i tvistemål
2. för åklagare och målsägande i brottmål
3. för tilltalade i vissa brottmål
4. för parter i domstolsärenden
5. för parter och andra medverkande i konkursärenden
6. för vittnen m.fl.

I konkursärenden skall även möjligheten till telefonanvändning vid domstolsförhandlingar utökas.

16.1 Inledning

Den 29 juni 1995 utfärdade regeringen direktiv till en kommitté med uppdrag att se över domstolsväsendets organisation. Av direktiven framgår att regeringen eftersträvar radikala förändringar med sikte bl.a. på att antalet domstolar skall bli betydligt färre än i dag. Där sägs att domstolsorganisationen bör kunna ta till vara och utnyttja de senaste informationstekniska landvinningarna på ett sådant sätt att nackdelarna med större avstånd till domstolarna i huvudsak elimineras.

En informationsteknisk landvinning som visserligen inte är purfärsk är möjligheten att föra över bild och ljud från en plats till en annan.

Domstolsverket har i rapporten *Video i domstolarna* (DV rapport 1995:5) redogjort för de tekniska och ekonomiska förutsättningarna för användning av videoteknik i domstolarna. Av rapporten framgår att det kan finnas användningsområden för videotekniken inom domstolsväsendet. Jag har fått i uppdrag att överväga i vilken utsträckning videoteknik kan användas i stället

för eller som en komplettering till telefonförhör med vittnen och parter i mål och ärenden vid allmän domstol och ge de rättsliga förutsättningarna för en sådan användning. Frågor om och när tekniken skall introduceras i domstolarna kommer att behandlas i andra sammanhang.

16.2 Nuvarande regler om parts inställelse inför rätten

Det finns en mängd paragrafer i RB som reglerar hur en part skall inställa sig till ett sammanträde inför rätten. För att man skall förstå regelsystemet måste man veta skillnaden mellan att en part inställer sig till ett sammanträde och att han inställer sig personligen till sammanträdet. En part som är fysisk person kan inställa sig genom ett befullmäktigat ombud eller – om parten exempelvis är omyndig – genom en behörig ställföreträdare. Men ibland räcker inte detta. Då ålägger domstolen parten att inställa sig personligen.

RB:s huvudregel är att en part skall inställa sig till rättsens sammanträden. Det framgår bl.a. av RB:s regler för hur parterna skall kallas (se t.ex. 42 kap. 12 och 21 §§, 45 kap. 15 § samt 47 kap. 12 och 23 §§) och för vad som händer när en part uteblir (se t.ex. 44 kap. och 46 kap. 15 §).

Dessa regler besvarar inte frågan när parten inte kan nöja sig med att inställa sig genom ombud utan är tvungen att inställa sig personligen. Regler om detta står för tvistemålens del i 11 kap. 5 § RB. För målsäganden i brottmål regleras frågan i 20 kap. 14 § RB och för den misstänktes del i 21 kap. 2 § RB.

16.3 Nuvarande regler om när en part får vara närvarande per telefon och när bevis får tas upp per telefon

I vissa fall behöver en part över huvud taget inte inställa sig till ett sammanträde inför rätten utan kan ha kontakt med sessionssalen genom telefonen. Denna möjlighet finns när det gäller sammanträden för muntlig förberedelse i tingsrätt (42 kap. 10 §, 45 kap. 13 § tredje stycket och 47 kap. 10 § RB). Reglerna om detta är konstruerade så att hela sammanträdet anses ske per telefon, även om det bara är en av flera parter som deltar per telefon medan rätten och de andra parterna sitter i sessionssalen. Det är tillåtet att hålla ett sammanträde per telefon i två situationer. Den första är att det är lämpligt med hänsyn till sammanträdets ändamål och övriga

omständigheter att sammanträdet hålls per telefon. Den andra är att ett sammanträde inför rätten skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att sammanträde hålls inför rätten.

Om rätten i ett tvistemål har hållit ett förberedelsesammanträde per telefon, får rätten även hålla huvudförhandling i förenklad form per telefon under förutsättning att huvudförhandlingen hålls i omedelbart samband med förberedelsesammanträdet (42 kap. 20 § tredje stycket RB).

I vissa fall kan rätten ta upp vittnesförhör och annan muntlig bevisning per telefon i stället för att låta den hörde inställa sig till rätten för att avge sin berättelse. Regler om detta står i 43 kap. 8 § RB för tvistemål och i 46 kap. 7 § RB för brottmål. Frågan om när det är tillåtet att ta upp bevis per telefon regleras på motsvarande sätt som frågan om när det är tillåtet att hålla ett förberedelsesammanträde på telefon.

Regeringen har i förordningen (1996:272) om användningen av telefon vid domstolssammanträde utfärdat föreskrifter om tillämpningen av de bestämmelser som jag nu har redogjort för. Enligt föreskrifterna skall domstolar och andra statliga myndigheter ställa telefon och lokal till förfogande för den som skall delta i ett domstolssammanträde på telefon. Tanken är att deltagande per telefon i första hand skall ske från en tingsrätt eller en polisstation.

16.4 Allmänt om videoteknik i domstolarna

I dag används videotekniken i domstolarna i någon utsträckning när det gäller att förebringa bevis, i första hand i brottmål. Av 35 kap. 14 § RB framgår att det i princip är förbjudet att i en rättegång spela upp ljudband eller videoband med förhör som hållits under förundersökning i brottmål. Men i vissa undantagsfall kan det vara tillåtet. Och i domstolarna förekommer det framför allt i mål om ansvar för sexualbrott mot barn att förhör med unga brottsoffer förebringas i rättegången genom uppspelning av videoband från förundersökningen.

Hovrättsprocessutredningen har övervägt frågor om bevisupptagning i hovrätt. För att det skall bli möjligt att i ökad utsträckning undvika omförhör med vittnen i hovrätt, har utredningen föreslagit att videoinspelning av vittnesförhör i tingsrätt skall kunna tillåtas under vissa förutsättningar (SOU 1995:124 s. 243).

Domstolsverkets rapport beskriver hur ett system där en person som befinner sig på annan ort än domstolen kan delta i en förhandling med hjälp av videoteknik. Systemet bygger på att kameror och mikrofoner monteras i domstolens sessionssal. Utrustningen skulle bestå av tre fast monterade kameror, en fjärde flyttbar kamera och mikrofonutrustning. Denna apparatur skulle ta upp vad som händer i sessionssalen och visa det i en mottagare på annat håll. Mottagaren skulle sannolikt finnas på en polisstation och visa en fyrdelad bild från sessionssalen, en del för varje kamera. På denna polisstation skulle dessutom finnas kamera och mikrofon för upptagning av vad den person som sitter där säger. Detta förmedlas till sessionssalen som förses med tre eller fyra mottagare så att alla som sitter där kan uppfatta vad som sker på skärmarna. Om sessionssalarna är utrustade med persondatorer, skall man dessutom kunna använda de skärmarna för mottagning.

16.5 Utgångspunkter för de fortsatta övervägandena

16.5.1 Kvalitet

Förutsättningarna för att tekniken skall vara intressant för domstolarna är att kvaliteten på det som överförs är bra och att utrustningen är sådan att det överförda kan uppfattas av alla som sitter i en sessionssal (alltså även åhörarna).

När det gäller kvaliteten på det som överförs sägs i Domstolsverkets rapport att bildkvaliteten är godtagbar och att det finns en fördröjning på 0,3 sekunder mellan överföring av ljud och bild vilket inte anses vara någon förhindrande faktor. Hur det förhåller sig med detta är det svårt att ha någon uppfattning om utan att ha sett någon överföring. Men jag utgår från att kvaliteten på de överföringar som går att åstadkomma är så bra att systemet är användbart för domstolsändamål.

Utrustningen har jag redogjort för i det föregående. Såvitt kan bedömas av Domstolsverkets rapport är det fråga om en utrustning som ger goda möjligheter för alla i sessionssalen att uppfatta både bild och ljud. Dessutom ger det den som hörs en bra blick över alla aktörer i sessionssalen.

16.5.2 Närvaro i sessionssalen skall vara huvudregel

Reglerna om telefonanvändning i rättegångar bygger på att de som skall delta i en förhandling skall vara i rättens förhandlingssal och att telefonreglerna är undantag härifrån. Det är självklart att det skall vara så; telefonen kan aldrig bli en fullgod ersättare för den personliga närvaron annat än i mycket enkla fall. Men frågan är hur man skall se på videokonferensen. Skall vi i framtiden låta alla som vill delta i rättegången sätta sig framför närmaste kamera, trycka på anslutningen till sessionssalen och sedan börja tala för sin sak?

För min del tror jag inte på en sådan utveckling inom överskådlig tid. De saker som provas i våra domstolar är i allmänhet oerhört viktiga för de inblandade. Förfarandet måste därför vara utformat så att det garanterar en omsorgsfull prövning. Den som skall redogöra för sin sak kommer mycket bättre till sin rätt om han finns i samma rum som åhörarna. Den som vill försöka göra upp i godo med sin motpart har stora svårigheter att göra det om han är hänvisad till att se och tala med honom via en TV-skärm. Och den som skall förhöra någon i bevissyfte har mycket lättare att ställa de relevanta frågorna om den hörde finns i rummet än om han bara syns i TV-rutan.

Jag menar alltså att vi bör behandla videotekniken lika försiktigt som vi har behandlat telefonen. Domstolarna skall inte bli någon sorts banbrytare när det gäller videokonferenser. Det normala sättet att hålla en domstolsförhandling skall vara det som vi är vana vid: med alla inblandade närvarande samtidigt i samma rum. Videon är visserligen ett mycket bättre redskap än telefonen men det skall ändå ses som ett undantag att videon ersätter den personliga närvaron i sessionssalen. Det är med den utgångspunkten som jag har utformat mina förslag till författningsändringar.

16.5.3 Partens rätt att själv välja hur han vill inställa sig

Våra nuvarande regler om hur parter skall inställa sig till rättens förhandlingar bygger på att parten alltid har rätt att komma personligen. De möjligheter som finns att helt utebli, att komma genom ombud eller att delta genom telefon är just möjligheter för parten att genomföra rättegången på ett enklare sätt. Men det har aldrig varit aktuellt att tumma på partens rätt att komma till domstolen när han själv vill det.

Frågan kommer emellertid i ett nytt läge om vi skall införa möjligheter till närvaro genom förmedling av tekniska anordningar. Det finns stora besparingar att göra om personer som är berövade sin frihet kan delta i rättegångar genom att sitta framför en kamera på den plats där de förvaras i stället för att transporteras till de domstolar där det hålls rättegångar. Skall man alltså av besparingsskäl införa regler som kan innebära att den som är berövad sin frihet inte får föra talan om att återfå denna frihet under samma villkor som andra medborgare får processa om kanske avsevärt mindre viktiga saker?

Enligt min mening kan det inte bli aktuellt att i några mål eller ärenden i domstol inskränka partens rätt att själv – oavsett om han är berövad sin frihet eller ej – välja hur han vill inställa sig till en domstolsförhandling. I många fall skulle sådana inskränkningar sannolikt strida mot våra åtaganden enligt konventionen (d. 4 nov. 1950) angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) som gäller som lag här i landet (SFS 1994:1219). Och – lika viktigt – är att sådana inskränkningar skulle strida mot vad som rimligen är en allmän uppfattning i vårt land om hur en rättvis rättegång bör vara anordnad.

En annan sak är att personer som inte är parter i rättegångar utan skall höras i bevissyfte inte kan göra anspråk på att bli transporterade till rättegångar om de kan höras på billigare sätt. Till detta återkommer jag i avsnittet om bevisupptagning.

16.5.4 En parts inflytande på frågan hur motparten skall inställa sig

En förutsättning för att en part skall inställa sig genom bild- och ljudöverföring bör alltså vara att han vill det själv. Men vilket inflytande bör en part ha på frågan om motparten skall få vara närvarande genom bild- och ljudöverföring eller om bevis skall tas upp på det sättet? Enligt min uppfattning bör det vara rätten som bestämmer i dessa frågor. Ingen av parterna bör ha någon vetorätt. Men självfallet bör rätten normalt inhämta parternas uppfattning innan beslut fattas.

16.5.5 Kallelser och påföljder för utevaro

Reglerna om telefonanvändning vid rättegången bygger helt och hållet på frivillighet. Rätten kan alltså inte i sina kallelser hota den som inte vill medverka med någon påföljd och det går inte heller att döma ut någon påföljd exempelvis om ett vittne som skall höras per telefon inte svarar när rätten ringer upp. Såvitt jag känner till har detta system inte medfört några praktiska nackdelar av betydelse. Till detta har förstås bidragit att den som inte vill medverka kan räkna med att bli kallad att inställa sig på vanligt sätt inför rätten.

Jag anser att parter och andras medverkan genom bild- och ljudöverföring också bör bygga på frivillighet. Också med en sådan ordning finns mycket att vinna för att åstadkomma effektivitet vid handläggningen av mål och ärenden.

16.5.6 Video eller bild- och ljudöverföring?

Domstolsverket har i sin rapport kallat det aktuella sättet att överföra bild och ljud för videoteknik. Jag är själv inte särskilt tekniskt begåvad och jag vet inte exakt vad man brukar mena med ordet video. Men för min del tänker jag i första hand på den apparat som man ansluter till TV:n och laddar med filmer som man sedan kan se i rutan. För att undvika missförstånd och för att jag gärna vill använda svenska ord kommer jag i fortsättningen att kalla tekniken för bild- och ljudöverföring.

16.5.7 Lagtekniska frågor

Var hålls sammanträdet?

En given utgångspunkt när man lagtekniskt vill lösa frågan om videoteknik som ersättning för inställelse till domstolen är de regler som nu finns om telefonanvändning i rättegång. Som framgått av redogörelsen i det föregående är reglerna om parts utförande av talan per telefon och reglerna om bevisupptagning per telefon uppbyggda på olika sätt. Reglerna i 42 kap. 10 och 20 §§ samt 47 kap. 10 § RB om parts utförande av talan per telefon bygger på den konstruktionen att hela sammanträdet i dessa fall hålls per telefon. Reglerna om bevisupptagning per telefon bygger i stället på att

sammanträdet hålls på vanligt sätt i rättens lokaler och att den hörde personen deltar i sammanträdet via sin telefon.

I den lag om telefonanvändning som föregick den nuvarande lagstiftningen (lagen /1979:103/ om försöksverksamhet med användning av telefon vid rättegång) byggde regleringen även när det gällde parternas medverkan på att det hölls ett sammanträde inför rätten vid vilket det under vissa förutsättningar gick att utföra talan och höras per telefon. Reglernas konstruktion var alltså, även när det gällde parternas medverkan, av samma slag som dagens reglering när det gäller bevisupptagning per telefon.

Varför har lagstiftaren gått över till en konstruktion av reglerna som bygger på att det inte hålls något sammanträde i rättens lokaler utan att hela sammanträdet sköts per telefon? Svaret finns i RU:s betänkande SOU 1982:26 s. 315. Där står följande:

Enligt reglerna för försöksverksamheten anses en förhandling äga rum på den plats där rätten är samlad och parterna tillåts vid den förhandlingen att utföra sin talan m.m. per telefon. Enligt vår mening bör fiktionen med ett sammanträde inför rätten nu överges. Man bör tala om att sammanträde hålls per telefon utan att man anger t.ex. en plats för sammanträdet.

I det fortsatta lagstiftningsarbetet kommenterades inte dessa rader.

Motiveringen är inte övertygande. RU talar om att det är en fiktion att det hålls ett sammanträde inför rätten. Jag håller inte med om det. Även om båda parterna skulle delta per telefon, finns rätten på plats i ett sammanträdesrum. Sammanträdet är annonserat i förväg genom att en uppropsslista har anslagits och allmänheten har möjlighet att komma in och lyssna. Det är då som jag ser det inte bara en fiktion att det hålls ett sammanträde inför rätten utan det är en korrekt beskrivning av verkligheten. Dessutom är det enligt min erfarenhet i regel bara en av parterna som deltar i sammanträdet per telefon, eftersom han befinner sig långt från domstolens lokaler, medan rätten och den andra parten finns i rättens lokaler. Att då – som lagen gör – säga att sammanträdet hålls per telefon är närmast missvisande.

Det finns alltså goda skäl – oberoende av hur det går med de nya reglerna om bild- och ljudöverföring i domstol – att ändra de nuvarande reglerna. Och det blir alldeles nödvändigt att ändra dem när man genomför rättsliga möjligheter att höra parter och andra genom bild- och ljudöverföring. När detta genomförts kan det inträffa att en av parterna hörs per telefon, en part sitter i rättens

lokaler och en tredje part deltar genom att sitta framför en videokamera i en polisstation i närheten av sin bostad. Här kan man inte säga att sammanträdet hålls per telefon eller genom bild- och ljudöverföring. Det enda hållbara är att utgå från att sammanträdet hålls i rättens lokaler och att parter och andra kan vara närvarande i vanlig bemärkelse eller genom förmedling av tekniska anordningar.

Mina förslag till lagändringar är konstruerade i enlighet med det som jag nu har sagt.

Reglernas placering i RB

Reglerna om telefonanvändning i rättegångar är placerade i RB:s fjärde avdelning som handlar om rättegången i tingsrätt. Här finns det en regel för förberedelsesammanträde i tvistemål (42 kap. 10 §), en för huvudförhandling i anslutning till ett sådant förberedelsesammanträde (42 kap. 20 § tredje stycket), en för förberedelsesammanträde i mål om allmänt åtal (45 kap. 13 § tredje stycket), en för förberedelsesammanträde i mål om enskilt åtal (47 kap. 10 §) samt två för bevisupptagning (43 kap. 8 § fjärde stycket och 46 kap. 7 § andra stycket). Genom hänvisningar i reglerna för hovrätt och Högsta domstolen gäller reglerna i tillämpliga delar även under rättegången i högre rätt.

Denna lagstiftningsteknik har varit godtagbar för telefonanvändningen. De tänkta reglerna om bild- och ljudöverföring avses emellertid få ett vidare tillämpningsområde och i princip gälla för alla förhandlingar som kan hållas inför domstol. Det blir då alltför otympligt och svårtillgängligt att placera reglerna så att det i princip behövs en regel för varje typ av förhandling och för varje domstolsinstans.

Jag föreslår därför att reglerna om parts närvaro genom bild- och ljudöverföring och genom telefon placeras i RB:s avdelning om rättegången i allmänhet. Reglerna för tvistemål bör placeras i 11 kap. och blir då gällande för alla förhandlingar i tvistemål i alla tre domstolsinstanserna. Genom hänvisning i 20 kap. blir reglerna tillämpliga även för målsäganden i brottmål. I 20 kap. bör även placeras en ny regel om åklagarens inställelse till domstolsförhandlingar. Reglerna om den misstänkte bör placeras i 21 kap. och blir då precis som reglerna i 11 kap. tillämpliga för alla förhandlingar i brottmål i alla tre domstolsinstanserna. Reglerna om bevisupptagning slutligen bör placeras i 35 kap. som handlar om bevisning i

allmänhet. De nuvarande reglerna i RB:s fjärde avdelning samt hänvisningarna i femte och sjätte avdelningarna kan upphävas.

16.6 Förslag till lagreglering

16.6.1 Tvistemål

Förberedelsesammanträden

Det är nu tillåtet med sammanträde för muntlig förberedelse per telefon i två situationer. Den första är att det är lämpligt med hänsyn till sammanträdets ändamål och övriga omständigheter. Härmed avses främst sammanträden i mål rörande mindre komplicerade tvister eller sammanträden som rör avgränsade frågor inom mer omfattande mål (se prop. 1986/87:89 s. 200). Den andra situationen är att ett vanligt sammanträde skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att sammanträde hålls inför rätten. Telefonsammanträde med stöd av denna bestämmelse kan bli aktuellt dels i mål som rör bagatellbelopp och dels i mål om större belopp, där den fråga som kräver sammanträde framstår som mindre betydelsefull.

När det nu skall införas regler som möjliggör att en part deltar genom bild- och ljudöverföring är det självklart att detta skall kunna ske i samma utsträckning som han nu kan delta genom telefon. Men eftersom bild- och ljudöverföringen är överlägsen telefonen när det gäller möjligheten för rätten att tillgodogöra sig partens framställning och när det gäller partens möjligheter att uppfatta vad som pågår i rättssalen, bör möjligheterna att delta genom bild- och ljudöverföring vara större än möjligheterna att delta genom telefon. Enligt min mening innebär det dock inte att rekvisiten i lagtexten för att en part skall tillåtas att delta genom bild- och ljudöverföring behöver vara annorlunda än rekvisiten för att han skall få delta genom telefon. I stället får rätten vid sin prövning av om rekvisiten är uppfyllda ta hänsyn till att bild- och ljudöverföringen är överlägsen telefonen.

Det som jag nu har sagt avser även förberedelsesammanträden i högre rätt.

Huvudförhandlingar

För närvarande finns det – med undantag för vissa huvudförhandlingar i förenklad form i tingsrätt – inga möjligheter att låta parterna inställa sig till huvudförhandling i tvistemål genom telefon. Skälet till detta är att utrymmet för telefonanvändning under huvudförhandlingsskedet i praktiken är begränsat, eftersom det i de fall, där huvudförhandling över huvud taget skall hållas, nästan alltid torde vara till fördel för utredningen i målet att förhandlingen äger rum på vanligt sätt direkt inför rätten (se prop. 1986/87:89 s. 219).

Saken kommer emellertid i ett annat läge när det gäller frågan om en part kan få vara närvarande genom bild- och ljudöverföring. Inte heller den tekniken kan någonsin bli likvärdig med personlig närvaro. Men visst finns det tvistemål där man – med hänsyn till det ringa värdet av det som parterna tvistar om – gott och väl skulle nöja sig med att en part hördes genom bild- och ljudöverföring om man på det sättet kunde bespara honom en dyrbar och tidsödande resa. Ett praktexempel är de tvistemål om felparkering som enligt lag skall handläggas av domstolen i den ort där parkeringen skett. Den skåning eller norrbottning som blir instämd för felparkering på Arlanda flygplats måste alltså resa till huvudförhandling i Sollentuna tingsrätt för att tala för sin sak. Självklart vore det bra om han i stället kunde sätta sig framför en videokamera i sin hemort och berätta om parkeringen. Och även i dispositiva tvistemål som rör större värden och mera komplicerade förhållanden bör det finnas ett inte oväsentligt utrymme för att låta en part närvara genom bild- och ljudöverföring.

Jag föreslår alltså att det i RB införs en möjlighet att låta parter i tvistemål vara närvarande vid huvudförhandlingen genom bild- och ljudöverföring. Reglerna härom bör utformas på samma sätt som reglerna om närvaro genom bild- och ljudöverföring eller telefon vid förberedelsesammanträde.

Jag har hittills talat om det fallet att parten över huvud taget inte befinner sig i rättens lokaler, alltså fall där parten saknar ombud eller där både parten och hans ombud deltar genom bild- och ljudöverföring. En annan sak är att parten kan vilja ha sitt ombud närvarande i sessionssalen och själv delta genom bild- och ljudöverföring. Detta är möjligt redan enligt gällande rätt, där det i tvistemål enligt 11 kap. 5 § RB alltid finns en möjlighet för rätten att låta parten inställa sig genom ombud i stället för personligen.

Om parten finns närvarande genom bild- och ljudöverföring, bör det i regel – i varje fall i dispositiva mål – inte vara något som hindrar att han inte är personligen närvarande i rättssalen utan är där genom sitt ombud.

16.6.2 Brottmål

Förhandlingar där det prövas om den som är anhållen skall häktas – 24 kap. 14 § RB

En fråga om häktning väcks i regel genom att åklagaren begär att rätten häktar en misstänkt som är anhållen. Rätten skall då enligt 24 kap. 13 § RB hålla förhandling i häktningsfrågan. Vid förhandlingen skall enligt 24 kap. 14 § RB den anhållne vara närvarande om det inte finns synnerligt hinder. Denna bestämmelse innebär i sig inget hinder mot att den anhållne är närvarande genom ett rättegångsombud. Frågan om han skall vara närvarande personligen regleras av 21 kap. 2 § tredje stycket RB enligt vilken bestämmelse han skall infinna sig personligen till sammanträdet om hans närvaro kan antas främja syftet med sammanträdet. I praktiken förekommer det knappast att häktningsförhandlingar avseende den som är anhållen hålls utan att den anhållne har inställts till förhandlingen (se Fitger, Rättegångsbalken I 2, 21:9, där det sägs att den misstänkte praktiskt taget alltid är skyldig att infinna sig personligen till förhandlingen).

En ordning där den anhållne inte transporterades till rättens lokaler utan placerades framför en videokamera på polisstationen skulle spara mycket pengar, framför allt för transport av de anhållna. Frågan är om det är möjligt att ordna häktningsförhandlingarna på det sättet med hänsyn till våra åtaganden enligt konventionen (d. 4 nov. 1950) angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Konventionen gäller som lag här i landet (SFS 1994:1219).

Enligt konventionens artikel 5 3. skall envar som är berövad friheten på grund av att han är misstänkt för brott ofördröjligen ställas inför en domare. Kan det anses tillräckligt att detta sker genom att han ställs inför en kamera och att det som han har att säga förmedlas till domaren genom bild- och ljudöverföring? Frågan har ännu inte prövats av den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna.

Jag anser att man tills vidare bör tolka konventionstexten enligt dess ordalydelse vilket innebär att den föreskriver att den anhållne personligen, utan förmedling av tekniska hjälpmedel, skall ställas inför domaren. Redan av detta skäl bör det alltså inte, vare sig den anhållne går med på det eller ej, bli möjligt att hålla den första häktningförhandlingen genom bild- och ljudöverföring.

Jag föreslår således inga ändringar i reglerna om förhandlingar enligt 24 kap. 14 § RB där det skall beslutas om den som är anhållen skall häktas.

Frågor om häktning av den som inte är anhållen – 24 kap. 17 § RB

I vissa fall har rätten enligt 24 kap. 17 § RB att pröva frågor om häktning av personer som befinner sig på fri fot. Det kan gälla personer som befinner sig utomlands där ett häktningsbeslut av domstol kan vara en förutsättning för att den misstänkte skall utlämnas till Sverige. Det kan också gälla personer som står under åtal vid domstolen men som håller sig undan på så sätt att det inte går att hålla huvudförhandling. Det rör alltså väsentligen personer som inte är närvarande inför rätten och i regel ger lagen möjlighet att hålla förhandling i deras utevaro. Det finns inga skäl att för dessa udda fall komplicera regelsystemet med regler om förhandling genom bild- och ljudöverföring.

När en person som häktats i sin utevaro har gripits, skall rätten enligt 24 kap. 17 § fjärde stycket RB hålla förhandling i häktningsfrågan. Till dessa förhandlingar inställs i princip alltid den misstänkte personligen. Av de skäl som jag åberopat när det gäller förhandling enligt 24 kap. 14 § RB bör det inte heller beträffande förhandlingar enligt 24 kap. 17 § fjärde stycket RB införas en ordning som gör det möjligt att låta den häktade företräda inför rätten genom bild- och ljudöverföring.

Nya häktningförhandlingar avseende den som redan är häktad

Om en misstänkt har häktats, skall rätten i princip ompröva häktningsfrågan genom att hålla en förhandling var fjortonde dag (24 kap. 18 § RB). Den häktade har i dessa situationer redan fått framträda personligen inför rätten som har prövat graden av misstanke och de skäl som åberopas för häktning. De fortsatta häktnings-

förhandlingarna i målet syftar till att pröva om skälen för häktning fortfarande är hållbara och om förundersökningen bedrivs med tillbörlig skyndsamhet. Enligt min mening bör det i många fall vara möjligt för rätten att göra denna prövning med lika stor säkerhet vare sig den häktade uppträder personligen inför rätten eller om han inställer sig genom bild- och ljudöverföring. Det skulle kunna anses tala för att man inför en möjlighet att utan den häktades samtycke låta honom inställa sig vid rätten genom bild- och ljudöverföring. Härvid måste man sannolikt undanta de fall där misstankarna under utredningens gång har utvidgats till att avse brott som inte var aktuella när den häktade senast inställde sig till rätten på vanligt sätt.

Som jag varit inne på i avsnitt 17.5.3 bör man emellertid inte i något mål kunna förhindra någon människa – han må vara berövad sin frihet eller ej – att inställa sig på vanligt sätt till en domstolsförhandling i ett mål där han är part. Jag föreslår därför inte att det införs någon möjlighet att mot den häktades vilja hålla omhäktningförhandling med den häktade närvarande genom bild- och ljudöverföring. Det finns inte heller skäl att komplicera systemet genom att införa möjligheter till detta i de fall den häktade samtycker till det. Jag tror nämligen knappast att någon häktad skulle ge ett sådant samtycke.

Andra förhandlingar under förundersökningen i brottmål

Under förundersökningen i ett brottmål kan det hållas förhandling om reseförbud (25 kap. 3 och 5 §§ RB), kvarstad (26 kap. 2 och 4 §§ RB) och beslag (27 kap. 5 och 6 §§ RB). I dessa fall möter det inte några betänkligheter att införa en möjlighet för den misstänkte som så önskar att medverka genom bild- och ljudöverföring. Jag föreslår att en sådan möjlighet öppnas. Angående hur regeln bör vara utformad hänvisar jag till mitt förslag till 21 kap. 1 a § RB.

Sammanträde för förberedelse

Om det finns särskilda skäl, får rätten hålla sammanträde för förberedelse i ett mål om allmänt åtal. Till detta sammanträde skall parterna kallas. Det finns möjligheter att hålla sammanträdet även om någon av dem som har kallats uteblir. Ett sammanträde får hållas per telefon under samma förutsättningar som ett förberedelsesammanträde i tvistemål (45 kap. 13 § RB).

I mål om enskilt åtal finns det regler om förberedelsesammanträden som i allt väsentligt överensstämmer med motsvarande regler för tvistemål (47 kap. 9 och 10 §§ RB). Hovrätten kan hålla förberedelsesammanträden enligt 51 kap. 10 § tredje stycket RB.

Av samma skäl som jag har anfört när det gäller förberedelsesammanträden i tvistemål bör det i brottmål införas en möjlighet att låta en part närvara genom bild- och ljudöverföring.

Huvudförhandling

Alla brottmål som skall prövas i sak avgörs efter en huvudförhandling till vilken parterna skall kallas (45 kap. 15 § och 47 kap. 23 § RB). Den tilltalade skall enligt huvudregeln inställa sig personligen (21 kap. 2 § RB). Ett undantag gäller dock för det fall då rätten enligt särskilda regler (46 kap. 15 § RB) kan avgöra målet trots att den tilltalade inte har inställt sig. Det är väsentligen fall där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening eller förordnande att en tidigare ådömd påföljd skall avse även det nya brottet. I de fallen kan alltså rätten nöja sig med att kalla den tilltalade att inställa sig personligen eller genom ombud. Enligt 45 kap. 15 § andra stycket RB skall rätten samtidigt i kallelsen erinra honom om att målet kan komma att avgöras trots att han inte inställer sig.

Under åren 1979–1987 gällde lagen (1979:103) om försöksverksamhet med användning av telefon vid rättegång. Enligt denna lag, som gällde för två hovrätter och tio tingsrätter, fick part utföra sin talan och höras per telefon vid huvudförhandling i brottmål vari det inte fanns anledning att döma till annan påföljd än böter. Denna möjlighet försvann den 1 januari 1988. Nu finns det, precis som i tvistemålen, inga lagliga möjligheter att låta en part delta i en huvudförhandling i ett brottmål genom telefon.

Frågan om den tilltalade skall få delta i huvudförhandlingen genom bild- och ljudöverföring kan begränsas till att avse de fall då

detta sker i den tilltalades eget intresse. Det kan tänkas att tilltalade som enligt gällande regler uteblir från förhandlingar som kan hållas i deras utevaro skulle ha varit närvarande genom bild- och ljudöverföring om den möjligheten hade funnits. Att införa en möjlighet för den tilltalade att vara närvarande genom bild- och ljudöverföring i dessa fall innebär en förbättring av rättssäkerheten. Jag föreslår därför att det införs en möjlighet för den tilltalade att vara närvarande vid huvudförhandlingen genom bild- och ljudöverföring i de fall straffet kan förutses komma att stanna vid böter.

Frågan är om man kan gå längre. Rättens ansvar för att straffdomen är riktig är i princip detsamma vare sig straffet stannar vid böter eller bestäms till flera års fängelse. När det gäller prövningen av skuldfrågan borde det rätteligen inte vara straffskalan utan skuldfrågans komplexitet som avgör om den tilltalade måste inställa sig personligen i rättens lokaler. Jag kan därför inte se att det finns något principiellt hinder mot att skuldfrågan även i grova brottmål provas trots att den tilltalade inte är närvarande annat än genom bild- och ljudöverföring. Det avgörande bör vara om skuldfrågan är enkel eller svår att utreda.

Men i de grova brottmålen finns det andra skäl som talar mot att göra avkall på kravet att den tilltalade inställer sig personligen. Ett är att påföljdsfrågan inte kan bli lika väl genomlyst om den tilltalade inte finns i rättens lokaler. Förmedling via tekniska hjälpmedel kan aldrig ersätta den personliga kontakten när det gäller de ofta svåra avväganden som måste göras vid påföljdsval och straffmätning. Härtill kommer att den personliga inställelsen i rättens lokaler kan vara av värde ur kriminalpolitisk synvinkel. Av dessa skäl vill jag inte föreslå att det införs möjligheter för den tilltalade att medverka via bild- och ljudöverföring i de brottmål i tingsrätt som kan rendera ett strängare straff än böter.

Det förhåller sig inte riktigt på samma sätt när det gäller huvudförhandlingar i brottmål i högre rätt. I de målen har den tilltalade redan inställt sig inför en domstol. Parterna vill ofta att den högre rätten skall göra en omprövning av det material som tingsrätten redan prövat. Det kan i varje fall inte generellt sägas att den personliga kontakten är lika värdefull som i tingsrätten. Dessutom ligger det knappast något kriminalpolitiskt värde i att den tilltalade inställer sig till den högre rätten när han redan tidigare inställt sig i tingsrätten. Slutligen är ofta en inställelse till den högre rätten förenad med större besvär för den tilltalade än en inställelse inför

tingsrätten på grund av att resan dit är längre. Jag anser därför att det bör införas en möjlighet för den tilltalade att inställa sig till huvudförhandling i hovrätt och i Högsta domstolen genom bild- och ljudöverföring oberoende av vilket straff som det är fråga om i målet.

Man kan fråga sig var den tilltalades försvarare bör vara under en huvudförhandling där den tilltalade är närvarande genom bild- och ljudöverföring. Enligt min mening ligger det närmast till hands att han sitter vid sin klients sida. Men detta är en lämplighetsfråga som det ytterst bör få ankomma på den tilltalade och försvararen att avgöra. Hänsyn bör självfallet tas till kostnadsaspekten.

Målsäganden

En målsägande som biträder åtalet eller för talan jämte åklagaren eller som skall höras i anledning av åtalet skall enligt 45 kap. 15 § RB kallas till huvudförhandlingen. Hans skyldighet att inställa sig personligen regleras av 11 kap. 5 § RB som enligt 20 kap. 14 § första stycket RB även gäller för målsäganden i brottmål. Reglerna gäller även för en målsägande som inte för talan.

Beträffande målsäganden bör samma regler gälla som för part i tvistemål. Jag föreslår alltså att det skall bli möjligt för en målsägande att inställa sig till huvudförhandlingen genom bild- och ljudöverföring.

Åklagaren

Åklagaren skall kallas till förhandlingar i mål där han är part (se när det gäller huvudförhandling 45 kap. 15 § RB). Han är skyldig att komma personligen. Om han inte kommer till en huvudförhandling, skall den ställas in och sättas ut till en annan dag (46 kap. 2 § första stycket 1 RB). När det gäller andra förhandlingar står det inte uttryckligen i lagen vad som händer om åklagaren uteblir. Rimligen bör även sådana förhandlingar ställas in.

Det bör införas en uttrycklig möjlighet för åklagaren att inställa sig till förhandlingar inför rätten genom bild- och ljudöverföring. Några begränsningar i hans rätt att inställa sig på det sättet bör inte införas i RB. I den mån det behövs någon begränsning bör föreskrifter om det kunna meddelas av Riksåklagaren. Annars får det

ankomma på åklagaren att själv avgöra om målet är sådant att han inte behöver vara närvarande i sessionssalen på vanligt sätt.

16.6.3 Bevisupptagning

Enligt gällande rätt kan vittnesutsagor och andra muntliga bevis tas upp per telefon (43 kap. 8 §, 46 kap. 7 §, 50 kap. 17 §, 51 kap. 17 §, 52 kap. 11 § och 55 kap. 15 § RB). En av två förutsättningar måste föreligga för att det skall vara möjligt. Den ena är att det är lämpligt med hänsyn till bevisningens art och övriga omständigheter. Den andra är att en bevisupptagning enligt vanliga regler skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att bevisningen tas upp på sådant sätt.

Möjligheten att ta upp bevis per telefon tillämpas flitigt av domstolarna. Många huvudförhandlingar som annars hade fått ställas in har kunnat räddas genom att vittnen som befunnit sig på resa har kunnat höras per telefon. I många fall har domstolarna inte brytt sig om att kalla den hörde att inställa sig hos en annan domstol eller på en polisstation utan låtit honom tala i telefon från det ställe där han har befunnit sig, exempelvis från sin sommarstuga. Såvitt jag känner till har detta inte medfört några olägenheter.

Enligt min uppfattning bör det finnas ett större utrymme för att ta upp bevisning genom bild- och ljudöverföring än genom telefon. Det innebär inte att lagens rekvisit behöver utformas på olika sätt för telefonförhör respektive för bild- och ljudöverföring. Eftersom bild- och ljudöverföringen är överlägsen telefonen står det ändå klart att en stor del av de bevis som man nu inte anser sig kunna ta upp per telefon i framtiden kan tas upp genom bild- och ljudöverföring.

För tydlighetens skull vill jag påpeka en sak. Under de senaste åren har det i ökad omfattning kommit propäer från vittnen och målsäganden i brottmål att de skall få höras per telefon av det skälet att det är obehagligt att sitta i sessionssalen och konfronteras med den misstänkte. Ibland kan de till och med frukta för sin säkerhet. Detta är emellertid enligt lagen inget skäl för att hålla förhöret per telefon och jag anser inte att det heller för närvarande bör vara något skäl för att använda bild- och ljudöverföring. För den misstänktes rättssäkerhet är det viktigt att de bevis som finns mot honom tas fram i ljuset på ett sådant sätt att deras

vederhäftighet kan granskas kritiskt. För personer som känner obehag anvisar lagen en särskild metod: den person som den hörde är rädd för får gå ut ur rättssalen när förhöret hålls (36 kap. 18 § och 37 kap. 3 § RB). Men jag är medveten om att hot mot vittnen är ett problem för rättskipningen och att frågan är föremål för överväganden i andra sammanhang.

Precis som när det gäller det nuvarande systemet för bevisupptagning per telefon bör systemet bygga på att det är domstolen som själv bestämmer hur beviset skall tas upp men att domstolen självfallet bör inhämta parternas uppfattning i frågan.

Som jag har varit inne på tidigare bör systemet bygga på frivillighet på så sätt att det inte händer den hörde något om han inte kommer till den plats där han skall ställas inför kameran. Men om förhöret väl kommer till stånd, gäller naturligtvis vanliga regler för förhör. Det innebär t.ex. för ett vittne att han i princip är skyldig att avlägga ed och svara på de frågor som han får. Om han inte gör det, kan han drabbas av påföljder enligt regler i 36 kap. RB.

I brottmål förekommer det ibland att den som skall höras är berövad sin frihet genom att han är häktad eller intagen på kriminalvårdsanstalt. Kan man då spara pengar genom att höra en sådan person genom bild- och ljudöverföring i stället för att ta honom till rätten? Om de lagliga förutsättningarna finns, går det självfallet bra om han går med på det. Men vad händer om han inte går med på det? Det är naturligtvis möjligt att med tvång placera honom i ett rum där det finns en videoutrustning och slå på den. Om rätten då får kontakt med honom, gäller vanliga regler om förhör och tvångsmedel. Men jag tror att detta är en olämplig metod för vittnesförhör och vill rekommendera att de som är berövade sin frihet precis som andra människor får inställa sig vid domstolen för att vittna om de inte frivilligt sätter sig framför kameran.

16.6.4 Hur skall muntliga bevis protokolleras?

Berättelser som lämnas under förhör i bevissyfte i domstol får i stället för att antecknas i domstolens protokoll tas upp på fonetisk väg, dvs. genom att ljudet spelas in på en bandspelare (6 kap. 9 § RB). I dag torde det sällan eller aldrig förekomma att förhör tas upp på något annat sätt.

Hovrättsprocessutredningen har i betänkandet SOU 1995:124 föreslagit att förhör i bevissyfte skall få protokolleras genom att

spelas in på videoband under förutsättning dels att den hörde samtycker till att inspelning sker, dels att domstolen inte anser det olämpligt (s. 242 f. och 337 f.). Det är dock endast det förstnämnda rekvisitet som återspeglas i lagtextförslaget. Utredningen menar att betänkligheterna mot videoinspelningar av förhör, bl.a. hänsynen till den hördes integritet och personliga säkerhet, är så starka att förslag som innebär en allmän möjlighet för domstolarna att spela in förhör på video inte bör läggas fram, i vart fall inte utan en djupare analys av för- och nackdelar med en sådan ordning.

Jag delar den uppfattningen och är alltså inte beredd att som en konsekvens av förslaget om bevisupptagning genom bild- och ljudöverföring föreslå att alla förhör som hålls på sådant sätt också skall spelas in på video. Berättelserna måste självfallet protokolleras men detta kan – precis som i dag – ske genom att ljudet spelas in på en bandspelare. För detta krävs inga ändringar i 6 kap. RB.

16.6.5 Domstolsärenden

Vid de allmänna domstolarna handläggs tvistemål och brottmål enligt RB. Dessutom handläggs ett stort antal ärenden enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Ibland håller rätten sammanträde i dessa ärenden. Sådana sammanträden kan hållas per telefon i enlighet med vad som nu gäller för förberedelsesammanträde i tvistemål enligt RB. Vid ett sammanträde kan även förhör med vittnen och sakkunniga äga rum per telefon enligt RB:s regler.

De regler som jag föreslår om parts närvaro vid förberedelsesammanträde och bevisupptagning genom bild- och ljudöverföring bör bli tillämpliga även vid sammanträden i domstolsärenden.

16.6.6 Konkursärenden

Enligt 16 kap. 2 § konkurslagen (1987:672) gäller RB:s bestämmelser i tillämpliga delar i konkursärenden, om det inte sägs något annat i konkurslagen. Om handläggningen sker vid förhandling, tillämpas bestämmelserna om huvudförhandling i tvistemål, om inte sakens beskaffenhet motiverar avsteg därifrån. Det innebär att de regler som jag har föreslagit om parts närvaro genom bild- och ljudöverföring i tvistemål skulle komma att gälla även för konkursärenden.

Jag vill emellertid härutöver föreslå att det formellt sett även blir möjligt för den som skall inställa sig vid ett sammanträde i ett konkursärende att göra det per telefon.

För det första finns det enligt min mening ett behov av denna möjlighet i ärendena om gäldenärs försättande i konkurs. Det kan t.ex. tänkas att borgenären vill slippa komma till förhandlingen när han ganska säkert räknar med att gäldenären kommer att utebli.

För det andra finns det ett behov av att vid förhandlingar under handläggningen av konkursen låta dem som skall inställa sig, exempelvis den som skall avlägga bouppteckningsed, göra det per telefon. I normalfallet bör visserligen gäldenären inställa sig i domstolen för att avlägga ed. Men det finns situationer när detta framstår som onödigt. Jag tänker framför allt på de fall där det är likvidatorn för ett bolag som skall avlägga eden.

De angivna förändringarna bör föranleda en ändrad lydelse av 16 kap. 2 § konkurslagen. Den kommer att gälla för alla förhandlingar i konkursärenden, även exempelvis häktningförhandlingar enligt 6 kap. 11 § konkurslagen. Eftersom det krävs samtycke från den som berörs för att det skall bli aktuellt med annat än personlig inställelse, torde utrymmet för att tillämpa den nya möjligheten när det gäller häktningförhandlingar att bli ringa.

Enligt min mening är det angeläget att förslagen om telefonmedverkan i konkursärenden genomförs snarast, även om reglerna om bild- och ljudöverföring kräver längre tid att överväga.

16.6.7 Förbudet att fotografera i rättsalen

Enligt 5 kap. 9 § RB får fotografi inte tas i rättssalen. Förbudet tillkom när det inte var möjligt att tekniskt ta upp bilder på annat sätt än genom det som vi i dagligt tal kallar fotografering, alltså med ljuskänslig film som framkallas med kemiska medel. I prop. 1979/80:87 s. 12 uttalade departementschefen att förbudet även torde avse elektronisk bildupptagning såsom vid inspelning för TV. Han ansåg att förbudet var väl avgränsat.

Hovrättsprocessutredningen har som jag tidigare redogjort för föreslagit att förhör i bevissyfte under vissa förhållanden skall få protokolleras genom att spelas in på videoband. För att detta inte skall strida mot fotograferingsförbudet har utredningen föreslagit att paragrafens ord "fotografi får inte tas i rättssalen" byts ut mot "fotografering eller annan bildupptagning får inte ske i rättssalen i

annat fall än som avses i 6 kap. 9 § första stycket” (SOU 1995:124 s. 336).

Det kan inte klart anses framgå av vare sig den nu gällande eller den föreslagna lagtexten om fotograferingsförbudet även omfattar direktsändning av bild och ljud från sessionssalen (se härtill JO 1992/93 s. 34 och Henrik Edelstam i JT 1995/96 s. 916 f.). Min uppgift är inte att skapa klarhet i den uppenbarligen komplicerade frågan. Men däremot måste jag se till att det klart framgår av paragrafen att den inte hindrar att ljud och bild genom rättens försorg förmedlas på elektronisk väg från sessionssalen till en person som befinner sig på annat håll. Det gör jag på enklast möjliga sätt. Jag föreslår att den aktuella meningen i paragrafen får lydelsen ”Fotografering eller annan bildupptagning får inte ske i rättsalen i andra fall än som avses i 11 kap. 4 a §, 20 kap. 14 a § första stycket, 21 kap. 1 a § och 35 kap. 15 §”. Efter denna lagstiftningsåtgärd torde lagen inte kunna tolkas på annat sätt än att fotograferingsförbudet även omfattar all direktsändning av bild och ljud från sessionssalen under en förhandling.

Försöksverksamhet
med
videokonferens
i rättgång i allmän domstol
– delredovisning av ett regeringsuppdrag –

Domstolsverkets rapport 2001:3

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	481
1 Uppdraget.....	483
2 Bakgrund.....	483
3 Försökslagstiftningen	484
3.1 Tillämpningsområdet.....	484
3.2 Försöksdomstolar	485
3.3 S.k. värddomstolar	486
4 Genomförandet av försöksverksamheten.....	486
4.1 Projektorganisation	486
4.2 Val och utveckling av utrustning	486
4.3 Placering av utrustning.....	487
4.4 Installationer av utrustningar.....	488
4.5 Information och utbildning	488
5 Samverkan inom rättsväsendet	489
6 Utvärdering av försöksverksamhet	490
6.1 Inledning	490
6.2 Rapporteringsrutiner för domstolarna	490
6.3 Antal rapporter angående videokonferens.....	491
6.4 Initiativ till videokonferens.....	492
6.5 Anledning till användningen av videokonferens	492
6.6 Typ av förhandling.....	492
6.7 Antal personer som deltagit genom video- konferens.....	493
6.8 Plats varifrån deltagande genom videokonferens skett	494
6.9 Tekniska problem	495
6.10 Har användningen av videokonferens påskyndat avgörandet?.....	495
6.11 Påverkan på processmaterialet	495
7 Kostnader för utrustning m.m.	496
8 Preliminära bedömningar av försöksverksamheten	497
8.1 Inledning	497
8.2 Användningsfrekvensen	497

8.3	Information	498
8.4	Tekniken	499
8.5	Besparingar	499
8.6	Permanentning av lagstiftningen.....	499
9	Den fortsatta försöksverksamheten.....	501
<i>Bilaga 1</i>	Direktiv för projektet Videoteknik.....	502

Sammanfattning

Genom beslut den 8 juli 1999 gav regeringen Domstolsverket (DV) i uppdrag att genomföra och utvärdera försöksverksamheten med videokonferens i rättegång i allmän domstol. Försökslagstiftningen om videokonferens trädde i kraft den 1 januari 2000 och gäller till utgången av 2001. Genom försökslagstiftningen har det införts en möjlighet att under vissa förutsättningar använda videokonferens vid handläggning av mål och ärenden i allmän domstol.

Försökslagstiftningen omfattade från början åtta domstolar, nämligen Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Övre Norrland, Norrköpings tingsrätt, Karlskrona tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Gällivare tingsrätt och Luleå tingsrätt. Sedan den 1 juli 2000 har försökslagstiftningen utökats till att även omfatta Högsta domstolen, Stockholms tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Kalmar tingsrätt och Oskarshamns tingsrätt.

Syftet med lagstiftningen är att ge domstolarna ett redskap som möjliggör en mer flexibel handläggning av mål och ärenden och att erbjuda medborgarna ökad tillgänglighet till domstolarna.

DV:s uppdrag redovisas dels genom denna delrapport, som omfattar den under år 2000 bedrivna försöksverksamheten och dels genom den slutrapport som skall lämnas till regeringen senast den 1 mars 2002.

DV genomför uppdraget i projektform och i projektet deltar även företrädare för försöksdomstolarna och andra rättsmyndigheter.

Utrustningar för videokonferens har hittills installerats vid Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Övre Norrland, Norrköpings tingsrätt, Karlskrona tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Gällivare tingsrätt, Luleå tingsrätt och Högsta domstolen. DV har även utrustat Svea hovrätt och Hovrätten för Västra Sverige med viss videokonferensutrustning och därifrån är det möjligt att genom videokonferens delta i rättegång vid försöksdomstol.

Under hösten 2000 har DV inlett ett arbete med upphandling av utrustning för den fortsatta utbyggnaden. Installationerna vid Stockholms tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Kalmar tingsrätt och Oskarshamns tingsrätt har därför försenats. Upphandlingsförfarandet beräknas vara avslutat under våren 2001. DV kommer

därefter att utrusta övriga domstolar som ingår i försökslagstiftningen.

Projektet bedrivs i samverkan med övriga rättsmyndigheter inom RIF-verksamheten (ang. RIF-verksamheten, se avsnitt 5). Denna samverkan har lett till att Riksåklagaren har installerat utrustning för videokonferens vid åklagarkamrarna i Kalmar, Skövde och Örebro.

För att kunna följa upp och utvärdera försöksdomstolarnas användning av videokonferenstekniken har särskilda rapporteringsrutiner tagits fram för domstolarna.

Denna delrapport innehåller dels sammanställningar av de rapporter om användning av videokonferens som DV har fått från försöksdomstolarna och dels kompletterande uppgifter som försöksdomstolarna lämnat i en enkätundersökning.

Under år 2000 har DV fått rapporter om att totalt 77 personer har deltagit vid förhandlingar genom videokonferens. Den övervägande delen av förhandlingarna med videokonferens har varit huvudförhandlingar i brottmål. I princip samtliga kategorier av aktörer som förekommer i brottmål har deltagit genom videokonferens. De flesta som deltagit genom videokonferens har infunnit sig vid en annan försöksdomstol, men deltagande har även skett från åklagarkammare samt från annan lokal vid den domstol där förhandlingen äger rum. Initiativen till videokonferens har ibland kommit från rätten och ibland från de olika aktörerna i målen.

Försöksdomstolarna är av den uppfattningen att användningsfrekvensen kommer att öka i takt med den geografisk spridningen av utrustningar. De är positiva till de möjligheter som finns med videokonferenstekniken och anser att lagstiftningen bör permanentas. Flera försöksdomstolar har dock haft tekniska problem och har poängterat att tekniken bör förbättras ytterligare. DV arbetar med att finna orsaker till de tekniska problem som förekommer samt lösningar på dem.

DV gör, när försöksperioden nu har pågått drygt ett år, den bedömningen att många fördelar är att vinna med att använda videokonferens i rättegångar både när det gäller effektivitetsaspekter och ökad tillgänglighet till domstolarna. Lagstiftningen bör efter försöksperioden permanentas och videokonferenstekniken bör successivt införas i samtliga allmänna domstolar.

DV har nyligen av regeringen fått i uppdrag att även genomföra och utvärdera den av riksdagen beslutade försöksverksamheten

med videokonferens i de allmänna förvaltningsdomstolarna. DV avser att genomföra denna försöksverksamhet i samordning med försöksverksamheten för de allmänna domstolarna.

Försöksverksamheten med videokonferens sker i samordning med den teknikutrustning av rättssalar som DV inlett och som kommer att pågå under de närmaste åren.

1 Uppdraget

Genom beslut den 8 juli 1999 gav regeringen DV i uppdrag att genomföra och utvärdera den av riksdagen beslutade försöksverksamheten med videoteknik i rättegång.

Regeringen anger i sitt beslut att DV:s uppdrag att utvärdera försöksverksamheten skall ske bl.a. genom att verket samlar in information om i vilken utsträckning videokonferens har används av domstolarna samt de andra uppgifter verket anser vara av betydelse för bedömningen av försöksverksamheten. Utvärderingen bör enligt regeringen även innehålla en redovisning av hur tekniken har fungerat.

DV skall, enligt uppdraget, under försöksverksamheten hålla kontakt med den särskilda utredaren som utreder Processen i allmän domstol (dir. 1999:62).

DV skall lämna en delrapport avseende den under år 2000 bedrivna försöksverksamheten till regeringen senast den 1 mars 2001. Enligt regeringsbeslutet bör delrapporten bl.a. innehålla en preliminär bedömning av frågan hur försöksverksamheten har fungerat. En slutrapport avseende hela försöksperioden skall lämnas senast den 1 mars 2002.

Försöksverksamheten, som nu har pågått drygt ett år, har löpande följts upp och utvärderats inom DV. Denna delrapport innehåller uppgifter om den användning av videokonferens som har rapporterats till verket under år 2000.

Delrapporten har remissbehandlats (remissyttrandena finns i DV:s akt, dnr 1507-1998).

2 Bakgrund

Frågor angående videoteknik i rättegång har tagits upp i olika sammanhang. DV utredde redan 1995 i samarbete med Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen på uppdrag av regeringen de

ekonomiska och tekniska förutsättningarna för användningen av videoteknik i domstolarna. En rapport över uppdraget överlämnades i december 1995 till regeringen och i den föreslogs att försöksverksamhet med videoteknik skulle införas vid ett mindre antal domstolar (DV rapport 1995:5 Video i domstolarna).

Under 1995 fick även en särskild utredare i uppdrag av regeringen att bl.a. lämna förslag till nödvändig reglering för att videoteknik skulle kunna utnyttjas i domstolarna. Uppdraget redovisades i departementspromemorian Domstolsförfarandet – Förslag till förbättringar (Ds 1997:7). I promemorian föreslogs att bestämmelser om användningen av videoteknik skulle föras in i rättegångsbalken. Regeringen beslutade vidare samma år att tillkalla en särskild utredare med uppgift att utvärdera de åtgärder som under den senaste tioårsperioden vidtagits på brottsofferområdet. Utredningen överlämnade i mars 1998 sitt betänkande *Brottsoffer – Vad har gjorts? Vad bör göras?* (SOU 1998:40). I betänkandet behandlas bl.a. frågan om användning av videoteknik i domstol, då förhörspersoner är utsatta för hot eller påtryckningar.

Regeringen uttalade i propositionen 1998/99:65 s. 10 att det enligt regeringens mening inte råder några tvivel om att videokonferens kommer att utgöra ett viktigt redskap i domstolarnas verksamhet i framtiden. Regeringen gjorde emellertid den bedömningen att det inte fanns tillräckligt underlag för att kunna ta ställning till i vilken omfattning videokonferens teknik skulle kunna komma till användning i rättegång och föreslog därför i propositionen att införandet av videoteknik i domstol skulle inledas med en försöksverksamhet.

Propositionen godkändes av riksdagen den 20 maj 1999 (rskr. 1998/99:212, bet. 1998/99JuU23). Lagen (1999:613) om försöksverksamhet med videokonferens i rättegång trädde i kraft den 1 januari 2000 och gäller till utgången av år 2001.

3 Försökslagstiftningen

3.1 Tillämpningsområdet

Genom försökslagstiftningen har det införts en möjlighet att använda videokonferens vid handläggning av mål och ärenden i allmän domstol. Parter i tvistemål och brottmål kan under vissa

förutsättningar inställa sig på annan plats eller i annan lokal än den där rättegången äger rum och därifrån delta genom videokonferens.

För tilltalad gäller den begränsningen att deltagande genom videokonferens vid tingsrätt inte får ske om det finns anledning att döma till någon annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening. Med nämnda påföljder likställs förordnande enligt 34 kap. 1 § 1 brottsbalken om det inte i samband med förordnandet blir aktuellt att förklara villkorligt medgiven frihet förverkad till en strafftid som överstiger tre månader.

Bevisning, t.ex. vittnesförhör, kan även tas upp genom videokonferens. Även vid handläggning av konkurs- och domstolsärenden är det möjligt att använda videokonferens.

Syftet med lagstiftningen är att ge domstolarna ett redskap som möjliggör en mer flexibel handläggning av mål och ärenden och att erbjuda medborgarna ökad tillgänglighet till domstolarna.

Tillämpningsområdet för videokonferens har enligt förarbetena gjorts tämligen omfattande för att få fram ett så brett underlag som möjligt inför det slutliga ställningstagandet.

Personlig närvaro skall dock fortfarande vara huvudregel och deltagande i förhandling genom videokonferens skall endast komma i fråga om den som skall delta inte motsätter sig det.

3.2 Försöksdomstolar

Regeringen har i förordningen (1999:856) om försöksverksamhet med videokonferens i rättegång, efter förslag från DV, beslutat vid vilka domstolar deltagande genom videokonferens får ske. Försökslagstiftningen omfattade från början Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge Hovrätten för Övre Norrland, Norrköpings tingsrätt, Karlskrona tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Gällivare tingsrätt och Luleå tingsrätt. Försökslagstiftningen har från och med den 1 juli 2000 utökats till att även omfatta Högsta domstolen, Stockholms tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Kalmar tingsrätt och Oskarshamns tingsrätt.

3.3 S.k. värddomstolar

DV har för att ytterligare öka den geografiska spridningen av utrustningar för videokonferens valt, att även placera viss utrustning vid Svea hovrätt och Hovrätten för Västra Sverige. Dessa domstolar omfattas ännu inte av försökslagstiftningen, men deltar i försöksverksamheten som s.k. värddomstolar. Vid dessa domstolar kan parter och förhörspersoner inställa sig för att därifrån genom videokonferens delta vid förhandlingar vid de domstolar som ingår fullt ut i försöksverksamheten.

4 Genomförandet av försöksverksamheten

4.1 Projektorganisation

DV tillsatte redan under våren 1999 en projektgrupp för att förbereda försöksverksamheten. I projektgruppen ingick utvecklingschefen Annika Sehlstedt som projektansvarig samt hovrättsassessorn Eva-Lena Nebelius och IT-handläggaren Jan Sehlstedt. Sedan september månad 2000 är hovrättsassessorn Karin Nacke projektledare och i projektgruppen ingår numera IT-handläggarna Jan Sehlstedt och Lena Fäldt, kammarrättsassessorn Annette Gustafsson och utvecklingshandläggaren Margareta Lindblom.

DV:s generaldirektör fastställde den 26 juli 1999 projekt-direktiven, bilaga 1, för projektet Videoteknik.

Till projektet har knutits dels en intern referensgrupp bestående av företrädare för de domstolar som deltar i försöksverksamheten samt företrädare för JUSEK och ST-domstol, dels en extern referensgrupp med företrädare för Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren, Kriminalvårdsstyrelsen, Rättsmedicinalverket samt Sveriges advokatsamfund.

Projektgruppen har haft flera möten med referensgrupperna. Vidare har delar av projektgruppen haft ett möte med företrädare för Sveriges advokatsamfund och därvid informerat om den pågående försöksverksamheten och utvärderingen.

4.2 Val och utveckling av utrustning

Under våren 1999 inleddes förberedelsearbetet med försöksverksamheten. Projektgruppen besökte då flera leverantörer av system

för videokonferens, testade de olika på marknaden förekommande produkterna samt valde därefter ett visst videokonferenssystem. Under hösten 1999 pågick arbete med att anpassa detta system till de specifika förhållanden som råder i en förhandlingssal. Anpassningen har helt inriktats på att åstadkomma en enkelhet i användningen.

Följande faktorer har därvid varit av betydelse.

- Ingen extra personal skall krävas i förhandlingssalen för att sköta videokonferenssystemet.
- Systemet skall vara uppbyggt så att det så lite som möjligt stör förhandlingen.
- Systemet skall vara lätt att använda.
- Med hänsyn till förhandlingssalarnas utseende skall systemet kunna utnyttja och samordna flera kameror.
- Systemet skall medge att olika typer av visningsutrustning används (PC-skärm/TV-skärm/videoprojektor med duk).
- Systemet bör kunna integreras med de i förhandlingssalarna befintliga ljudupptagningsystemen.
- Systemet bör vara självstyrande under pågående videokonferens.

4.3 Placering av utrustning

DV har valt att utrusta försöksdomstolarna med videokonferensutrustning i en förhandlingssal och ett vittnesrum e. dyl. per domstol. Den kommunikationsstandard som används är ISDN.

De grundkomponenter som DV hittills har valt till förhandlingssalarna är tre kameror och tre skärmar för parter och rätten placerade mitt i rättssalen (se Fig. 1.), en TV-monitor för allmänheten, en dokumentkamera för visning av bevismaterial m.m. samt mikrofonutrustning. Kamerorna styrs med hjälp av s.k. röststyrning samt av rätten via pekskärm (se Fig. 2).

Figur 1

Figur 2

I vittnesrummen samt vid värddomstolarna Svea hovrätt och Hovrätten för Västra Sverige har placerats en konventionell videokonferensenhet bestående av kamera och TV-monitor.

4.4 Installationer av utrustningar

Samtliga åtta domstolar som från början av försöksperioden har haft möjlighet att delta i försöksverksamheten har under första halvåret 2000 fått utrustning för videokonferens installerad (Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Övre Norrland, Norrköpings tingsrätt, Karlskrona tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Gällivare tingsrätt och Luleå tingsrätt). Även värddomstolarna har under denna period fått utrustningar.

Högsta domstolen har under sommaren 2000 fått utrustning för videokonferens.

Under hösten 2000 har DV inlett ett arbete med upphandling av utrustning för den fortsatta utbyggnaden. Installationerna vid Stockholms tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Kalmar tingsrätt och Oskarshamns tingsrätt har därför försenats. Upphandlingsförfarandet beräknas vara avslutat under våren 2001. DV kommer därefter att utrusta övriga domstolar som ingår i försökslagstiftningen.

4.5 Information och utbildning

Projektgruppen anordnade under hösten 1999 demonstrationsvisningar av videokonferenstekniken i Göta hovrätt, i Hovrätten

för Skåne och Blekinge och i Hovrätten för Övre Norrland. Vid dessa visningar, som genomfördes i form av rättegångsspel, deltog ett flertal företrädare för domstolar och åklagarmyndigheter.

I samband med att respektive domstol fått utrustning för videokonferens har delar av projektgruppen besökt domstolarna och informerat om försökslagstiftning samt utbildat i användningen av utrustningen.

Inom projektgruppen har det även utvecklats en hemsida på DV:s och domstolarnas intranät – Video i domstol – där information angående projektet samt handledning för utrustningen och kontaktlista m.m. finns.

I DV:s uppdrag ingår att under försöksperioden hålla kontakt med den särskilda utredaren som utreder Processen i allmän domstol. Sekreteraren i utredningen har genom projektgruppen informerats om hur försöksverksamheten fortskrider samt även fått tillfälle att lämna synpunkter på den enkät som skickats ut till deltagarna i den interna referensgruppen, se avsnitt 8.1. nedan.

5 Samverkan inom rättsväsendet

Regeringen har i förarbetena till försökslagstiftningen framhållit att samverkan mellan myndigheterna inom rättsväsendet är nödvändig för att användningen av videokonferens skall kunna fungera effektivt och ändamålsenligt.

I den pågående verksamheten för samordning av rättsväsendets informationsförsörjning (RIF-verksamheten), är DV ansvarig för den del som avser användning av videokonferens i brottmålsförfarandet (verksamhetsplan för RIF år 2000). Förutom DV deltar också Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren, Kriminalvårdsstyrelsen, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Riksskatteverket och Tullverket i RIF-verksamheten.

Riksåklagaren har som ett led i RIF-verksamheten under varen 2000 utrustat åklagarkamrarna i Kalmar, Skövde och Örebro med utrustning för videokonferens.

Åklagare kan därifrån delta i förhandlingar. I viss utsträckning är det möjligt även för andra än åklagare att utnyttja den utrustning som finns vid åklagarkamrarna.

Vidare har Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Kriminalvårdsstyrelsen tillsammans med lokala företrädare för myndigheterna i Umeå inlett ett samarbete med syfte att gemensamt investera i en

utrustning för videokonferens med placering i häkteslokalerna i Umeå.

6 Utvärdering av försöksverksamheten

6.1 Inledning

I DV:s uppdrag ingår att löpande följa upp försöksverksamheten samt att utvärdera den. Den utvärderingen som görs skall ligga till grund för den slutliga bedömningen av i vilken utsträckning videoteknik skall användas i domstolarna i framtiden.

6.2 Rapporteringsrutiner för domstolarna

För att göra en utvärdering av försöksverksamheten möjlig har domstolarna ombetts att lämna uppgifter om användningen av videokonferens till DV. Särskilda rapporteringsrutiner har tagits fram av projektgruppen i samråd med den interna referensgruppen. Rapportering från domstol skall ske enligt följande rutiner.

Rutin 1 – Domstolen skall så snart en fråga har uppkommit om att använda videokonferens rapportera domstolens beslut i frågan (bifall eller avslag/ återkallat) till DV.

Rutin 2 – När videokonferens har använts i ett mål/ärende skall domstolen rapportera även detta till DV samt besvara följande frågor.

1. Vem/vilka har begärt att videokonferens skall användas?
2. Varför har frågan om videokonferens initierats?
3. Vid vilken typ av sammanträde/förhandling har videokonferens ägt rum?
4. Vilken/vilka aktörer har närvarit genom videokonferens?
5. I vilken lokal har aktören/aktörerna befunnit sig?
6. I vilken ort har aktören/aktörerna befunnit sig?
7. Vilken är aktörens/aktörernas bostads- eller verksamhetsort?
8. Hur många minuter/timmar har videokonferens använts i målet?
9. Har tekniska problem förekommit?

10. Har målets avgörande påskyndats genom att videoteknik har använts?
11. Hur har processmaterialet påverkats genom användningen av videoteknik?

DV har för att löpande kunna följa användningen av videokonferens utvecklat en accessdatabas, i vilken uppgifter om användningen av videokonferens lagras. På grundval av de uppgifter som har registrerats i databasen, har de sammanställningar som redovisas nedan gjorts.

6.3 Antal rapporter angående videokonferens

Försöksdomstolarna har under år 2000 skickat in 35 rapporter om mål i vilka användning av videokonferens har aktualiserats (rutin 1). I endast en av dessa rapporter har begäran om videokonferens avslagits av domstolen. Av två rapporter framgår att de planerade förhandlingarna har fått ställas in eftersom målen avskrivits efter återkallelser.

Försöksdomstolarna har vidare skickat in 50 rapporter om mål i vilka videokonferens har använts (rutin 2). Fördelningen mellan domstolarna framgår av tabell 1 nedan.

Tabell 1. Antal mål med videokonferens

Domstol	Tviste- mål	Brott mål	Konkurs	Ärende/ Övriga mål	Totalt
Högsta domstolen	0	0	0	0	0
Göta hovrätt	1	14	0	1	16
Hovrätten över Skåne och Blekinge	0	2	0	0	2
Hovrätten för Övre Norrland	2	6	0	0	8
Norrköpings tingsrätt	0	8	0	0	8
Karlskrona tingsrätt	0	0	0		0
Helsingborgs tingsrätt	0	1	0	0	1
Gällivare tingsrätt	3	9	0	0	12
Luleå tingsrätt	1	2	0	0	3
Summa	7	42	0	1	50

6.4 Initiativ till videokonferens

Användningen av videokonferens har i 25 av rapporterna aktualiserats av enbart rätten. Av 9 av rapporterna från domstolarna framgår att initiativet till användningen av videokonferens har kommit från flera håll, från rätten och parter/vittnen. I övriga 16 rapporter har initiativet kommit från en part, ett vittne/en sakkunnig.

6.5 Anledning till användningen av videokonferens

Försöksdomstolarna har ombetts att besvara varför frågan om användning av videokonferens har initierats och därvid fått nedanstående alternativ att välja emellan. Inom parentes anges antal svar. I vissa fall har domstolarna markerat fler än ett alternativ.

- Part/förhörsperson hade annars haft svårigheter att inställa sig (13)
- Part/förhörsperson har känt oro/rädsla (10)
- Rätten har beslutat använda videoteknik av effektivitets-skäl (24)
- Annan orsak/orsaker (10)

Som exempel på vad försöksdomstolarna har angivit under annan orsak/orsaker kan nämnas tidsbesparing, kostnadsskäl samt långa resor.

6.6 Typ av förhandling

De 50 rapporterade förhandlingarna med videokonferens fördelar sig enligt tabell 2 nedan.

Tabell 2. Typ av förhandling

Typ av förhandling	Antal rapporter
Tvistemål – huvudförhandling (dispositivt mål)	4
Tvistemål – huvudförhandling (indispositivt mål)	2
Tvistemål – muntlig förberedelse (indispositivt mål)	1
Brottmål – huvudförhandling	38
Brottmål – häktningförhandling	4
Övriga mål – muntligt förhör	1
Summa	50

6.7 Antal personer som deltagit genom videokonferens

Totalt har domstolarna rapporterat att 77 personer har deltagit vid förhandlingar genom videokonferens. Av dessa har 16 personer deltagit i förhandlingar i tvistemål, 60 personer i förhandlingar i brottmål och 1 person i ett muntligt förhör.

Den närmare fördelningen mellan de olika aktörerna i tvistemålen respektive brottmålen framgår av tabell 3 och 4 nedan.

Tabell 3 Närvarande genom videokonferens i tvistemål

TVISTEMÅL	
Aktör	Antal
Kärande/klagande	2
Svarande/motpart	2
Ställföreträdare	0
Ombud/biträde	2
Vittne	8
Sakkunnig	0
Tolk	1
Annan person	1
Summa	16

Tabell 4. Närvarande genom videokonferens i brottmål

BROTTMÅL	
Aktör	Antal
Åklagare	9
Tilltalad/häktad/misstänkt	14
Målsägande	15
Sakkunnig	1
Försvarare/ombud/biträde	4
Tolk	1
Vittne/medtilltalad	16
Summa	60

6.8 Plats varifrån deltagande genom videokonferens skett

Deltagande genom videokonferens har enligt de flesta rapporterna skett från en annan domstol än den där rättegången pågår. Totalt har 46 personer deltagit i förhandling genom att inställa sig vid en annan domstol. Vid 12 tillfällen har personer deltagit vid förhandling genom videokonferens från det vittnesrum som har utrustats för videokonferens vid den domstol där rättegången äger rum. Vid dessa tillfällen har det främst varit målsägande som deltagit. Videokonferens tekniken har även använts istället för s.k. medhörning och den tilltalade har med hjälp av videokonferensutrustningen med både bild och ljud kunnat följa förhör i förhandlingssalen.

Deltagande från åklagarkammare har skett i 14 fall. Av de personer som har infunnit sig vid någon av de tre åklagarkammare som har utrustning för videokonferens, har nio personer varit åklagare och fem personer parter/vittnen. Vid ett tillfälle har deltagande genom videokonferens även skett från Telia.

Göta hovrätt och Gällivare tingsrätt är de domstolar som vid flest tillfällen har använt sig av videokonferens. Av tabell 6 framgår var de personer som deltagit genom videokonferens vid dessa domstolar har infunnit sig (videokonferenser från vittnesrum i den egna domstolen har uteslutits). Är den hördes hemort/arbetsort annan än Jönköping respektive Gällivare anges detta inom parentes.

Tabell 6. Orter varifrån deltagande genom videokonferens skett

Göta hovrätt	Gällivare tingsrätt
Örebro	Luleå (Rosvik, Boden)
Norrköping	Stockholm (Vagnhärad, Bergshamra, Norsborg)
Kalmar	Umeå (Sundsvall)
Stockholm	Norrköping (Linköping)
Skövde	

6.9 Tekniska problem

Försöksdomstolarna har i 17 rapporter uppgivit att tekniska problem förekommit under videokonferenserna. Som exempel på de synpunkter som har lämnats kan nämnas rundgång, ekoeffekter, fördröjning av ljud, frusen eller ryckig bild, ljud och bild inte synkront. Några domstolar har även rapporterat att flera uppringningsförsök har varit nödvändiga för att få kontakt.

En av de rapporterade förhandlingarna har fått ställas in då videokonferensen inte kunde genomföras på grund av tekniska problem och vid ett tillfälle har "medhörning" genom videokonferens med tilltalad fått avbrytas. Vidare har vid ett tillfälle bildöverföringen inte fungerat och det aktuella förhöret har då istället fått genomföras som ett telefonförhör.

6.10 Har användningen av videokonferens påskyndat avgörandet?

Försöksdomstolarna har ombetts att besvara om användningen av videoteknik har påskyndat målets avgörande och i så fall uppskatta tidsvinsten. Domstolarna har i 42 rapporter besvarat denna fråga. I 7 av dessa rapporter har domstolarna konstaterat att användningen av videokonferens har påskyndat avgörandet.

6.11 Påverkan på processmaterialet

Av 30 rapporter framgår att försöksdomstolarna har ansett att användningen av videokonferens inte alls har påverkat process-

material, av 6 rapporter framgår att processmaterialet enligt domstolarna har blivit bättre och av 3 rapporter framgår att processmaterialet blivit sämre.

7 Kostnader för utrustning m.m.

Kostnaderna för utrustningar, installationer av ISDN, abonnemang och andra driftskostnader har under 1999 och 2000 uppgått till ca 4.433.700 kr. Den närmare fördelningen framgår nedan.

Utrustning i förhandlingsal

Inköpskostnad ca 300.000 kr

Utrustning i vittnesrum

Inköpskostnad ca 100.000 kr

Total kostnad för inköp av utrustningar

Ca 4.079.000 kr

Installation av ISDN

Kostnad per lokal ca 5.900 kr

Total kostnad ca 158.000 kr

Abonnemangavgifter

Per kvartal och lokal ca 1.800 kr

Total kostnad ca 184.000 kr

Samtalskostnad för videokonferens

Tre gånger normal telefontaxa

Total kostnad ca 12.700 kr

Förutom ovan redovisade kostnader tillkommer kostnader för serviceavtal.

Nämnas kan att kostnaden för inköp av utrustning till en förhandlingssal uppgick till drygt 1 miljon kr 1995 (DV rapport 1995:5 Video i domstolarna) Kostnaden har sedan dess alltså sjunkit betydligt.

8 Preliminära bedömningar av försöksverksamheten

8.1 Inledning

De uppgifter om försöksdomstolarnas användning av videokonferenser som redovisats ovan, har hämtas från de rapporter som domstolarna har lämna till DV. För att komplettera de uppgifter som DV har fått genom rapportern från försöksdomstolarna, har en enkät tagits fram inom projektet och skickat ut till deltagarna i den interna referensgruppen, enkät, se bilaga 2. Enkäten har besvarats av de flesta försöksdomstolarna. Svaren framgår i huvudsak i det följande (samtliga svar finns i DV:s akt dnr 1507-1998).

8.2 Användningsfrekvensen

Under år 2000 har DV fått rapporter om att totalt 77 personer har deltagit i rättegång genom videokonferens. Denna siffra kan tyckas mycket låg. Vid bedömningen av den hittillsvarande användningsfrekvensen bör man ha i åtanke att flera av försöksdomstolarna fått sina utrustningar först under våren 2000 och egentligen först efter semestrarna börjat använda utrustningarna. Möjligheterna med och behovet av videokonferensteknik kan därför, enligt DV:s uppfattning, inte enbart bedömas utifrån den hittillsvarande användningen. Införandet av videokonferensteknik är en förhållandevis stor nyhet för domstolarna. Det är därför naturligt att en viss inkörningsperiod behövs innan användningen av videokonferens blir en självklar del i domstolsarbetet.

Att det i ett inledningsskede kan vara svårt att få igång användningen av ny teknik i domstolarna visar den rapport om försöksverksamheten med användning av telefon vid rättegång som DV tog fram i början av 1980-talet (DV rapport 1981:9 Försöksverksamhet med användning av telefon vid rättegång).

De försöksdomstolar som endast i liten omfattning har utnyttjat möjligheten till videokonferens, har förklarat detta bl.a. med att denna möjlighet inte alltid har uppmärksammats då mål har satts ut till förhandling. Från en av försöksdomstolarna har det framförts att internt arbete med organisatoriska förändringar gjort att möjligheten till videokonferens inte utnyttjats. Vidare har en av domstolarna pekat på att avstånden inom domkretsen är relativt små och användningsområdet därför är begränsat i de flesta mål. Flera försöksdomstolar är av den uppfattningen att antalet videokonferenser skulle öka om domstolarna fick utrustning för videokonferens i fler förhandlings salar. Vidare har det framhållits att en ökad geografisk spridning av tekniken kan förväntas leda till en ökad användning, eftersom det då blir möjligt att delta från ytterligare platser i landet.

DV anser att det är för tidigt att uttala sig om vilken omfattning användningen av videokonferens kan få i framtiden. Det finns dock all anledning att anta att användningsfrekvensen kan öka betydligt.

8.3 Information

För att sprida information om försöksverksamheten har flera av försöksdomstolarna haft eller planerar att ha informationsmöten med åklagare. Information har även lämnats av vissa domstolar under hand till de ombud som uppträder vid domstolen. När det gäller information till parter, ombud och vittnen m.fl. om möjligheterna att delta genom videokonferens har de flesta domstolar inte gått ut med någon generell information från domstolen. Först när en fråga om videokonferens har aktualiserats i ett mål, har information lämnats om denna möjlighet.

Att informera parter, ombud, vittnen m.fl. om den pågående försöksverksamheten och de möjligheter som finns för deltagande är, enligt DV, mycket viktigt för att få igång användningen. Inom projektet har nyligen ett informationsblad angående försöksverksamheten tagits fram och skickats ut till samtliga åklagarmyndigheter. Projektgruppen avser även att ta fram ett informationsblad riktat till parter, ombud, vittnen m.fl.

8.4 Tekniken

Flertalet av försöksdomstolarna anser att utrustningen är lätt att använda och att det har funnits tillräckliga instruktioner för att använda den. Flera domstolar har dock poängterat att det är viktigt att tekniken förbättras ytterligare och har även lämnat synpunkter angående förbättringar. Som ovan under avsnitt 6.9. framgår, har det förekommit en hel del tekniska problem. De flesta domstolar som har haft tekniska problem, anser att de i rimlig tid fått hjälp med att lösa dem, medan några domstolar är av motsatt uppfattning.

Det är enligt DV:s uppfattning mycket viktigt att tekniken fungerar på ett för domstolarna tillfredsställande sätt. DV arbetar med att finna orsaker och lösningar på de tekniska problem som har rapporterats till verket. Inom projektet övervägs också andra kommunikationsstandarder samt möjligheten till mobila lösningar.

8.5 Besparingar

Ett frekvent användande av videokonferenstechniken kan förväntas leda till besparingar för rättsväsendet som helhet. Kriminalvården kan till exempel förväntas göra betydande besparingar när det gäller transportkostnader för häktade eller i kriminalvårdsanstalt intagna. Nämnas kan att Norrköpings tingsrätt genomfört förhör genom videokonferens med en målsägande intagen i kriminalvårdsanstalt i Umeå. Förhöret tog ca. en timma och genomfördes från Telia i Umeå. Skulle målsäganden istället ha transporterats till Norrköping, hade en transport tur och retur, enligt uppgift från Kriminalvårdsstyrelsen, ha tagit ca. fyra arbetsdagar i anspråk för i vart fall två tjänstemän. Genom möjligheten till videokonferens har kriminalvården gjort besparingar både när det gäller resekostnader och när det gäller personella resurser. För domstolsväsendets del kan införandet av den nya tekniken snarare förväntas leda till effektivitetsvinster än besparingar.

8.6 Permanentning av lagstiftningen

De personer som deltagit genom videokonferens, har enligt domstolarna, varit positiva till videomöjligheten. Vid ett fåtal tillfällen

har det förekommit att personen i fråga istället valt att inställa sig personligen.

Samtliga de försöksdomstolar som har besvarat enkäten är positiva till möjligheterna med videokonferens och anser att lagstiftningen bör permanentas samt utvidgas till att omfatta samtliga allmänna domstolar. En av domstolarna har dock framhållit att en förutsättning för permanentning av lagstiftningen är att tekniken förbättras och att domstolen får ytterligare förhandlingssalar utrustade.

Vidare har det framförts att det är viktigt att domstolarna följer med i teknikutvecklingen och lever upp till de nya krav som följer av denna utveckling. En av försöksdomstolarna i Norrland har pekat på att videokonferenstekniken är till stor fördel för domstolen p.g.a. domstolens geografiska läge.

När det gäller de närmare kriterierna för att använda videokonferens, är de flesta domstolar av den uppfattningen att samma kriterier bör gälla när det gäller möjligheterna att använda telefon och video. Någon domstol anser dock att det ännu är för tidigt att uttala sig i denna fråga. Från flera håll har lämnats förslag på annan formulering av lagtexten.

Domstolar har även pekat på att det är viktigt att komma ihåg att personlig inställelse fortfarande skall vara huvudregel. Från en av hovrätterna har det framhållits att reglerna om tilltrosbevisning gör användningsområdet för hovrätternas del begränsat.

Vid några domstolar har videokonferensutrustningen använts istället för s.k. medhörning med tilltalad. Den tilltalade har då med både bild och ljud kunnat följa förhör i förhandlingssalen. Domstolarna pekar på att denna möjlighet ger en större omedelbarhet och leder till snabbare rättegångar.

Att notera är att flertalet försöksdomstolar är av den uppfattningen att utsagor som lämnas vid förhandling genom videokonferens i viss mån kan påverkas av att personen inte är närvarande i förhandlingssalen.

DV:s uppfattning är att många fördelar är att vinna med att använda videokonferens i rättegångar både när det gäller effektivitetsaspekter och ökad tillgänglighet till domstolarna. Några av förhandlingarna som ägt rum hade enligt uppgift från domstolarna fått ställas in, om inte videokonferenstekniken hade använts och för flera personer har användningen av videokonferens inneburit att de inte behövt genomföra långa och kostsamma resor. Vid flera tillfällen har tekniken även underlättat för målsägande och vittnen

som på grund av rädsla ansett sig inte kunna lämna sina utsagor i den tilltalades närvaro. På grundval av de synpunkter som har framkommit från försöksdomstolarna är det DV:s bedömning att lagstiftningen efter försöksperioden bör permanentas och videokonferensteknik bör därför successivt införas i samtliga allmänna domstolar. Inför en permanentning bör klargöras huruvida reglerna om tilltrosbevisning i rättegångsbalken hindrar användningen av videokonferens.

9 Den fortsatta försöksverksamheten

DV avser att, så snart upphandlingsförfarandet är avslutat, utrusta de försöksdomstolar som ännu inte har fått utrustningar. DV har nyligen hos regeringen framställt en begäran om att ytterligare några domstolar, nämligen Svea hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Nedre Norrland samt tingsrätterna i Skellefteå och Lycksele skall ges möjlighet att delta i försöksverksamheten. Genom de här domstolarnas medverkan kommer den geografiska spridningen av anläggningar att öka och därmed även förutsättningarna för ett ökat användande.

Riksdagen godkände den 24 januari 2001 den proposition regeringen lagt fram angående försök med videokonferens vid ett antal allmänna förvaltningsdomstolar (prop.1999/2000:142, bet. 2000/01:JuU5, rskr. 2000/01:132). DV har nyligen fått i uppdrag av regeringen att genomföra och utvärdera även den försöksverksamheten. DV avser att genomföra denna försöksverksamhet i samordning med försöksverksamheten för de allmänna domstolarna.

Försöksverksamheten med videokonferens och utveckling av utrustning sker även i samordning med den teknikupprustning av rättssalar som DV inlett och som kommer att pågå under de närmaste åren.

Bilaga 1

Direktiv för projektet videoteknik

Författare: Eva-Lena Nebelius

Datum: 1999-07-20

Bakgrund

Rättegången i tvistemål och brottmål vid de allmänna domstolarna, dvs. tingsrätterna, hovrätterna och Högsta domstolen, regleras i rättegångsbalken, som trädde i kraft den 1 januari 1948. Handläggningen i de allmänna domstolarna av sådana rättsvårdsärenden som skall tas upp av en tingsrätt och som inte skall handläggas enligt rättegångsbalken regleras i lagen (1996:242) om domstolsärenden. Den processordning som infördes genom rättegångsbalken var strikt grundad på principerna om muntlighet, koncentration och omedelbarhet. Av dessa principer följer bl.a. att mål skall avgöras vid en muntlig, koncentrerad huvudförhandling, där bevisningen läggs fram och parternas argumentering äger rum omedelbart. Målets avgörande skall grundas på det material som läggs fram vid förhandlingen. Under årens lopp har dessa grundläggande principer mjukats upp något i syfte att göra förfarandet mer ändamålsenligt. I vissa fall behöver således en part över huvudtaget inte inställa sig till ett sammanträde inför rätten och i vissa fall kan en part delta i rättegången per telefon.

Regeringens övergripande mål för rättsväsendet är den enskildes rättstrygghet och rättssäkerhet. Däri ligger bl.a. ett krav på hög tillgänglighet hos domstolarna samt att det skall vara möjligt att få sin sak prövad av domstol inom rimlig tid och att prövningen sker på ett rättssäkert sätt. Det är också viktigt att vi har ett domstolsväsende som är modernt och anpassat till samhället i övrigt. Inom både EU och Europarådet pågår sedan en tid arbete som syftar till att möjliggöra användning av videoteknik vid förhör i domstol.

Under senare år har det hos Justitiedepartementet samlats ett antal ändringsförslag avseende bl.a. rättegångsbalken, som domstolar och domare fört fram i olika sammanhang. På uppdrag av departementet har två olika utredare behandlat frågan om användning av videoteknik i domstol. I en departementspromemoria, Domstolsförfarandet – Förslag till förbättringar (Ds

1997:7) har lämnats förslag till nödvändig reglering för att videoteknik skall kunna utnyttjas i domstolarna. I betänkandet Brottsoffer – Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40) har behandlats frågan om användning av videoteknik i domstol då förhörspersoner är utsatta för hot eller påtryckning. På grundval av främst dessa utredningsförslag har utarbetats en försökslag om användning av videokonferens i rättegång (SFS1999:633) som beslutats av riksdagen den 3 juni 1999.

Försökslagen träder i kraft den 1 januari 2000. Av lagen framgår att det på försök införs en möjlighet att använda videokonferens vid handläggningen av mål och ärenden i de allmänna domstolarna. Lagstiftningen innebär att parter i brottmål och tvistemål under vissa förutsättningar skall kunna delta i sammanträde inför rätten genom videokonferens. Vidare framgår att bevisning skall kunna tas upp genom videokonferens och att det skall vara möjligt att använda videokonferens vid handläggningen av konkurs- och domstolsärenden. Syftet med försöksverksamheten är att ge domstolarna ett redskap som möjliggör en mer flexibel handläggning av mål och ärenden och att erbjuda medborgarna ökad tillgänglighet till domstolarna. Försökslagen skall vara i kraft till den 31 december 2001.

Enligt lagens 1 § är det regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, Domstolsverket som bestämmer vilka domstolar som skall vara försöksdomstolar. I propositionen (prop. 1998/99:65) sägs vidare att regeringen avser att uppdra åt Domstolsverket att i samråd med andra myndigheter inom rättsväsendet utreda bl.a. frågan hos vilka andra myndigheter – utöver domstolarna – som videokonferensutrustning bör finnas. Regeringen har genom beslut 1999-07-08, dnr Ju99/3277, uppdragit åt DV att genomföra den beslutade försöksverksamheten med videoteknik i rättegång samt att utvärdera den. (Bilaga 1.) Genom nu föreliggande projekt genomför DV det arbete som ålagts verket enligt försökslagen och regeringsbeslutet.

Syfte

Att möjliggöra en flexiblare handläggning av mål och ärenden samt att uppnå en ökad rättssäkerhet för den enskilde.

Projektmål

Att få fram ett tillräckligt underlag för att avgöra i vilken omfattning videokonferens bör få komma till användning i rättegång.

Försöksverksamheten skall läggas upp så att den löpande kan följas upp och på ett flexibelt sätt byggas ut under försöksperioden om det visar sig lämpligt.

Projektet skall bevaka relevant lagstiftning och vid behov lämna departementet förslag till regeländringar.

Avgränsningar

Projektet har inte i uppdrag att utforma förslag till författningsändringar som kan komma att krävas om försöksverksamheten ger underlag för att införa permanenta bestämmelser. (Detta uppdrag har den särskilda utredaren som utreder Processen i allmän domstol (dir 1999:62).)

Förutsättningar

Försökslagstiftningen träder i kraft den 1 januari år 2000 och gäller till utgången av år 2001. Projektarbetet har dock redan påbörjats för att göra det möjligt att inleda försöksverksamheten vid lagens ikraftträdande.

Deltagande i försöksverksamheten bygger på frivillighet från domstolarnas sida.

Urvalet av domstolar skall ske så att såväl under- och överrätter deltar i projektet. Vid urvalet skall följande förutsättningar beaktas.

- domstolens geografiska läge
- domstolens storlek
- domstolens målsammansättning
- domstolens intresse att delta i projektet

Samordning

Utrustningen ska samordnas med ljudanläggningar och annan teknisk utrustning i domstolslokalerna på ett ändamålsenligt och

kostnadseffektivt sätt. Utrustningen får dock vara fristående från redan existerande IT/ADB-utrustning om det är lämpligt.

Organisation

- Styrgrupp

Styrgruppen består av Anna Skarhed (ordförande) och Annika Sehlstedt (projektansvarig).

- Projektledare

Projektledare är Eva-Lena Nebelius.

- Delprojektledare

Delprojektledare är Jan Sehlstedt, tekniskt ansvarig.
Hans Karlsson, lokal- och inredningsansvarig.

- Referensgrupper

Till projektet skall vara knutet två referensgrupper som skall vara rådgivande och informationsmottagande organ inom sitt respektive område.

Grupperna skall ha följande sammansättning.

Extern referensgrupp:

Företrädare för

- Riksåklagaren
- Rikspolisstyrelsen
- Kriminalvårdsstyrelsen
- Rättsmedicinalverket
- Sveriges Advokatsamfund

Referensgrupp för domstolsväsendet

- en företrädare från varje deltagande tingsrätt
- en företrädare från varje deltagande hovrätt
- en representant från JUSEK
- en representant från ST-Domstol

Utöver dessa grupper skall det vid varje domstol som ingår i försöksverksamheten finnas en lokal arbetsgrupp.

Information

Såväl intern som extern information hanteras av styrgruppen. Det åligger dock projektledaren att kontinuerligt informera styrgrupp, projektdeltagare och referensgrupper.

Avstämningspunkter/uppföljning

Styrgruppsmöten skall hållas när projektet så kräver. Dock minst en gång varannan månad.

Avstämning med den särskilda utredaren som utreder Processen i allmän domstol skall ske vid behov.

Avslut

Projektet avslutas när försöksverksamheten upphör, antingen genom att övergå i permanent verksamhet eller genom att verksamheten läggs ner.

Utvärdering av projektet skall ske fortlöpande. I detta ingår att ta fram utkast till de rapporter som föreskrivs i regeringsuppdraget.

Projektet skall också senast den 30 juni 2001 redovisa hur det fortsatta arbetet bör bedrivas på kort och lång sikt samt vilka samordningsbehov som finns.

Bilaga 5

Exempel på utformning av danska "tilkendegivelser"

Exempel 1

Københavns Byret

Den 20. september 2001 kl. 09.30 blev Københavns Byret, Afdeling 5C, sat på Domhuset af dommer Søren Hafstrøm. Som protokolfører fungerede Anne-Marie Nielsen.

Der blev foretaget i offentligt retsmøde sag nr. BS 5C-10073/2000:

XX
Vallensbæk strand
mod
YY
København K

For og med sagsøgeren, XX, mødte advokat Torben Thomasen ved advokat Jost Jensen.

For og med sagsøgte, YY, mødte advokat Michael Knop ved advokatfuldmægtig Nikolaj Linneballe.

Der fremlagdes:
Stævning med bilag 1-7.
Svarskrift med bilag A-C.
Replik med bilag 8-13.
Duplik.
Sagsøgers processkrift I af 22. februar 2001.

Sagsøgtes processkrift A af 19. marts 2001.
Sagsøgers processkrift II af 30. april 2001 med bilag 14-21.
Sagsøgtes processkrift B af 22. maj 2001.
Sagsøgers påstandsdokument med bilag 22-23.
Sagsøgtes påstandsdokument med støttebilag A.

Sagsøgeren nedlagde påstand i overensstemmelse med påstandsdokumentet.

Sagsøgte nedlagde påstand i overensstemmelse med påstandsdokumentet.

Sagen forelagdes.

XX og YY afgav behørigt formandede partsforklaring.

Som sagsøgers vidne mødte Linda, der blev gjort bekendt med vidnepligt og -ansvar. Vidnet afgav forklaring.

Som sagsøgers vidne mødte Per, der blev gjort bekendt med vidnepligt og -ansvar. Vidnet afgav forklaring.

Sagen procederedes.

Dommeren fremkom med tilkendegivelse.

Efter dommerens tilkendegivelse forligtes sagen således:

”Sagsøgte, YY, betaler inden 14 dage 10.000 kr. til sagsøgeren, XX. Beløbet forrentes med almindelig procesrente fra sagens anlæg den 8. september 2000 og til betaling sker.

Sagens omkostninger ophæves”

Sagen sluttet.

Retten hævet.

Søren Hafstrøm
dommer

Eksempel 2

Københavns Byret

Den 18. oktober 2001 kl. 09.00 blev Københavns Byret, Afdeling 5C, sat i Domhuset af dommer Søren Hafstrøm.
Protokolfører var Anne-Marie Nielsen.

Der blev foretaget i offentligt retsmøde sag nr. BS 5C-11115/1999:

XX
Allerød
mod
YY
København SV

Ingen indkaldt mødt.

TILKENDEGIVELSE:

Sagsøgeren har i sin prisliste taget forbehold for, "at undergrunden er af normal gravevenlig beskaffenhed uden opfyld, større sten, rødder, buskads, nedgravede kabler etc.", og sagsøgeren har i sit tilbud af 19. august 1999 taget forbehold for, "at der ikke under asfalten findes fundamenter eller andet ikke gravevenligt materiale."

På baggrund af syn- og skønserklæringen og den af vidnet Rene afgivne forklaring lægger retten till grund, at undergrunden under asfalten de steder, hvor sagsøgeren skulle opstille de bestilte flagstænger, ikke kan karakteriseres som "gravevenlig".

Retten finder, at det af sagsøgeren tagne forbehold er formuleret tilstrækkeligt tydeligt og præcist, og risikoen for undergrundens beskaffenhed, uanset om denne måtte være naturligt forekommende under en parkeringsplads, påhviler derfor sagsøgte.

Sagsøgte er derfor som udgangspunkt forpligtet til at betale for de ekstra ydelser/udgifter, som undergrundens beskaffenhed har medført.

Den af Rene medbragte betonhammer var alene tiltænkt anvendt til gennembrydning af asfaltlaget, og såfremt undergrunden ikke havde haft den foreliggende beskaffenhed, ville det ikke have været nødvendigt at benytte betonhammeren (eller kompressor med lufthammer) under hele opgavens udførelse. Sagsøgte skal derfor betale for leje af betonhammeren.

Efter syn- og skønserklæringen lægger retten til grund, at Rene på grund af undergrundens beskaffenhed måtte anvende ekstra tid til løsning af arbejdsopgaven, og at han ikke har anvendt det bedst egnede værktøj tilløsning af denne. Det anvendte antal ekstra timer må antages også at have haft sammenhæng med, hvilke type værktøj Rene anvendte og henset til, at opgaven løstes af en mand allene finder retten, at timetallet skønsmæssigt må nedsættes til 10 timer. Der skal i denne forbindelse tillige tages hensyn til, at leje af en kompressor med lufthammer efter syn- og skønserklæringen ville have været dyrere end det opkrævede beløb for leje af betonhammeren. Sagsøgte skal derfor betale for 10 ekstra timer.

Retten finder efter den foretagne bevisførelse ikke fornødent grundlag for at fastslå, at det ikke på grund af undergrundens beskaffenhed var nødvendigt at anvende en væsentlig støtte mængde tørbeton en normalt. Retten finder derfor, at sagsøgte skal betale det opkrævede beløb for tørbeton.

Det fremgår ikke af sagsøgerens tilbud, at dette omfatter bortkørsel af overskydende jord, og under de foreliggende omstændigheder finder retten, at dette må betragtes som en ekstraydelse, som sagsøgte er forpligtet til at betale for. Da Rene havde påbegyndt arbejdet med fjernelsen af det overskydende materiale, før sagsøgte gav besked om at stoppe dette, finder retten, at sagsøgte skal betale det opkrævede beløb, imod hvilket der i øvrigt ikke er protesteret.

Sagsøgeren har ikke i sin prisliste eller i tilbuddet angivet betalingsbetingelser eller forrentningsbetingelser. Der kan derfor ikke lægges til grund, at der mellem parterne er indgået aftale om for-

faldsdato eller forrentning, ligesom der ikke foreligger oplysninger om sædvanlige betingelser i branchen.

Sagsøgte har ikke protesteret over forfaldsdatoerne, hvorfor disse kan lægges til grund, mens der for så vidt angår rentens størrelse kun kan gives medhold i forrentning med almindelig procerente.

En eventuel dom i sagen vil derfor gå ud på, at sagsøgte skal betale følgende beløb till sagsøgeren:

10 ekstra timer á 295 kr.	2.950 kr.
Leje af betonhammer	1.670 kr.
12 poser tørbeton á 86 kr.	1.032 kr.
5 timer á 296 kr.	<u>1.480 kr.</u>
	7.132 kr.
Moms	<u>1.783 kr.</u>
I alt	8.915 kr.

Beløbet vil skulle forrentes med almindelig procesrente af 7.065 kr. fra den 11. september 1999 og af 1.850 kr. fra den 18. september 1999 og til betaling sker.

Da en dom i de væsentligst vil give sagsøgeren medhold, og da sagsøgeren har afholdt omkostningerne til syn- og skønsmanden med 14.250 kr, vil sagsøgte i en eventuel dom blive pålagt at betale 19.900 kr., i sagsomkostninger til sagsøgeren.

Retten skal på baggrund af ovennævnte tilkendegivelse indstille, at sagen forliges således:

”Sagsøgte, YY, betaler inden 14 dage 8.915 kr. til sagsøgeren, XX. Beløbet forrentes med almindelig procesrente af 7.065 kr. fra den 11. september 1999 og af 1.850 kr. fra den 18. september 1999 til betaling sker.

Inden samme frist betaler sagsøgte 19.900 kr. i sagsomkostninger til sagsøgeren.”

Retten skal anmode parterne om senest den 1. november 2001 at tilkendegive, om de kan tiltræde, at sagen forliges som anført ovenfor.

Såfremt sagen ikke forliges, vil der blive afsagt dom den 29. november 2001.

Sagen udsat til den 1. november 2001, til hvilken dato, der ikke skal gives møde.

Retten hævet.

Søren Hafstrøm
dommer